

PARTEA IV

OPINII DE EXPERTI

Gabriel Andreescu
*(Asociația pentru Protecția Drepturilor Omului din România-
Comitetul Helsinki)*

MOMENTE DIN RECONCILIAREA ROMÂNNO-MAGHIARĂ. ROLUL ORGANIZAȚIILOR CIVICE (1989-1999)

Minoritatea maghiară joacă un rol important în viața politică, deoarece dimensiunea ei, tradițiile și solidaritatea, precum și opțiunile pe care și le-a exprimat au devenit sursa principală de auto-legitimare a mișcărilor naționaliste și ultra-naționaliste din România contemporană.

1. EXISTĂ SAU NU UN MODEL AL RECONCILIERII ROMÂNNO-MAGHIARE?

Președintele SUA, Bill Clinton, a dorit să explice compatrioților săi necesitatea intervențiilor americane în Iugoslavia. La câteva zile după ce NATO a început să bombardeze Serbia, președintele american a pus în discuție posibilitatea încheierii disputelor dintre populația majoritară și minorități. Acesta a fost unul dintre subiectele abordate de el în timpul unei vizite în regiunea nordică a Statelor Unite, Clinton afirmând că România a știut cum să depășească tensiunile existente între români și maghiari. România a devenit astfel un model pentru rezolvarea conflictelor interetnice.

Nu a fost prima dată când Bill Clinton a făcut asemenea afirmații. Cu doi ani în urmă, pe data de 9 iulie 1997, în timpul unei scurte vizite la București, la două zile după ce Alianța Nord-Atlantică a aprobat intrarea Poloniei, Ungariei și Cehiei - nu și a României - în NATO, Clinton a declarat: "Ați transformat vechile dispute în noi prietenii, atât în interiorul cât și în exteriorul frontierelor țării. Ați semnat tratate cu Ungaria și cu Ucraina. Este pentru prima dată când împărțiți sarcina unei guvernări democratice cu etnicii maghiari. Ați permis minorităților să joace un rol mai important în conturarea viitorului comun. Împreună, reprezentați acum noua Românie". Presa română a difuzat știrea (în interpretare proprie) fără întârziere: "Însuși președintele Statelor Unite afirmă că maghiarii ar trebui să fie mulțumiți de situația existentă în România. Maghiarii sunt întotdeauna atât de greu de mulțumit!".

În această conjunctură, Béla Markó, președintele UDMR (Uniunea Democrată a Maghiarilor din România), a ripostat. Din 1990 și până astăzi, partidul condus de el a obținut majoritatea voturilor populației maghiare din România. În cele din urmă,

a organizat o conferință de presă. Acest lider politic, care este privit până și de către criticii UDMR-ului ca un adevărat moderat, a afirmat că nu este adevărat că în România este posibilă o reconciliere.

Păreră contrară, încrezătoare în posibilitatea unei reconcilieri, s-a rostit pe cealaltă parte a Atlanticului de-abia în primăvara anului 1999. Timp de doi ani, UDMR încercase, fără nici un rezultat, să obțină aprobarea pentru o universitate în limba maghiară. În noiembrie 1996, cele două coaliții care s-au luptat pentru alegeri, - Convenția Democrată din România și Uniunea Social-Democrată - au invitat UDMR-ul să intre în coaliția guvernamentală. În schimb, au promis să rezolve problemele legate de utilizarea limbii maghiare în educație și administrație. În mai 1997, proaspătul numit guvern Ciorbea a adoptat o ordonanță de urgență cu privire la completarea și amendarea Legii educației. Pretențiile UDMR-ului au fost respectate.

Cu toate acestea, parlamentul a continuat să amâne aprobarea acestui document. Senatorii și deputații din coaliție, precum și cei din opoziție, au avut ieșiri insuportabile împotriva UDMR-ului. În disperare de cauză, UDMR a hotărât să-și asume unele inițiative parlamentare, prima fiind redeschiderea istoricei Universității Maghiare din Cluj, numită „Bolyai”, iar a doua, înființarea unei Universități multiculturale în limbile maghiară și germană, inițiative care au eșuat, prima în vara anului 1998 iar a doua în toamna aceluiași an. Campania constantă anti-maghiară condusă de formațiunile și ziarile naționaliste care și-au manifestat șovinismul neîngrădit, au contribuit la iritarea și obosirea liderilor UDMR. ”Modelul reconcilierii româno-maghiare”, pomenit în mod constant în cadrul întâlnirilor internaționale de către guvern și de către președintele României, în încercarea de a arăta progresul democratic pe care l-a făcut România, privit din interiorul țării, arăta destul de stângaci. Chiar și Secretarul de Stat pentru Învățământul Superior, membru al unui guvern în componența căruia se afla și UDMR-ul, se referea la cererile maghiarilor ca la niște ”pretenții de segregare etnică în diverse forme instituționale”. Există în această declarație vreun semn de reconciliere?

La numai trei luni după intervenția președintelui Bill Clinton și replica lui Béla Markó, parlamentul român a adoptat o lege a educației. În iunie 1999, principalele revendicări ale maghiarilor în domeniile de interes major pentru ei au fost adoptate. În proiectul final au fost incluse și câteva mici compromisuri, dar urma să aibă vreun rezultat această nouă turnură în relațiile româno-maghiare? Cine a avut în cele din urmă dreptate: Bill Clinton sau Béla Markó?

2. ROMÂNIA: PROFIL REGIONAL ȘI GEOPOLITIC

De ce este preocupat președintele Statelor Unite ale Americii de soarta populației maghiare de pe teritoriul României? Pentru a răspunde la această întrebare avem nevoie de câteva informații.

România este un stat relativ nou, creat între 1859 și 1862 prin unirea a două principate cu o majoritate etnică românească: Moldova și Țara Românească. În 1918, România și-a modificat granițele prin încorporarea altor trei teritorii cu o populație majoritar românească: Transilvania, care făcuse parte din Ungaria până în secolul al XVII-lea iar apoi devenise provincie autonomă în Imperiul Austro-Ungar până la dizolvarea acestuia din urmă, la sfârșitul primului război mondial; Bucovina, parte a Imperiului habsburgic din 1775; și Basarabia, din punct de vedere istoric parte componentă a Moldovei până în 1812, când a fost ocupată de Rusia.

Frontierele României au mai fost modificate o dată, la începutul celui de-al doilea război mondial, când Basarabia a fost ocupată de URSS. Aceste evenimente istorice au dus la modificarea continuă a componenței etnice a populației. După 1918, între granițele României mai trăiau aproximativ 10,0% maghiari, 4,4% germani, 3,2% evrei, 1,7% romi și 2,9% ruși, ceea ce reprezenta aproximativ 22% din întreaga populație a țării. Statul român a tratat această realitate multiculturală de pe poziția unui "stat național, unitar".

La încheierea celui de-al doilea război mondial (Pacea de la Paris, 1947), Uniunea Sovietică a pretins din nou Basarabia. Pe lângă mișcările de populație din timpul războiului, noua retrasare a frontierelor naționale a dus și ea la diminuarea diversității etnice. Între 1947 și 1990, un număr important de etnici germani și evrei au părăsit țara, alungați de regimul comunist. Harta etnică a României de astăzi diferă într-un mod semnificativ de cea dintre anii 1918 și 1940. Cele 16 minorități naționale înregistrate cu ocazia recensământului din 1992 sunt următoarele: 1.620.199 maghiari, 409.723 romi¹, 119.436 germani, 66.833 ucraineni, 36.688 lipoveni-ruși, 29.533 turci, 29.080 sârbi, 24.649 tătari, 20.672 slovaci, 9.953 bulgari, 9.107 evrei, 5.800 cehi, 4.247 polonezi, 4.180 croați, 3.897 greci, 2.023 armeni. Alte 8.420 de persoane și-au declarat apartenența la carașoveni (2.775), la ceangăi (2.165) și alte etnii.

În mod cert, statutul pe care îl are fiecare minoritate în cadrul statului român se poate schimba cu ușurință într-un valoros capital politic. Minoritatea maghiară joacă un rol important în viața politică, deoarece dimensiunea ei, tradițiile și solidaritatea, precum și opțiunile pe care și le-a exprimat au devenit sursa principală de auto-legitimare a mișcărilor naționaliste și ultra-naționaliste din România contemporană.

Prin urmare, relațiile etnice din interiorul țării au o importanță crucială în evoluția democrației din România. Dar miza este încă și mai mare. Statutul minorităților naționale reprezintă, mai ales în această regiune de la periferia Balcanilor, o problemă de stabilitate națională. Un conflict cu Ungaria declanșat de o așa-zisă represiune a etnicilor maghiari din România sau un conflict cu Ungaria stârnit de o presupusă represiune a celor 900.000 de etnici români din acea țară ar avea consecințe dezastruoase.

---

¹ Cifrele stabilite prin recensământ sunt diferite de cele actuale. Asociațiile de romi au oferit cifre diferite, majoritatea oscilând între 1 și 2 milioane de etnici romi.

De asemenea, diversitate etnică din România are consecințe geopolitice. Între România și Rusia se află doar Republica Moldova și Ucraina, aceasta din urmă părând să aibă destinația unui stat-tampon. NATO și UE își întind frontierele către această zonă. Va deveni România un stat membru în aceste structuri? Va rămâne sub influența regimului din Moscova? Răspunsul diferă în funcție de proeminența politică a forțelor naționaliste, o proeminență care depinde ea însăși de soarta minorităților din țară.

De aceea președintele Statelor Unite a adus în discuție relația dintre majoritatea română și minoritatea maghiară. Într-adevăr, această relație afectează politica internă, securitatea regională și legăturile geopolitice. Și, în cele din urmă, existența oricărui cetățean român, fie el bărbat sau femeie.

3. SMARANDA ENACHE

29 ianuarie, 1990. Seara, în București. Am auzit pentru întâia oară de Smaranda Enache la sediul Grupului pentru Dialog Social. "Ai văzut-o aseară pe doamna aceea din Târgu Mureș la televizor?", m-a întrebat un vechi prieten trecând prin hol, vizibil impresionat de o emisiune a TVR1. Nu o văzusem. Smaranda Enache, co-președinta Ligii Pro-Europa, fondată la sfârșitul lunii decembrie 1989 în orașul transilvănean Târgu Mureș, a acordat un interviu televiziunii, pe 25 ianuarie 1990. Interviul a fost difuzat pe postul TVR1, la București, în seara zilei de 28 ianuarie. Intervenția și comentariile ei au tras un semnal de alarmă în legătură cu tensiunea existentă în Târgu Mureș. După cum s-a exprimat, sec, ea însăși: "Nu e nevoie să repetăm ce s-a întâmplat în Nagorno Karabah; rezultatul situației din acest oraș reprezintă un factor cheie în evoluția democrației românești".

Ce se întâmplă în Târgu Mureș? Cine era Smaranda Enache? Ce era Liga Pro-Europa?

Târgu Mureș este un vechi oraș secuiesc, cu o puternică tradiție în domeniul educației universitare și al vieții intelectuale. Între 1948 și 1959 a fost capitala Regiunii Autonome Maghiare. La fel ca în majoritatea orașelor din Transilvania, compoziția etnică a orașului Târgu Mureș este majoritar maghiară. Pe perioada autonomiei, populația maghiară reprezenta aproximativ 80% din locuitorii orașului. În decursul anilor '70 a scăzut la 70%. Din acest moment înapoi, programul de modificare a proporției etnice a funcționat în linie dreaptă. Muncitori moldoveni au fost aduși să lucreze în întreprinderile nou construite². Doctorii, profesorii și alți reprezentanți ai elitei sociale maghiare au fost numiți în posturi cât mai îndepărtate din celelalte provincii române, și nu în Târgu Mureș. În 1989, procentul de români

---

2 România este împărțită în trei provincii: Moldova și Muntenia, în est și sud, și Transilvania. Transilvania a fost alipită României după 1918 și pe teritoriul ei se află majoritatea populației maghiare.

și maghiari din oraș era aproape egal. După revoluție, a fost găsită o hartă în sediul Consiliului Județean al Partidului. Aceasta oferea detalii privind măsurile anuale luate în vederea migrării populației române, în scopul modificării în continuare a proporțiilor etnice. Ea a reprezentat prima dovadă concretă a programului destinat intensificării sistematice a dominației etnice românești, program susținut de statul național comunist sub regimul Ceaușescu.

În ultima perioadă a anilor '80 a fost pusă în aplicare o politică violentă anti-maghiară. Cei care vorbeau ungurește erau excluși din toate funcțiile de conducere. Vechile tradiții bilingve sau biculturale ale sărbătorilor oficiale s-au transformat în amintire. Poezii maghiare nu s-au mai recitat nici măcar la încheierea anului școlar. În documentele maghiare trebuiau folosite exclusiv denumirile geografice românești.

Cu toate acestea, acei ani au fost în același timp martorii unei timide nesupunerii, bazată pe luarea de atitudini democratice. În această privință, Teatrul de Păpuși din Târgu Mureș s-a bucurat de o situație privilegiată. În 1983, Smaranda Enache, tânăra secretară literară a teatrului, absolventă a Facultății de filologie din cadrul Universității din București, a fost numită directoare a instituției. Din acel moment, Teatrul de Păpuși a devenit scena unor acțiuni ingenioase și amuzante, dar marginale, de contestare a indicațiilor guvernamentale. Comitetul de Partid se înfură de fiecare dată când culorile costumelor actorilor din anumite scene erau asemănătoare cu cele ale steagului maghiar: roșu, alb și verde³. De fiecare dată când pe afișe apăreau simboluri maghiare, afișele trebuiau distruse. Cenzura tăia din texte orice referință la națiunea maghiară. În 1989, controlul asupra oricărui semn de nesupunere devenise de-a dreptul isteric. Pentru unii dintre românii de la Teatrul de Păpuși din Târgu Mureș, nesupunerea s-a concretizat în formarea unui front comun cu colegii lor maghiari.

4.LIGA PRO-EUROPA

Apariția acestei solidarități timpurii este motivul pentru care demonstrațiile din decembrie 1989 care au dus la răsturnarea regimului Ceaușescu, iar la Târgu Mureș au întâlnit un grup unit de români și maghiari. În seara zilei de 21 decembrie, sloganul "șovinismul nu există" putea fi auzit strigat tare pe străzile din Târgu Mureș. Smaranda Enache a fost invitată să facă parte din Consiliul Județean al Frontului Salvării Naționale, noua structură de conducere a orașului.

Grupul de intelectuali de la Teatrul de Păpuși s-a întâlnit zilnic, în acele vremuri tulburi. Soțul Smarandei Enache, Elek Szokoly, etnic maghiar, a fost convins de necesitatea de a crea asociații alternative. Pe 30 decembrie 1989, douăzeci și unu de cetățeni ai orașului Târgu Mureș s-au întâlnit pentru a fonda Liga Pro-Europa.

---

3 Culorile steagului românesc sunt roșu, galben și albastru.

Ei erau de părere că scopurile democrației și cooperării interetnice nu pot fi realizate decât în cadrul unei Europe unite. Militarea pentru Europa a fost considerată expresia cea mai completă a reformei societății românești.

Cu toate acestea, semnele refacerii comunismului național au apărut foarte devreme în Târgu Mureș și au fost mai puțin ambigue decât în alte țări. Aceiași dinozauri care conduseseră orașul până la căderea lui Ceaușescu deveniseră acum din nou activi în clădirea Consiliului Local al Frontului Salvării Naționale⁴. Ioan Movilă, fostul secretar județean, nu și-a ascuns prezența în locul în care noul partid își începuse activitatea de conducere. Generalul Scrieciuc și colonelul Jueu, persoane responsabile de represiunea revoluționarilor (în seara zilei de 21 decembrie fuseseră trase focuri de armă și muriseră oameni), își făcuseră deja simțită prezența în micul grup local de conducere.

În primele zile ale lunii ianuarie, Consiliul Frontului Salvării Naționale a făcut o declarație în care s-a referit la abuzurile regimului Ceaușescu cu privire la minoritățile naționale și a promis că vor fi luate măsuri pentru remedierea lor. Poziția asumată de CFSN în privința naționalităților conlocuitoare a dus la apariția rapidă a revendicărilor din partea comunității maghiare. Una dintre revendicările principale a fost aceea a separării școlilor mixte. Fostele școli și licee maghiare, veritabile instituții de identitate comunitară a maghiarilor din Transilvania, fuseseră toate transformate în școli mixte. Însemnele maghiare dispăruseră fără nici o urmă. Sistemul maghiar de educație devenise numai o anexă a sistemului educațional majoritar român. Atotcuprinzătorul proces românesc de asimilare se desfășurase cu rapiditate în anii 1980.

Această acțiune negativă a determinat UDMR-ul să pretindă refacerea fostelor instituții școlare imediat după revoluție. Revenirea la separarea școlilor avusese deja loc în câteva orașe din Transilvania. CFSN din Târgu Mureș s-a pronunțat în favoarea separării liceului principal din oraș, fostul liceu maghiar Bolyai, care avea în 1990 un procent de aproximativ 25% elevi români. Decizia CFSN prevedea ca separarea să aibă loc în luna septembrie, după încheierea vacanței școlare. Părinții copiilor români s-au opus. Profitând de orice eveniment public, copiii români și maghiari și-au exprimat punctul de vedere, însușit de la părinții lor. În cele din urmă, într-o zi, elevii români au găsit porțile liceului închise. Profesorii maghiari le-au interzis să intre în școală. După o zi sau două, populația română a orașului a redeschis porțile școlii, dar tensiunea dintre români și maghiari atinsese deja un punct critic.

---

4 Aceasta a fost prima structură legislativă și executivă stabilită în România după căderea regimului Ceaușescu.

5.LIGA PRO-EUROPA ȘI VIOLENȚELE DIN TÂRGU MUREȘ

În tot acest timp, membrii Ligii Pro-Europa au încercat cu disperare să stopeze deteriorarea relațiilor dintre românii și maghiarii din oraș. Smaranda Enache a vorbit profesorilor și elevilor români și maghiari din liceu. A încercat să medieze conflictul. A discutat cu preoții ortodocși care au refuzat cu încăpățănare să le vorbească bapțiștilor, catolicilor sau evreilor. Intelectualitatea din Târgu Mureș nu s-a dovedit a fi cu mult mai interesată decât preoții. Istoricii invitați să dezbată pe marginea temei româno-maghiare au ezitat și ei în a-și folosi autoritatea pentru a determina pe români și unguri să-și rezolve problemele prin intermediul dialogului. Apelurile repetate făcute de Smaranda Enache și de colegii ei, adeseori pe postul local de televiziune, au rămas fără nici un rezultat. Mai mult chiar, ea a început să primească acasă telefoane de amenințare. Părinții Smarandei s-au trezit dintr-o dată fără nici un prieten. Comunitățile au întrerupt comunicarea. Promotorii relațiilor româno-maghiare, ca Smaranda, erau considerați trădători de către co-naționali lor.

Pe 17 martie 1990, Smaranda Enache a participat la întâlnirea intelectualilor români și maghiari, organizată la Budapesta. Pe 19 martie s-au declanșat violențele din Târgu Mureș. Grupuri de maghiari și români (cei din urmă aduși cu autobuzele administrațiilor locale din satele din împrejurimi, înarmați cu bâte confecționate cu câteva zile înainte) s-au confruntat în piața centrală a orașului. Cinci oameni au murit și sute de români și unguri au fost răniți. Scriitorul Sütő András și-a pierdut un ochi.

Violențele din Târgu Mureș au durat de pe 19 până pe 21 martie. La sfârșitul lunii martie a fost creat SRI (Serviciul Român de Informații). Decretul de înființare a SRI, emis de Biroul pentru Unitate Națională al Consiliului, a fost ilegal, deoarece nu fusese votat de CPUN (Consiliul Provizoriu pentru Unitate Națională)⁵. Campania dusă de o anumită parte a presei a adus dovezi în plus despre faptul că violențele din Târgu Mureș au fost puse la cale de oamenii lui Ion Iliescu pentru a justifica apariția SRI-ului⁶. Acest lucru s-a petrecut la trei luni după ce Securitatea lui Nicolae Ceaușescu fusese dizolvată, în urma Revoluției din decembrie 1989⁷.

---

5 CPUN a înlocuit CFSN prin includerea reprezentanților partidelor politice istorice.

6 Cu o lună înainte de declanșarea violențelor, Virgil Măgureanu, viitorul director al SRI, a fondat Vatra Românească, o organizație șovină, adânc implicată în evenimentele din Târgu Mureș.

7 Aflat în spital, Mihăilă Cofariu, una dintre victime, a recunoscut că preotul din satul lui a tras clopotele cu câteva zile înainte de declanșarea evenimentelor și le-a spus oamenilor să se pregătească a merge la Târgu Mureș pentru a reprimă "iredentismul ungar".

6. PACIFISMUL INTERETNIC DUPĂ VIOLENȚĂ

Valul de violență din 19 martie 1990 a schimbat societatea românească pentru mulți ani. Liga Pro-Europa nu a mai putut să atragă oameni la întâlniri. Discuțiile despre bunele relații dintre români și maghiari nu puteau suna altfel decât fals în urechile locuitorilor din Târgu Mureș. Orașul își lingea rănilile. Liga Pro-Europa, învinsă în acest moment al existenței ei, trebuia să adopte o altă strategie. În iunie 1990 a fost declanșată operațiunea "Bicicletele". Copiii români și maghiari au fost invitați să participe la un concurs de reparat biciclete stricate din Germania, câștigătorii urmând să le primească drept premii. În septembrie 1990 a avut loc un seminar pe teme ecologice. Specialiștii români și maghiari invitați și-au susținut lucrările alături de colegii lor germani. În octombrie '90..., noiembrie '90..., ianuarie '91..., au fost puse în practică tot felul de tactici de învăluire, toate având drept scop apropierea dintre români și maghiari. În vara anului 1991, Liga Pro-Europa, împreună cu FIDESZ⁸, a preluat organizarea taberei Bálványos. Din acel moment, această tabără anuală de vară, care îi adună laolaltă pe liderii români și maghiari, s-a transformat într-o zonă specială, destinată întâlnirilor și dialogului dintre elitele celor două comunități. Ulterior, Liga Pro-Europa a înființat *Gazeta de Mureș*, cel dintâi săptămânal local dedicat ideii de promovare a toleranței.

7. ALTE "BĂTĂLII" LOCALE: CLUJ, OCTAVIAN BURACU ȘI DIALOGUL INTERETNIC

Octavian Buracu a fost membru fondator al Alianței Civice⁹, al Fundației Culturale a Transilvaniei din Cluj și al Organizației Româno-Britanice de Educație în Sfera Drepturilor Omului. El mai este și membru de onoare al Asociației de Prietenie Româno-Maghiare din Pécs. Dar, mai înainte de orice, numele lui este legat de Asociația de Dialog Interetnic, al cărei fondator și director a fost.

La citirea elogiolui din data de 27 februarie 1999, cu prilejul decernării lui Octavian Buracu a titlului post-mortem de "Membru de Onoare al Ligii Pro-Europa", a fost pusă următoarea întrebare retorică: Mai poate mira pe cineva că, în interviul acordat *Gazetei de Mureș* în 1993, imediat după ce fusese concediat, (...) Octavian Buracu a declarat, în legătură cu incitățile etnice din Cluj: "ca român, sunt mult mai indignat decât maghiarii?"

Autorul elogiolui a continuat: nu reprezintă această demnă consecvență cea mai naturală trăsătură din lume a omului de onoare? Ce poate fi mai demn pentru acest autentic patriot român european, decât scuza pe care a adresat-o minorităților în

---

8 FIDESZ este partidul aflat la ora actuală la guvernare în Ungaria.

9 Alianța Civică este cea mai mare organizație civică din România.

numele poporului său, pentru prostiile xenofobe ale primarului Clujului? Ce poate fi mai natural decât înțelepciunea rostită de el cu câteva luni înainte de muri: "nu există popoare bune și popoare rele, există numai oameni buni și răi?"¹⁰

Începând din 1990, Octavian Buracu a inițiat contacte, întâlniri, asociații, seminarii, schimburi de copii, a luat atitudine, a făcut declarații, a lansat comunicate și a strâns liste de semnături în numele prieteniei româno-maghiare. El a fost cel mai consecvent dintre toate glasurile românești care și-au exprimat dezaprobarea față de excesele paranoice ale lui Gheorghe Funar, primarul orașului Cluj, capitală a Transilvaniei. Împreună cu Doina Cornea, binecunoscutul disident politic din timpul regimului Ceaușescu, el a intrat în opoziție cu naționaliștii români.

Ca și Doina Cornea, nici el nu avea vreo îndoială cu privire la legăturile existente între gălăgioșii ultra-naționaliști și grupul politic din jurul președintelui Ion Iliescu, care a preluat puterea în București, în urma primelor alegeri libere ținute după răsturnarea regimului Ceaușescu. Alegerile libere nu implică în mod automat instaurarea democrației. În privința Doinei Cornea, aceasta a rămas tot atât de devotată luptei împotriva provocărilor naționaliste din cadrul regimului post-revoluționar, pe cât fusese de credincioasă și luptei împotriva manifestărilor totalitariste din regimul comunist anterior. Iată ce a scris după ce Gheorghe Funar, primarul Clujului și președintele PUNR (Partidul Unității Naționale din România), a inaugurat un amplasament arheologic în piața centrală a orașului (de fapt, în scopul mutării statuii regelui Matei Corvin, cel mai important monument maghiar de pe teritoriul Transilvaniei): "Sunt convinsă că diversitatea de la Cluj are o semnificație cu mult mai mare decât cea de pe plan local. Funar nu este un prost, cum i se spune, el este un instrument în mâinile Puterii și la dispoziția ei (ca și ceilalți extremiști din cercurile ei). Cred că o putem numi o dorință de tip KGB de a iugoslaviza România, care servește intereselor meschine, de auto-conservare, ale Puterii"¹¹.

Odată cu înființarea organizației naționaliste Vatra Românească și a PUNR-ului, în 1990, dar mai ales după alegerea lui Gheorghe Funar în funcția de primar, orașul Cluj a devenit centrul provocărilor anti-maghiare. Această dezvoltare negativă s-a produs într-un oraș în care, până la primul război mondial, populația majoritară era de origine maghiară și care are la ora actuală un procent de maghiari de 23%. Clujul a fost nu numai centrul vieții economice și universitare, ci și cel al competiției simbolice dintre români și maghiari. Dar, din 1992, orașul este dominat de prezența lui Gheorghe Funar, primarul, fost lider al PUNR (între 1992 și 1996), al doilea partid din România ca importanță parlamentară. Monumentele maghiare din oraș au fost dărâmate, participanții la întrunirile maghiare au fost amendați în mod arbitrar, sta-

---

10 Szokoly Elek, "Laudatio pentru Octavian Buracu", în *Gazeta Ligii Pro-Europa*, nr. 2/1999, p. 6-7. Primarul xenofob al Clujului era Gheorghe Funar, președinte PUNR între 1992 și 1996.

11 Doina Cornea, "Conflictul de la Cluj nu este un conflict interetnic", în 22, nr. 28, 8 iulie 1994.

tuile erau amenințate de pericolul de a fi mutate, urmând indicațiile primarului (!) steagul de pe Consulatul Ungar a fost furat, băncile din parc au fost vopsite în culorile tricolorului românesc, roșu, galben și albastru etc. Maghiarii au protestat, au organizat demonstrații, au participat la procesiuni, au avertizat, au reacționat în mod pasiv și, uneori, cu furie.

Motivul pentru care Clujul nu a devenit centrul unor confruntări sângeroase se datorează și prezenței unor personalități românești care s-au asociat cu maghiarii din Cluj. Poate că cel mai semnificativ eveniment a avut loc în 1994, când Asociația de Dialog Interetnic și filiala Alianței Civice le-a propus cetățenilor să mășăluiască alături de maghiari într-unul dintre cele mai tensionate momente din viața orașului. Extremiștii membri ai Vetrei Românești se pregăteau să reprime demonstrația maghiară.

De aceea, Octavian Buracu, Doina Cornea, Dana Prelipceanu¹², Virgil Lazăr¹³, Marius Tabacu¹⁴, Liliana Bocu¹⁵ și colegii ai lor, deși puțini ca număr, au insuflat viață principalelor organizații civice din oraș și au jucat un rol considerabil în prevenirea unei vărsări de sânge asemănătoare cu cea care a avut loc în martie 1990 la Târgu Mureș.

Militanții români pentru comunicare interetnică au fost activi și în alte orașe din Transilvania. Ana Maria Pop, o bine-cunoscută traducătoare în și din limba maghiară, a avut un rol activ la Satu Mare. Un alt oraș care nu poate fi trecut cu vederea este Timișoara - cel mai cosmopolit și multicultural oraș din Transilvania. Toate asociațiile importante din acest oraș, cum ar fi filiala Alianței Civice, Solidaritatea, Societatea Timișoara, filiala Uniunii Scriitorilor și, în mod excepțional, conducătorii spirituali ai comunităților religioase, au sprijinit ideea de toleranță existentă în tradiția acestei regiuni.

8. GDS, "22", ALIANȚA CIVICĂ, UNIUNEA SCRITORILOR

Cu toate acestea, într-o țară super-centralizată cum este România, micile victorii din provincie nu ar fi contat prea tare dacă podul dintre maghiari și români nu ar fi fost susținut în București, acolo unde se joacă marile mize politice. Chiar și UDMR, formațiunea reprezentativă maghiară, trebuie să își ducă bătăliile politice în capitală, cu toate că 93% din populația maghiară trăiește în Transilvania.

Întâmplarea a făcut ca un grup de intelectuali care au înființat GDS, Grupul pen-

---

12 Soțul ei, doctor, a tratat-o pe Doina Cornea pe durata disidenței acesteia din urmă. Acest lucru se întâmpla într-o vreme când asemenea acte de profesionalism erau cotate drept semne ale opoziției.

13 Virgil Lazăr a fost și corespondentul local al ziarului național "România Liberă". Articolele lui au avut o contribuție importantă în prezentarea corectă a realității. Între 1990 și 1996, acest ziar a trecut de partea opoziției, mai ales după ce s-au adâncit tendințele naționaliste.

14 Redactor la televiziunea din Cluj.

15 Liliana Bocu a avut și inițiativa, rar întâlnită, de a lansa un program destinat copiilor romi.

tru Dialog Social, la sfârșitul anului 1989, și apoi revista numită "22", după data la care a căzut regimul comunist, să aibă o atitudine decisivă în privința relațiilor româno-maghiare. Pus pe picioare de foștii disidenți (Doina Cornea, Mircea Dinescu, Radu Petrescu, Radu Filipescu ș.a.) și de intelectuali care au respins fățiș ideologia comunistă (Gabriel Liiceanu, Mihai Șora, Andrei Pleșu, Radu Popa, Mariana Celac ș.a), imediat după revoluție grupul s-a bucurat de un prestigiu imens, datorită reputației membrilor săi. Motivată de o gândire liberală, democrată, grupul a intrat imediat în legătură cu parteneri din Ungaria, participând la câteva întâlniri și evenimente cu o semnificație simbolică pentru acea perioadă. Unul dintre acestea a fost dialogul româno-maghiar din 17-23 martie 1990, de la Budapesta.

Totuși, în această privință, revista "22" a sintetizat chiar mai bine "ideologia" grupului. Încă de la primele numere, revista a avut drept colaboratori reprezentanți ai minorităților (János Szász, Helmuth Britz) și în paginile ei au apărut apelurile cu privire la reconcilierea româno-maghiară (vezi Apelul Comitetului Maghiar de la Helsinki către politicienii democrați români). În timp ce limbajul șovinismului și al urii umplea ziarele aservite puterii politice, articolele din "22" îndemnau la dialog și multe dintre ele purtau semnăturile colegilor germani, maghiari, armeni, greci etc. Primul articol despre țigani a văzut lumina tiparului în martie și a avut drept urmare adoptarea în exclusivitate, în paginile revistei, a termenului de "romi", cuvânt care la vremea respectivă suna absolut exotic pentru majoritatea populației.

Uniunea Scriitorilor a fost o altă instituție care a încurajat intercomunicarea în acea perioadă crucială. Prin comparație cu toate celelalte organizații din întreaga Europă comunistă, Uniunea Scriitorilor s-a bucurat de un statut special. Privite de foștii comuniști ca principale instituții de propagandă și recunoscându-li-se scriitorilor puterea de a domina spațiul simbolic, uniunilor de acest tip li s-au oferit avantaje materiale și privilegii simbolice. Scriitorii români, bulgari și ex-sovietici se numărau printre puținii cetățeni care aveau șansa de a vizita țările occidentale. Toate acestea au contribuit la promovarea imaginii uniunilor scriitorilor în societate. Acesta este motivul în virtutea căruia spațiul simbolic controlat de scriitori a jucat un rol decisiv în răsturnarea logicii din societatea românească de la sfârșitul anului 1989. În cadrul sesiunii Uniunii Scriitorilor, care a avut loc la sfârșitul lunii decembrie 1989, Mircea Dinescu a fost ales președinte. Unul dintre cei mai cunoscuți disidenți ai regimului Ceaușescu și o persoană extrem de populară datorită stilului de comunicare, Mircea Dinescu era un liberal. Imediat după revoluție, scriitorii maghiari din Budapesta și București și-au întărit legăturile și au început să lucreze la proiecte comune¹⁶. Uniunea Scriitorilor a refuzat în mod sistematic să se implice

---

16 Béla Pomogáts, scriitorul maghiar care a devenit, în 1996, președintele Uniunii Scriitorilor din Ungaria și care a inițiat multe întâlniri între scriitorii și intelectualii români și maghiari, a avut și el un rol decisiv.

în acțiunile de propagandă naționalistă promovate de regim și în acțiunile cu scriitorii care colaborau cu noul regim condus de președintele Ion Iliescu.

Naționaliștilor nu le-a fost greu să înțeleagă adevărata semnificație a distanțării Uniunii Scriitorilor Români de politica naționalistă. (Putem să judecăm această situație mai bine dacă facem o comparație cu rolul de supporter al inițiativei naționaliste pe care l-a jucat Uniunea Scriitorilor din Iugoslavia). Chiar dacă Uniunea Scriitorilor nu a militat niciodată concret în sprijinul relațiilor româno-maghiare, ea a facilitat legătura dintre cele două etnii, le-a asigurat spațiul necesar întâlnirilor și un cadru favorabil rezolvării problemelor de interes comun.

Cea mai cuprinzătoare organizație liberală din România, Alianța Civică, a fost înființată în noiembrie 1990. Această organizație umbrelă a apărut ca rezultat al cooperării dintre unele organizații locale: Grupul pentru Dialog Social, Grupul Independent pentru Democrație din București, Societatea Timișoara, din orașul în care a început revoluția din decembrie 1989, Asociația 15 noiembrie din Brașov, Agora din Iași și Liga Pro-Europa din Târgu Mureș. Alianța a dobândit un impact național încă de la început. La apelul Alianței Civice din decembrie 1990 au răspuns în jur de 200.000 de oameni din București și alte zeci de mii din principalele orașe. A fost cea dintâi mobilizare civică de asemenea proporții.

La cel dintâi consiliu al directorilor Alianței Civice au fost invitate să participe personalități ca Smaranda Enache și Péter Bányai. În ciuda tensiunilor create de manipulările îndelungi, românii și maghiarii au reușit, în mod extraordinar, să se întâlnească la filialele Alianței Civice din Târgu Mureș și Covasna. Deoarece fusese concepută ca o mișcare multiethnică într-o primă fază, Alianța a reușit să demonstreze că o mișcare extinsă la nivel național îi poate aduna laolaltă pe români și maghiari. În ianuarie 1991, Alianța Civică a elaborat și adoptat un document cu privire la Drepturile și Libertățile Fundamentale, iar în iunie 1991 o Declarație privind Drepturile Minorităților Naționale.

Alianța a intervenit într-un mod spectaculos, în toamna anului 1991, într-un moment în care o incitare periculoasă era pe punctul de a pune pe jar Transilvania.

9.TOAMNA ANULUI 1991: STAREA DE ALERTĂ A ARMATEI A IV-A DIN TRANSILVANIA

În toamna anului 1991, un proiect de lege cu privire la organizarea SRI (Serviciul Român de Informații), succesorul vechii Securități, a fost trimis spre dezbateri parlamentului României. În proiectul de lege, SRI-ul revendica dreptul de a supraveghea pe termen nedefinit orice cetățean, de a deține sau folosi întreprinderi comerciale și de a efectua alte activități economice. Căuta să obțină puterea excesivă, atât de urâtă de populație, din cauză că reamintea de omnipotența vechii Securități. Odată în plus, SRI-ul trebuia să își demonstreze utilitatea așa cum o făcuse în mar-

tie 1990. Mai mult încă, în același interval de timp, se afla în faza finală adoptarea Constituției României, iar speranțele de a găsi tente naționaliste în ea erau mari¹⁷.

Pentru a atrage încă o dată atenția publicului în legătură cu amenințarea maghiară, s-a înaintat parlamentului "Raportul Covasna-Harghita". În raport era incriminată populația majoritar maghiară din cele două județe, afirmându-se că maghiarii i-au amenințat și alungat pe românii din zonă. Schema aplicată urmărea în detaliu modelul propagandei anti-albaneze din Kosovo, care pretindea că albanezii i-au evacuat pe sârbi și care, astfel, deschidea porțile represiunii¹⁸. Zile în șir, de la tribuna parlamentului, reprezentanții partidelor extremiste au ținut discursuri împotriva pericolului maghiar. Acuzațiile cu privire la evenimentele din Covasna și Harghita erau ridicole, dar eficiente. Posturile de televiziune le difuzau în permanență. Dintr-o dată, din nimic a izbucnit o atmosferă incendiară. Fiecare nouă declarație făcută de partidele naționaliste și de instituțiile dominate de acestea nu făcea altceva decât să amplifice instabilitatea. Reprezentanții minorității maghiare au început să protesteze. Anxietatea se amplifică în Transilvania. Armata a IV-a din Transilvania, condusă de un general care avea legături strânse cu partidele naționaliste române, a intrat în stare de alertă. Tensiunea plutea în aer. Undeva, în Transilvania, se aștepta ca o scânteie să genereze foc. Acesta ar fi putut să se aprindă, provocând, încă o dată, moartea românilor și a maghiarilor. Ar fi fost un argument în plus în favoarea adoptării legii care investea SRI-ul cu puteri sporite.

În acest moment, Alianța Civică din Covasna a lansat un apel la reconciliere. I-a invitat pe români și maghiari să participe împreună la un marș de protest împotriva incitării la ură interetnică. Alianța Civică a făcut tot posibilul pentru a-i implica și pe liderii comunității în acest eveniment. Ca vice-președinte al Alianței, am părăsit Bucureștiul pentru a mă îndrepta spre Miercurea Ciuc, capitala Covasnei, unde m-am întâlnit cu Smaranda Enache și cu alți lideri locali, pentru a face un apel public locuitorilor orașului. Orașul era plin de oameni în uniformă, atât soldați cât și ofițeri politici. La întâlnire au fost prezenți între 3.000 și 5.000 de oameni. Români și maghiari s-au adunat laolaltă pentru a-și exprima dorința de a conviețui în liniște, în ciuda faptului că erau înconjurați de furia naționalistă! (Nu vă aduce această întâmplare aminte de demonstrația care a avut loc la Sarajevo, înaintea tragediei?)

Cu toate acestea, în România, în ciuda prezenței soldaților și a poliției (în contradicție cu pretinsa lor responsabilitate de a menține pacea), adunarea destinată dialogului interetnic a căpătat, în vârtejul evenimentelor, o turnură pozitivă. Dintr-o dată, tensiunea s-a diminuat. Intervenind la Miercurea Ciuc, Alianța Civică a reușit, într-unul dintre cele mai periculoase momente, să prevină vărsarea de sânge care ar

---

¹⁷ În cele din urmă, Constituția a adoptat principii cum ar fi: "România este un stat național unitar" și "fundamentul statului îl constituie unitatea națiunii române" (sugerând că „România este pentru români”).

¹⁸ Studiile recente au demonstrat falsitatea acestor faze.

fi avut repercusiuni ireversibile asupra românilor și maghiarilor. În ceea ce privește raportul interetnic și înainte ca tenta ei multietnică să devină secundară, a fost probabil cea mai spectaculoasă intervenție a acestei organizații de masă, a Alianței Civice.

10.INTERVENȚIA COMITETULUI HELSINKI ROMÂN

Dezbaterile pe teme referitoare la minoritățile naționale, așa cum s-au desfășurat în societatea românească, duceau totuși lipsă de o anumită adâncime legată de cunoașterea teoretică și practică a lucrurilor. Multiculturalitatea, raportul interetnic, autonomia și statutul special au continuat să fie subiecte de natură exotica chiar și pentru românii mai cultivați. Autorii implicați în aceste dezbateri, și care au venit de la universități sau de la Ministerul Afacerilor Externe, nu au fost capabili să producă altceva decât teze inepte, cum ar fi cea care susținea că "teoria conform căreia standardele internaționale sunt minimale este periculoasă". Reprezentanții anemicului "Centru de Studii pentru Minorități", creat de Academia Română în 1991, au susținut pe parcursul unei întâlniri avute cu fostul președinte Ion Iliescu (Brașov, 1995) că "minoritățile naționale" nici nu există¹⁹. Acest așa numit "cercetător" își contesta chiar obiectul meseriei.

Majoritatea persoanelor române cultivate au dat mică importanță unor teme precum culturile eterogene și societatea civilă. Ei s-au concentrat asupra identității naționale a românilor și asupra relațiilor dintre România și sistemul cultural general. Mitologia unui stat național unitar domina cultura română. În perioada interbelică acest subiect a fost discutat ocazional de intelectualii din Transilvania²⁰, fără a schimba însă tendințele. Această temă a României multietnice s-a păstrat încă și mai puțin în memoria culturală de-a lungul celor 50 de ani de comunism.

După 1989, politica intelectualilor uniți în jurul Grupului pentru Dialog Social, a revistei "22", a Uniunii Scriitorilor și, pentru scurtă perioadă, a Alianței Civice, a fost motivată de atitudini umanitare. Atitudinea lor pro-minorități a fost expresia unui comportament decent și educat, dar nu a unei viziuni adecvate cu privire la caracteristicile unei societăți multiculturale. Apelurile, declarațiile și articolele semnate de intelectualii asociați cu Grupul pentru Dialog Social și care au exprimat filosofia prieteniei nu au putut aborda problemele spinoase și tensiunile de interes din cadrul unei societăți multiculturale, cum este cea română, în ciuda refuzului de a recunoaște acest fapt.

Locuitorii Transilvaniei erau singurii care știau mai bine. Cu începere din anul 1996, Liga Pro-Europa a editat revista *Altera*, un magazin excelent destinat a fi un

---

19 Bineînțeles, limbajul utilizat de doamna în cauză nu a avut nimic de a face cu un discurs elevat care ar fi fost utilizat la tratarea unor teme ca doctrine, concepte și altele.

20 Aici au apărut teorii federaliste dezvoltate, cum ar fi cea a lui C.Popovici.

spațiu pentru analiza unor concepte precum multiculturalismul, minoritățile, autonomiile, federalismul și altele. Drumul până în 1996 a fost unul lung, care a trecut prin evenimentele ce au adus pe "piață" Comitetul Helsinki, devotat unei teme ca cea a minorităților.

*

Primul ziar care a anunțat constatările Comitetului Helsinki român a fost... "The New York Times" din 6 ianuarie 1990²¹. Am creat această organizație împreună cu mai mulți prieteni după vizita în România a Organizației de Supraveghere Helsinki. Scopul vizitei lor era de a sprijini formarea unei organizații Helsinki, cu care ei să poată avea contacte profesionale. Am fost contactat și ajutat, de asemenea, de reprezentanți ai Ligii pentru Protecția Drepturilor Omului din Paris, de militanți ca Sanda Stolojan și Mihnea Berindei (amândoi aflați în exil).

Comitetul a primit recunoașterea legală în aprilie 1990 sub numele de Asociația pentru Protecția Drepturilor Omului în România - Comitetul Helsinki (APDOR-CH), după ce acesta începuse o serie de cercetări. Comitetul Helsinki a făcut progrese reale după ce au aderat la el o serie de personalități de o indiscutabilă competență, cum ar fi Renate Weber (în toamna lui 1990) și mai apoi Manuela Ștefănescu (în 1991). Comitetul a reușit să atingă o serie de obiective importante, precum blocarea anumitor proiecte de legi anti-democratice și elaborarea de politici publice în sprijinul democrației.

Membrii comitetului au făcut cu siguranță referințe la minoritățile naționale. Comentariile lor au fost destul de corecte, păstrându-se în limitele militantismului civic, și ele au fost remarcate în special datorită atitudinii și nu subtilității. În mai 1994, Renate Weber și cu mine am fost invitați la Tușnad (o stațiune în inima Transilvaniei) la o reuniune a conducerii UDMR și a specialiștilor lor. Subiectul era proiectul de lege cu privire la drepturile minorităților naționale și a comunităților autonome, proiect ce a fost înaintat de UDMR parlamentului încă din toamna anului 1993.

Acesta a fost momentul în care a devenit evident faptul că nu se poate realiza un progres substanțial fără un studiu amănunțit al modului în care maghiarii văd drepturile lor precum și drepturile minorităților în general. Întorși la București, Renate, o nouă colegă și cu mine am lansat o cercetare asupra proiectului propus de UDMR.

Câteva luni după lansarea planului nostru, în toamna lui 1994, Comitetul Helsinki (de fapt noul Centru pentru Drepturile Omului, care a fost întemeiat sub egida APDOR-CH) a publicat lucrarea intitulată *Studiul viziunii UDMR asupra drepturilor minorităților naționale*. După câteva luni, ca urmare a studiului, Centrul a

---

²¹ Celestine Bohlen, "Foști disidenți vor monitoriza Bucureștiul în privința drepturilor", în *The New York Times International*, sâmbătă, 6 ianuarie, 1990.

publicat un proiect de lege cu privire la drepturile minorităților naționale. Aceasta este singura ofertă (singurul material disponibil) de acest tip făcută de autori români până în ziua de azi.

11. GYULA. "EVOLUȚIA CONCEPTULUI UDMR"

Consiliul pentru Minorități Naționale, creat sub autoritatea Secretariatului General al Guvernului, a distribuit sute de copii ale studiului întocmit de Centrul pentru Drepturile Omului. (De fapt, la cererea UDMR și a Înaltului Comisar pentru Minorități Etnice al OSCE, Max van der Stoep, guvernul României a fost forțat să accepte implicarea Centrului pentru Drepturile Omului în cadrul întâlnirilor și negocierilor dintre principalii actori.)

Ambasade și instituții au cerut studiul nostru și l-au primit. Maghiarii l-au utilizat pentru elaborarea unor materiale și pentru luarea deciziilor. Acest document a dus la legături mai strânse cu analiștii UDMR, cum ar fi Anton Niculescu și Miklós Bakk. Deschiderea acestor specialiști legați de formarea politică a maghiarilor a constituit un element la fel de important pentru menținerea legăturilor cu românii, ca și activitatea democratică a românilor.

De la o zi la alta, rolul pe care îl juca studiul nostru devenea din ce în ce mai vizibil. În 12 și 13 mai 1995, cei trei autori am fost invitați la Gyula (estul Ungariei). Tema seminarului a avut un titlu corespunzător: „Statul național și autonomia etnică”. Seminarul a fost organizat de Fundația Pro Minoritate, FIDESZ, având ca trezorier pe Frederich Neumann și ca prieteni Liga Pro Europa. Participarea maghiară a fost neașteptată. Au participat Zsolt Németh, vice-președintele FIDESZ, Gáspár Biró, unul dintre cei mai cunoscuți experți în domeniul minorităților și mai apoi un foarte bun prieten, și Gergely Prähle. Attila Varga, care a reprezentat UDMR în multe din discuțiile avute cu privire la proiectul lor de lege, a sosit din România. A fost acolo de asemenea și Smaranda Enache. Seminarul a fost de fapt dedicat studiului întocmit de noi, și surpriză, *Studiul viziunii UDMR asupra drepturilor minorităților naționale* a fost tradus în maghiară de organizatori și publicat în revista Fundației. Și atenție: l-am auzit pe vice-președintele FIDESZ declarând că studiul nostru a fost de fapt cel mai important text pe problema minorităților etnice apărut în România după 1940...! Ar fi putut să fie un compliment exagerat? Ironic, poate? La scurt timp după aceea am primit premiul „Pro Minority” al statului Ungar și ne-am dat seama că nu este vorba de așa ceva.

Ceva mai târziu am colaborat cu Renate Weber la redactarea lucrării *Evoluții ale conceptului UDMR asupra drepturilor minorității maghiare*, efectuând corecțiile necesare pe textul redactat anterior. Cu toate acestea, acum, câțiva ani mai târziu, până și eu cred că studiul a fost începutul unor cercetări care au schimbat esența dezbaterilor politice românești și, implicit, cadrul în care au loc negocierile între cele

două țări. Studiul viziunii UDMR asupra drepturilor minorităților naționale a inițiat o succesiune de cercetări teoretice cu aplicabilitate directă asupra problemelor esențiale ale minorităților din România. Fără o astfel de doctrină asupra minorităților, care a fost elaborată "din mers", ar fi fost greu de găsit răspunsuri la numeroasele provocări menite să agite sau să pună pe foc viața publică, în anii care au urmat.

12. 1995: ANUL CRIZEI MAJORE

Alegerile din toamna anului 1992 au adus la putere următoarele partide: PDSR (Partidul Democrației Sociale din România), condus de Ion Iliescu, și grupul partidelor extremiste PUNR (Partidul Unității Naționale a Românilor), PRM (Partidul România Mare) și PSM (Partidul Socialist al Muncii). După acea dată, exercitarea de presiuni asupra maghiarilor din Transilvania a fost un exercițiu sistematic al vieții politice de zi cu zi. Partidul maghiarilor, UDMR, și-a găsit loc în coaliția de opoziție CDR (Convenția Democratică Română). Acest fapt a avut de asemenea o semnificație simbolică: democrații maghiari și români s-au găsit împreună, agresați de forțele care au amestecat naționalismul cu anti-democrația. În această privință, politica a urmat mai degrabă o linie politică decât etnică.

Puțini lideri politici din CDR au fost conștienți de rolul considerabil al acestei asociații. Până în aprilie 1992, uniunea dintre UDMR, PNȚCD (Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat), PNL (Partidul Național Liberal), PSDR (Partidul Social Democrat Român), PAC (Partidul Alianței Civice) și altele în cadrul Convenției Democratice a fost posibilă datorită presiunii constante exercitate de asociațiile civice, cum ar fi Alianța Civică, și de receptivitatea celei mai importante figuri politice a opoziției, Corneliu Coposu.

Mai mult, în 1993, două facțiuni din cadrul conducerii UDMR, cea moderată condusă de Béla Markó și cea radicală a pastorului reformat László Tőkés din Timișoara²², concureau la alegeri. Liderii CDR au sosit la congres pentru a susține facțiunea moderată. Acesta a fost un alt ajutor simbolic la care a contribuit presiunea organizațiilor civice române. Importanța de a avea o echipă moderată la conducerea UDMR a fost considerată dintr-o perspectivă post factum.

Începutul anului 1995 a adus o schimbare bruscă și radicală în cadrul CDR. Un număr de membri ai consiliului național au început să critice poziția UDMR și în special faptul că opțiunile maghiarilor nu respectau Constituția. Ei au folosit aceleași acuze aduse de putere, împreună cu sloganul că maghiarii nu erau loiali statului român. UDMR a fost ținta întregului spectru politic românesc. Coaliția de opozi-

---

²² Arestarea lui de Securitate și opoziția declanșată la aceasta atât de maghiari cât și de români a fost considerată scânteia care a declanșat revoluția din 1989.

ție, CDR, a cerut UDMR să depună un jurământ de loialitate și unul de recunoaștere a Constituției. Dacă ar fi refuzat, ar fi trebuit să se retragă din coaliție.

13. ATLANTA

Zbuciumările din cadrul CDR aparent au fost semnul unei strategii mult mai subtile. Guvernul României era pe punctul de a finaliza negocierile cu partenerii maghiari pentru semnarea Tratatului de bază și avea în același timp convorbiri confidențiale cu guvernul Meciar al Slovaciei, menite să înșele guvernul de la Budapesta. Presiunea internațională asupra României era însă considerabilă. Uniunea Europeană, Consiliul Europei și Statele Unite doreau îndepărtarea sursei de insecuritate reprezentată de problema maghiară din România. Raportul lui David Sammut, *Comunitățile române și maghiare din România. Conflict și reconciliere?*²³ remarcă "sensibilitățile conducerii politice, discursul naționalist, impactul liderilor militari și religioși asupra dezbaterilor politice și fragilitatea situației din teren", sugerând că un mic incident „poate foarte bine să declanșeze incidente mai mari. Lecțiile altor state ne indică faptul că spirala violenței odată pornită este greu de oprit”. Autorul, care a vizitat România în mai 1994 și a discutat cu oficialitățile române, spera că „se va înregistra în curând un progres, care va conduce la semnarea Tratatului de prietenie româno-maghiar”.

Aparent, dl. Sammut era incapabil să-și imagineze că Ministerul Afacerilor Externe de la București împreună cu colegii lor slavi se pregăteau frenetic de confruntări. Nici nu și-a putut închipui lovitura de moarte dată oricărei reconcilieri cu maghiarii prin adoptarea jignitoare legi a educației nr. 84 din 1995. Între timp, distanțarea clasei politice din România de UDMR a oferit naționaliștilor un atu important. Maghiarii erau respinși nu numai de Ion Iliescu, Gheorghe Funar, Corneliu Vadim Tudor²⁴ sau Ilie Verdet²⁵, dar chiar și de colegii lor democrați, partidele așa-numit democratice din opoziție.

În această primă jumătate a lui 1995, în timp ce caracterul sofisticat al strategiei anti-maghiare cu privire la pregătirile pentru bătăliile interne și internaționale se intensificau, România a acceptat o mediere propusă de un grup american, „Proiectul pentru relații etnice”. Medierea a avut loc la Atlanta, unde personaje prestigioase precum: Viorel Hrebengiuc, secretar general al guvernului; Traian Chebeleu, purtător de cuvânt al președintelui; Ovidiu Șincan, consilier al lui Adrian Năstase, principalul lider din PDSR la acel moment; Liviu Maior, ministrul educației; Nicolae Țaran, vicepreședintele PAC; Radu Vasile, vicepreședinte al senatului au refuzat

---

23 Masă rotundă găzduită de *Verification Technology Information Center de la Chatham House*: 13 iulie 1994.

24 Liderul partidului xenofob, România Mare.

25 Liderul Partidului Socialist al Muncii și fost membru al conducerii comuniste.

invitația. A participat întreaga conducere a UDMR: Béla Markó, președinte, László Tőkés, președinte de onoare, Csaba Takács, președinte executiv, György Tokay, liderul grupului parlamentar UDMR, senatorii György Frunda și József Csapó, și Árpád Kelemen, unul din liderii comunității universitare.

În mod surprinzător, în ciuda naturii politice a dezbaterii, societatea civilă românească nu a fost uitată. Și eu am fost invitat la Atlanta, ca reprezentant al Alianței Civice, al Grupului pentru Dialog Social și al Comitetului Helsinki. Organizatorii, Allen Kassof, Livia Plaks și alți membri sau persoane invitate de Proiectul pentru relații etnice au fost de asemenea prezente. Pe parcursul întâlnirilor nu s-a putut ajunge la un acord nici măcar pentru textul unui comunicat comun. Prezența reprezentanților organizațiilor neguvernamentale a împiedicat rezultatul întâlnirii să se constituie într-o întorsătură negativă și a ajutat la prevenirea înrăutățirii stării de tensiune mai mult decât fusese la începutul reuniunii.

14. EȘECUL TRATATULUI CU UNGARIA

La Paris, la 21 martie 1995, conducătorii statelor din Uniunea Europeană erau pregătiți să-și întâlnească omologii din statele care doreau aderarea. Cu doi ani mai devreme, Uniunea Europeană a lansat Pactul de Stabilitate, menit să rezolve crizele regionale din Europa. Uniunea Europeană dorea ca tratate de bază să fie semnate de statele vecine, cum ar fi Slovacia și Ungaria sau Ungaria și România. Liderii Uniunii au folosit dorința de integrare a acestor state ca un instrument pentru a le forța să pună capăt acestei surse de instabilitate subregională. În mod cert, eșecul deplorabil al Uniunii în problema crizei iugoslave a constituit principalul motiv pentru această presiune.

În martie 1995, înainte de summit-ul de la Paris, Bill Clinton și Uniunea Europeană au transmis mesaje președinților României, Ungariei și Slovaciei, atrăgând în mod diplomatic atenția asupra importanței semnării acestor tratate de bună vecinătate.

Ministerul Afacerilor Externe a cântat în strună unui guvern apărut dintr-o coaliție naționalistă. Guvernul de la București, împreună cu guvernul la fel de naționalist și de demagogic a lui Meciar din Slovacia, au încercat să arunce întreaga responsabilitate pentru blocarea semnării tratatelor pe umerii Ungariei. Ministerul Afacerilor Externe al României a spus "nu" ofertei Ungariei în momentul în care Slovacia a declarat că este puțin probabil să semneze tratatul cu Ungaria. De îndată ce Teodor Meleșcanu (ministrul de atunci al Afacerilor Externe) a anunțat eșecul tratativelor cu Budapesta, slovacii au revenit asupra declarației și au acceptat să semneze tratatul. România a devenit astfel oaia neagră a Europei.

În fața acestei amare înfrângeri diplomatice, guvernul a încercat să salveze aparențele. A căutat să atragă opinia publică românească de partea sa, pentru a spri-

jini decizia. În acest scop, a acuzat Ungaria pentru cererea de includere a Recomandării 1201 în tratatul de bună vecinătate. Recomandarea este un document referitor la protecția minorităților naționale, adoptat în cadrul întâlnirii parlamentare a Consiliului Europei în 1993. Guvernul a reușit să convingă aproape întreaga presă că acest document, dacă va fi adoptat, va conduce la dezintegrarea României. De fapt, nu era nimic care să provoace îngrijorare. Numeroase persoane publice au fost invitate în fața camerelor de televiziune pentru a stigmatiza Recomandarea 1201. La început, regimul Iliescu a primit felicitări nu numai de la politicienii din coaliția naționalistă, dar și din partea celor de opoziție. Prin declararea sprijinului, opoziția a preluat simbolic o parte din responsabilitatea coaliției de la putere.

În această atmosferă, care ar fi creat un zid de durată între societatea românească și cea maghiară, și-a dovedit importanța o inițiativă lansată în anul precedent. Împreună cu Renate Weber am pus bazele unui centru pentru Studii Internaționale, primul creuzet de idei care se adresa problemelor de politici externe. Centrul a fost prezent la televiziune, radio și în presa scrisă, explicându-se mai degrabă latura pozitivă a Recomandării 1201, precum și motivul acestei impresionante manipulări a opiniei publice. Am obținut semnături de solidaritate pe o declarație care a condamnat manipularea opiniei publice prin intermediul transmiterii de informații false sau incomplete. Ceea ce a contat mai mult a fost succesul pe care l-am avut în convingerea opoziției să se distanțeze de politica guvernului de sabotare a tratatului cu Ungaria. În urma discuțiilor pe care le-am avut cu liderii partidelor din opoziție, aceștia s-au distanțat de tentativa de manipulare a guvernului naționalist.

15. ADOPTAREA LEGII EDUCAȚIEI NR. 84

În acest mod, începutul anului 1995 a apărut ca o campanie continuă a lui Iliescu dirijată împotriva maghiarilor din România și a celor din Ungaria. UDMR spera totuși să poată oferi o minimă satisfacție electoratului maghiar cu o victorie în noua lege a educației. Adoptarea legii era așteptată înainte de vara lui 1995. Capitolul referitor la utilizarea limbii materne în cadrul procesului de educație reprezenta cel mai important domeniu pentru interesele identității maghiare.

Și într-adevăr, Legea educației a fost adoptată. Ce catastrofă! Maghiarii nu numai că nu obțineau datorită legii²⁶ schimbarea dorită, dar pierdeau și o serie de drepturi pe care le-au avut anterior. În locul formulării precedente "Istoria României", legea introducea ca subiect obligatoriu "Istoria românilor", jignind astfel minoritățile. Educația specializată maghiară în diverse domenii de importanță majoră devenea practic inaccesibilă pentru minoritățile naționale. Accesul la uti-

---

26 Legea precedentă exista din 1978.

lizarea limbii materne în universitățile de stat a fost limitat la o listă de specialități. Cea mai drastică prevedere a legii era legată de limitarea severă a desfășurării examenelor în limba maternă. Să alungi candidații minorităților de la examenele pentru care au studiat în limba maternă înseamnă plasarea lor pe o poziție inferioară comparativ cu ceilalți studenți. Singura modalitate de a evita acest dezavantaj era ca părinții să își trimită copiii la licee în limba română. Rezultatul așteptat ar fi fost o scădere dramatică a numărului de copii care ar fi optat să studieze în școlile cu predare în limba maghiară.

Această lege era deci una cu prevederi inferioare celei precedente. Ce provocare! De această dată maghiarii au reacționat cu o solidaritate amenințătoare. Lobby-ul maghiar a obținut de îndată o rezoluție a Parlamentului European, prin care se condamna adoptarea acestei legi. Emisă la 13 iulie 1995, rezoluția susținea că: "Parlamentul European... cheamă Senatul și Camera Deputaților României să adopte o lege care să anuleze discriminarea abia adoptată".

Două săptămâni mai târziu, UDMR a reușit să adune 500.000 de semnături pentru elaborarea unei legi noi referitoare la educația în limba maternă. Cifra reprezenta aproape întreaga populație matură maghiară din România! În semn de protest, studenții maghiari au plecat către Consiliul Europei pe biciclete. Începerea anului școlar se apropia și anunța conflicte majore.

Pe acest fundal, Max von der Stoel, Înaltul comisar al OSCE, s-a grăbit să vină la București. El a purtat discuții cu guvernul, cu maghiarii și cu Comitetul Helsinki român, a cărui intervenție părea indispensabilă. În august 1995, Comitetul Helsinki a publicat un comunicat în care se analiza și condamna decizia parlamentului. Rezultatul acestor negocieri a fost amânarea aplicării legii. De fapt, prevederile legate de utilizarea limbii materne în școli, așa cum erau stipulate în Legea 84, nu au fost niciodată puse în practică. Schimbările politice din toamna anului 1996 urmau să elimine incitarea creată de acest act generat de coaliția naționalistă în 1995. O altă criză majoră a fost prevenită.

16. DE CE ROMÂNIA NU A URMAT DRUMUL SERBIEI?

Misiunea americanului Dennis Sammut în România (13 iulie, 1994), de care am pomenit mai înainte, a încercat să sintetizeze rezultatele în patru anexe: (1) principalele măsuri pozitive de securitate care urmau să fie luate de principalii actori din România; (2) acțiunile lor, percepute ca ostile; (3) preocupările actorilor principali; (4) aspirațiile lor. Dar cine erau "actorii" din punctul de vedere al misiunii americane? Cine avea importanță în definirea raporturilor interetnice în România? Lista includea: guvernul României, guvernul Ungariei, liderii comunității maghiare din România și grupurile naționaliste.

În raportul prezentat în cadrul unei mese rotunde în 1994, misiunea americană a omis să menționeze organizațiile civile române. Nu a făcut decât să adauge organizațiile internaționale pe lista actorilor amintită mai sus. Dacă singurii actori erau cei menționați mai sus, se prea poate ca țara să devină centrul unui conflict interetnic regional de proporții. Exemplul conflictului din Iugoslavia nu este neapărat un model, dar poate constitui un scenariu posibil a ceea ce s-ar fi putut întâmpla în România. Similaritățile dintre regimul lui Slobodan Miloșevici și cel al lui Ion Iliescu sunt departe de a fi superficiale.

În Iugoslavia sunt 1,8 milioane de albanezi. În România sunt aproximativ 1,8 milioane de maghiari. Comunitatea albaneză a primit sprijinul Albaniei și posibil al țărilor arabe. Maghiarii din România sunt sprijiniți de Ungaria și au în mod indiscutabil simpatia internațională. Membrii ambelor comunități (albanezii din Iugoslavia și maghiarii din România) manifestă o puternică solidaritate internă. Amândouă au putut să își păstreze o singură organizație care să îi reprezinte. Ambele au proiecte detaliate care se bazează pe o auto-determinare internă.

În România, ca și în Iugoslavia, progresul politic de după 1989 a fost dominat de problema legitimității forțelor care încercau să-și asume puterea. La Belgrad, în momentul căderii comunismului, Miloșevici, membru al nomenclaturii, a jucat cartea naționalismului și a câștigat. La București, după revoluția din decembrie 1989, patru lideri comuniști, apropiați Moscovei, s-au impus în fruntea noii structuri de putere apărute²⁷, Consiliul Frontului Salvării Naționale. Pentru a deturna atenția de la dispuțele care dominau capitala țării în acel context fragil, ei au lansat o amplă campanie xenofobă și naționalistă. Au utilizat forțele secrete pentru manipulare, șantaj, crimă și orice alte acțiuni ce au părut necesare pentru a-și pune în practică strategia naționalistă. Forțele care constituiau armata ocultă a lui Ion Iliescu erau interesate în salvarea membrilor fostei Securități și nu s-au dat la o parte de la declanșarea confruntărilor sângeroase de la Târgu Mureș.

Cea mai mare asemănare între cele două regimuri ale lui Iliescu și Miloșevici este utilizarea anumitor forțe de natură paramilitară împotriva celor care se opuneau politicii lor aventuroase. Președintele Iliescu a chemat de patru ori mii de mineri din Valea Jiului pentru a rezolva tensiunile politice. Prima dată i-a chemat în ianuarie 1990, pentru a-i intimida pe cei care îi contestau poziția. A doua oară, în februarie 1990, minerii au fost chemați pentru a pune capăt demonstrațiilor. A treia oară minerii au fost solicitați pentru a teroriza opoziția (13-15 iunie 1990). În septembrie 1991, minerii au fost chemați din nou pentru a da jos un guvern care părea prea dedicat reformei.

Aceste exemple arată că în România, ca și în Iugoslavia, regimul lui Ion Iliescu nu s-a dat în lături de la nimic (din punct de vedere al violenței) pentru a-și păstra

---

27 Ion Iliescu, Silviu Brucan, Dumitru Mazilu, Alexandru Bărlădeanu.

puterea. Și văzând că regimul lui Iliescu a urmat o cale naționalistă și politici anti-minoritare similare cu cele adoptate de regimul sud-vestic, putem deduce că era gata să continue conflictul cu maghiarii, pe care i-a incitat continuu în acei ani, până la cele mai sângeroase confruntări.

Prin aceasta nu doresc să spun că escaladarea conflictului interetnic din România ar fi urmat modelul Iugoslaviei. Diferențe fundamentale, cum ar fi participarea maghiarilor la viața politică (spre deosebire de albanezii din Kosovo), sau dispersia minorității maghiare în Transilvania - unde procentul nu atinge 35%, fără a menționa faptul că sunt în mod total lipsiți de o tradiție de utilizare a armelor, sunt toate elemente decisive în configurarea unui posibil conflict. Susțin numai că o astfel de escaladare a conflictului ar fi putut deveni posibilă și ar fi atins proporții naționale, destabilizând întreaga regiune.

Din nefericire, asemănarea dintre România și Serbia se continuă și în domeniul viziunii pe care opoziția politică o are asupra regimului naționalist. Este o opoziție slabă, dispersată și confuză. Formarea Convenției Democrate, o coaliție de opoziție în 1992, a fost posibilă în ciuda voinței majorității liderilor de partide. Singurul factor care a făcut posibil acest mariaj a fost presiunea exercitată de organismele guvernamentale de prestigiu, care au ajuns la punctul de a constitui o amenințare pentru guvern. Alianța Civică a fost prima. Campania electorală din 1996, care a inclus controlul sistemului electoral și care a asigurat victoria opoziției, a depins masiv de eforturile organizațiilor societății civile. Mai mult, pentru ani de zile, partidele fostei opoziții au încercat să câștige alegerile prin declarații naționaliste. Preocupările legate de idealul unei Români Mari nu erau cu nimic mai prejos decât preocupările vecinilor noștri pentru o Serbie Mare.

17. SCRISORILE

Ceea ce ar trebui adăugat la această istorie a eforturilor de reconciliere este blamarea ocazională a politicienilor maghiari pentru încăpățânarea sau oboseala lor. În toamna lui 1996, UDMR a avut ideea neinspirată de a se opune în mod public semnării Tratatului de Bază cu Ungaria. Înainte de alegeri, coaliția la putere a acceptat să facă acest gest de politică externă. Motivația superficială a UDMR susținea că textul tratatului nu oferea suficiente garanții cu privire la drepturile minorității maghiare din România. Pentru atitudinea sa, UDMR se expunea astfel criticilor publice fie că tratatul era semnat, fie că nu. Am inclus imediat aceste observații într-o scrisoare deschisă adresată liderilor maghiari. Din fericire, poziția UDMR s-a schimbat gradat în următoarele săptămâni.

Scrisori deschise adresate liderilor UDMR au fost necesare destul de des după 1996, când UDMR a amenințat în mod repetat cu părăsirea coaliției. Deși dezamăgirea față de colegii de coaliție este bine justificată, astfel de acțiuni ar fi dus la

căderea guvernului, cu consecințe catastrofale asupra stabilității politice. Aceste consecințe ar fi fost simțite și de maghiari, care ar fi atras ura foștilor parteneri odată cu cea a adversarilor politici tradiționali. Printre aceste scrisori deschise, unele fiind citite în întâlnirile consiliului reprezentanților UDMR înainte de alegeri, sunt de menționat cele scrise de Smaranda Enache și Doina Cornea. Respectul de care se bucură aceste doamne în comunitatea maghiară - Smaranda Enache fiind un expert în cultura maghiară și vorbind această limbă - au contribuit la decizia politicienilor care analizau scenariile de părăsire a guvernării. UDMR a rămas în Coaliție iar motivele de frustrare au trecut. Numai acum, după ce lucrurile s-au stabilizat din punct de vedere legislativ, unii politicieni au putut să constate cât de irațional ar fi fost să părăsească guvernarea de fiecare dată când au amenințat să o facă (în 1997, 1998 și 1999).

18. ALEGERILE DIN 1996 ȘI SCHIMBAREA RELAȚIILOR INTERETNICE

La o întâlnire cu liderii organizațiilor neguvernamentale pe care a propus-o președintele Emil Constantinescu în martie 1999, pentru a le cere sprijinul în procesul de reformă, dânsul a început cu următoarea declarație: "... până în 1996, societatea civilă a asigurat educația democratică a populației. Incluziunea UDMR în componența guvernului și semnarea Tratatului de Bază cu Ucraina nu ar fi fost posibile fără aceasta..."

A fost prima recunoaștere oficială a rolului pe care l-au avut bătăliile duse de un număr redus de militanți din societatea civilă în stabilirea unor bune relații româno-maghiare și a unor bune relații cu vecinii, și care au schimbat rezultatul politic după alegerile din 1996. În urma alegerilor din 1996, câștigate de CDR și Emil Constantinescu, UDMR a fost cooptată în coaliția majoritară și în guvern. A fost pentru prima dată în istoria țării de după 1918 când reprezentanți ai maghiarilor din România au participat la guvernarea țării. PUNR și PRM, partidele naționaliste, s-au aliat opoziției. Imediat, noul guvern a făcut pași importanți pentru îmbunătățirea relațiilor cu statele vecine. Sub conducerea lui Adrian Severin, ministrul Afacerilor Externe, relațiile româno-maghiare s-au schimbat rapid într-un parteneriat strategic. Curând după aceea, extraordinar de complicatul tratat de bază cu Ucraina a fost semnat și ratificat de cele două țări. A fost înființat un Departament pentru Protecția Minorităților Naționale, iar conducerea acestuia a fost încredințată unui maghiar. În mai și iunie, guvernul Ciorbea, prin intermediul a două ordonanțe de urgență, a stabilit noi norme în domeniul utilizării limbii materne în școală și administrație. Aceste norme corespundeau standardelor înalte specificate de UDMR, satisfăcând principalele revendicări ale maghiarilor din România.

Aceste realizări au fost atinse ușor, aparent în mod natural, ca și cum istoria ultimilor șapte ani ar fi fost numai un vis rău, pe jumătate uitat. Clasa politică părea

să urmeze drumul marcat de societatea civilă și să contribuie la completarea a ceea ce societatea civilă considera că ar trebui, ar putea și ar merita să fie înfăptuit. La începutul lunii iulie, înainte de summit-ul de la Madrid al Consiliului Atlanticului de Nord și care urma să discute extinderea NATO, România nu luase încă măsurile radicale pentru reforma economică. Cu toate acestea, într-un mod spectaculos, România îndeplinesc condițiile politice cu privire la minorități și la relațiile cu statele vecine, eliminând principala sursă de insecuritate din regiune.

La Madrid, Polonia, Ungaria și Republica Cehă au fost invitate să înceapă procedurile de aderare. Au fost anunțate proiectele de extindere în continuare a NATO și au fost recunoscute progresele făcute de România și Slovenia în domeniul criteriilor de integrare. Era un "nu" urmat de o promisiune politicoasă care aducea ceva speranțe.

19. CRIZA UNIVERSITĂȚILOR ÎN LIMBA MAGHIARĂ

Prin intermediul a două ordonanțe de urgență, guvernul Ciorbea a stabilit cele mai importante cerințe ale comunității maghiare în domeniul educației și administrației. Aceste documente urmau să fie aprobate de parlament. În ciuda tuturor regulilor care guvernează funcționarea unei organizații politice, o serie de politicieni din coaliția aflată la putere au luat partea naționaliștilor din opoziție și au respins ordonanțele emise de guvern. Prima sesiune a noului parlament format în majoritate de membri ai CDR, USD și UDMR s-a încheiat în vara lui 1997 într-o notă patetică de criză declanșată de această respingere. În toamnă a început criza guvernamentală care a ajuns la apogeu în iarna 1997-1998. Criza a umbrit tema etnică. În vara lui 1998, problema relațiilor româno-maghiare a revenit în atenția jocurilor politice.

La sfârșitul lunii iunie 1998, un membru din Cluj al Camerei a înaintat o propunere de lege cu privire la restabilirea universității Bolyai, făcând presiuni fără a avea o pregătire prealabilă și fără a evalua rezultatele acțiunii sale. Propunerea maghiară a oferit muniția necesară politicienilor și presei. Pe durata vacanței parlamentare, în lipsa altor teme de interes, s-a oferit publicului un scandal pe tema universității maghiare.

Faptul că întreaga comunitate universitară română nu s-a concentrat asupra unui obiectiv mai demn decât dorința maghiarilor de a avea propria lor universitate de stat, este un motiv de îngrijorare și un indicator relevant. Imediat după înaintarea propunerii pentru reînființarea Universității Bolyai, Forumul Civic Național Român a emis un comunicat agresiv la adresa unei instituții independente maghiare. 48 de universități au aderat la scrisoarea deschisă a forumului. În iulie, profesorii care au vorbit în numele Societății Românești de Științe Fundamentale au susținut că statul român nu are interese morale și materiale de a produce specialiști vorbitori de limbă maghiară.

Conducătorul acestei mișcări era nu altul decât domnul Andrei Marga, noul ministru al Educației Naționale și fost rector al Universității Babeș-Bolyai. Ca răspuns, a fost publicat un document oficial semnat de Mihai Korca, secretar de stat pentru învățământul superior în cadrul Ministerului Educației Naționale. Titlul acestuia era *Segregarea etnică a învățământului superior românesc nu este oportună*. Textul era la fel de iritant și agresiv ca și titlul.

UDMR a amenințat că părăsește guvernarea, decizie care i-a fost întărită de sabotarea în continuare, în parlament, a proiectului privitor la modificarea Legii învățământului. Într-o întâlnire de urgență, Consiliul Reprezentanților Uniunii a declarat că, dacă decretul înaintat de guvernul Ciorbea nu va fi adoptat în forma lui inițială, până la 30 septembrie 1998, UDMR va părăsi Coaliția. Pe 8 septembrie, liderii CDR și PD au făcut UDMR-ului a nouă ofertă: o universitate maghiaro-germană.

Datorită mecanismelor parlamentare complicate, adoptarea unui decret într-un interval de numai trei săptămâni era, practic, imposibilă. Ulterior, în noaptea zilei de 30 septembrie, membrii guvernului au găsit o soluție. Printr-o decizie guvernamentală, ei au inițiat procedura de înființare, din 4 octombrie. Consiliul Reprezentanților Uniunii au decis ca UDMR să rămână la guvernare, criza fiind astfel amânată.

Perioada de relaxare care a urmat după încordata lună septembrie nu a durat mult. Pe 15 octombrie, Consiliul Național al Rectorilor din România a declarat că decizia guvernamentală a fost neconstituțională și ilegală. Trecând de partea rectorilor, decanii facultăților de drept din patru mari orașe ale țării au dat publicității analiza critică a situației. Ei au declarat că "înființarea unei universități maghiaro-germane ar constitui o măsură discriminatorie față de cetățenii români de origine română și față de celelalte minorități". Ei au numit decizia guvernului ilegală și au criticat implicarea Departamentului pentru Protecția Minorităților.

Pus în fața acestei atmosfere care a bulversat publicul - numai rectorii și decanii facultăților de drept și-au exprimat pozițiile cu privire la universitatea maghiară! - Comitetul Helsinki a trebuit să lanseze o contra-campanie. Comunicatele transmise instituțiilor și presei au venit la momentul oportun. Analiza amănunțită și riguroasă a indicat erori și falsități în demonstrația rectorilor și a decanilor. În mod cert, vocea Comitetului Helsinki era firavă în scandalul provocat împotriva deciziei pentru o universitate în limba maghiară. Cu toate acestea, Comitetul a reușit să submineze valoarea simbolică a intervenției decanilor și rectorilor și a presupusei lor competențe. Încă o dată participanții societății civile au demonstrat că societatea românească nu este un monolit șovin.

Astfel de dezbateri și negocieri au ajutat la câștigarea de timp necesar pentru evoluția procesului. Între timp, declanșarea războiului din Kosovo și intervenția NATO a demonstrat opiniei publice românești că problema minorităților poate schimba logica vieții internaționale. Cum avea un partid al minorităților la guvernare, și referindu-se la capacitatea sa de a soluționa probleme ale minorităților,

o capacitate recunoscută și de președintele american, România a ales în mod natural să sprijine acțiunile NATO. Puțin mai târziu, obiectivele legislative principale ale UDMR au fost atinse într-o formă apropiată cu cea dorită inițial. Jocul politic s-a încheiat cu succes. Putem semnala că, totuși, pentru a putea depăși momentele critice, a fost necesară intervenția societății civile.

20. MINORITATEA ROMILOR. OBSERVAREA EXPERIENȚEI AMERICANE?

Am discutat mai sus despre prevenirea unei crize profunde în democrația română între anii 1990 și 1999, o criză care s-ar fi declanșat dacă tensiunile dintre maghiari și români s-ar fi transformat într-un conflict intern sau regional, urmând logica, dar nu neapărat și forma, conflictului din Iugoslavia. Ca urmare, în acești ani raporturile dintre maghiari și români au fost cruciale în ceea ce privește realitățile interetnice din România și din regiune. Comportarea Înaltului Comisar pentru Minorități, Max von der Stoel, nu a fost o ironie, ci o confirmare a ceea ce am menționat mai sus. Dânsul a efectuat numeroase vizite în România pentru a discuta cu autoritățile române problemele relațiilor româno-maghiare. Pe de altă parte, problema serioasă a romilor l-a preocupat mai puțin, deși rapoartele indică faptul că până în 1996 au fost înregistrate 35 de acțiuni de atac împotriva comunităților locuite de romi, iar unele din acestea s-au soldat cu morți, proprietăți incendiate - în timp ce, în aceeași perioadă, numai un singur atac similar a fost înregistrat, în martie 1990, împotriva unei comunități de maghiari²⁸.

Mai mult, situația minorității maghiare cerea cele mai importante modificări legislative și astfel a constituit forța motrice pentru normele și atitudinile din domeniul minorităților. Dacă problema relațiilor româno-maghiare este una esențial politică, mijloacele de rezolvare sunt de asemenea de natură politică. Prin urmare, soluția pentru rezolvarea disputelor comunitare este relativ simplă: este, în mod esențial, un act de voință îmbinat cu unul de cunoaștere. Se explică astfel de ce un număr de organizații guvernamentale care au dominat zona simbolică a acestui subiect au fost capabile să joace rolul pe care l-au jucat în cadrul relațiilor româno-maghiare.

Această situație nu se aplică aproape deloc la problemele minorității romilor din România. Seriozitatea provocărilor aduse de comunitatea romilor societății române este atât de profundă încât, dacă ar trebui să utilizăm această perspectivă, problema romilor ar domina întreaga scenă a temei interetnice. Această problemă nu a putut fi "rezolvată" de specialiști sau prin dialogul dintre militanții bine-intenționați români și romi. Singurul factor care ar putea să aducă o speranță acestei

---

28 Statutul Înaltului Comisar este de a atenționa din vreme și de a semnala pericolele unor tensiuni interetnice asupra stabilității internaționale.

minorității ar fi un amplu proces de construcție internă și dezvoltarea unei strategii extinse la nivelul politicilor centrale și locale. Până la ora actuală, a început construcția internă a comunităților, datorită unui factor important: apariția liderilor civici ai comunității.

În mod general, romii au ridicat două probleme: cea a discriminării și cea a identității culturale problematice.

Din moment ce ne-am apropiat de motivul discriminării romilor, aș dori să citez următorul text. Este un scurt extras dintr-un eseu al lui Roger Parham-Brown, prezentat în 1999 la un simpozion din București și tipărit mai apoi în revista "22"²⁹. După ce a trăit în România doi ani, scriitorul american a sintetizat în mod strălucit problema de mentalitate care apare în relațiile dintre români, maghiari, membrii altor etnii și țigani, precum și stereotipizarea necruțătoare la care este supusă comunitatea de romi: «până să sosească desertul, ceva m-a făcut să mă aventurez în subiectul delicat al modului în care românii îi tratează pe romi și să declar că am identificat similarități incredibile ale acestei atitudini cu cea care a fost dominantă în America față de negri și indieni". "A, nu! În mod absolut nu!", a spus gazda mea. "Nu putem face nici o comparație între situația țiganilor și a negrilor americani. Situația nu este la fel". I-am spus gazdei că după părerea mea este vorba de aceeași situație. În primul rând pentru că șovinismul rasial este tot șovinism rasial, iar aceleași lucruri au fost spuse și despre negri și indieni - că sunt ignoranți, incapabili de a învăța, murdari, leneși, că sunt buni numai pentru distracție și sex etc. Și am continuat să vorbesc despre modul în care intenționalizarea acestor idei afectează inimile și mințile victimelor, ceea ce am văzut nu numai în familia mea (aici trebuie să spun că sunt de origine mixtă: afro-american, anglo-saxon, dar predominant cherokee. Sunt și eu o victimă psihologică, dintr-o familie care de generații a fost în conflict cu ea însăși din cauza urii rasiale), dar am văzut aceasta față de negri și indieni de-a lungul Americii Latine, mai ales în sudul Mexicului, în statul Oaxaca unde am locuit mai bine de douăzeci de ani».

Datele socio-economice se adaugă stereotipurilor. Procentul de șomeri în rândul romilor este mai mare de 50%. Procentul de copii care termină școala primară este mult mai redus față de orice altă categorie etnică sau socială. Procentul tinerilor romi care frecventează universitățile nu depășește 1%. În România, romii au cel mai scăzut standard de viață.

Aceste date referitoare la viața socială își au originile în discriminarea istorică. Romii au fost robi până în 1856. Discriminarea modernă nu este cu nimic mai puțin observabilă. La locurile de muncă, romii sunt primii concediați. Anunțuri de tipul "nu servim țigani" încă există.

---

29 În original se dă varianta în limba engleză a eseului "Ce am scrie noi despre romi?", apărut în 1999 în revista 22.

Pe parcursul dialogurilor pe care le-am purtat cu liderii ai romilor, s-a utilizat de multe ori exemplul afro-americanilor³⁰. Liderii romilor au rămas însă reticenți. Și cu toate acestea, Roger Parham-Brown insistă asupra analogiei. Până în ziua de azi, eseul său publicat în revista "22" constituie cea mai puternică asocieră între cele două experiențe. Mai mult, venind din America, eseul poate fi privit într-o lumină mai puțin suspicioasă chiar și de către liderii comunității de romi.

Ce se poate învăța din experiența americană de luptă împotriva discriminării?

Sistemul de protecție american este expresia moștenită a evoluției sistemului constituțional american³¹. În această privință, legea este produsul unui sistem de justiție extrem de puternic și prezintă flexibilitatea de a răspunde unor modificări considerabile în realitatea și mentalitatea societății americane. Din acest punct de vedere putem considera că există numeroase "lecții" care pot contribui la promovarea situației romilor din România.

În primul rând, o lecție ar fi rolul pe care îl are actul de justiție în acest proces. Scrierea și adoptarea unor legi prioritare rămâne fără rezultate dacă actul de justiție nu este aplicat. Normele românești sunt mai ferme și mai precise decât litera amendamentului al 14-lea sau a legii civile din 1964. Astfel, în cazul discriminării romilor nu ar fi necesar să se îmbunătățească sistemul legal cât ar fi necesară acțiunea și gândirea legală. Din acest punct de vedere, presiunea societății civile poate da rezultate. Organizații cum ar fi Comitetul Helsinki român, APDO-Brașov, Liga Pro-Europa, au luat inițiativa și au încercat să stimuleze avocații să participe la procese în care sunt implicați romi sau să urmărească desfășurarea acestor procese. În acest domeniu mai sunt încă multe de făcut.

În al doilea rând, ceea ce reiese din experiența americanilor este rolul apelului la tema discriminării făcut de membrii comunității. Nu e nevoie să subliniem dimensiunea colectivă. Într-o măsură considerabilă, reiese din statutul membrilor.

În al treilea rând, unitatea sistemului judiciar american este remarcabilă. Progresul nu poate fi făcut numai pentru romi. Evoluția sistemului democratic cu privire la respectarea principiilor este esențial în promovarea unor politici speciale pentru romi sau pentru minorități în general. Reversul este de asemenea adevărat. Democrația nu poate exista în România dacă sistemul judiciar nu acoperă și comunitatea romilor.

Dincolo de discriminare, romii din România ridică o problemă care a fost menționată înainte, cea a "identității culturale problematice". Prin această formulă se identifică o realitate culturală care vine în contradicție cu legile generale ale

---

30 Îmi aduc aminte cu deosebire seminarul organizat de Romani Criss în 1997, când cei mai educați romi au venit să discute problemele generale ale comunității romilor.

31 Sistemul constituțional a urmat un proces continuu de dezvoltare, iar sistemul de protecție a minorităților a atins apogeul în anii '60. Punctul de referință al acestui proces este Legea drepturilor civile din 1964, adoptată de Congresul american pe 2 iulie 1964, și considerată cel mai comprehensiv act legal de la terminarea celui de al doilea război mondial.

statului; este o expresie care precede un sistem mai larg și care reflectă statutul de cetățean european la sfârșitul acestui secol. Statul este chemat să aplice legislația lui internă și implicit să confere beneficii tuturor cetățenilor săi.

Una dintre problemele comunității romilor este faptul că multe obiceiuri care țin de tradiții vin în conflict cu legi care pot fi schimbate, dar și cu legi ce țin de drepturi fundamentale și libertate.

Dintre atitudinile problematice aș menționa obiceiul de a ține fetele acasă. Motivul este că școala ar fi o sursă de întinare a identității lor. O altă temă ar fi opoziția violentă a bărbaților la educația sexuală în general și la planificarea familială în special. Sistemul de a vinde băieți sau fete (în funcție de regiune) și de a încheia căsătorii cu fete de 13-14 ani, care contravine legilor generale ale țării, este o altă chestiune. Toate acestea ridică problema raportului dintre identitatea culturală a acestei comunități și identitatea culturală a societății în ansamblu. Mai des însă, se ridică problema raportului dintre universalitatea drepturilor umane și limitele ei culturale, în cazul în care aceste limite devin acceptate.

Să ne uităm din nou la continentul american? Ne aduce aminte această regiune de cea a indienilor americani? În acest caz, conflictul tipic dintre drepturile grupului și drepturile individului este legat de conferirea statutului de indian. Astfel, femeii indiene din anumite triburi care se mărită cu non-indieni își pierd statutul de indian. Acest lucru nu este valabil și pentru bărbați, ceea ce introduce o discriminare clară între cele două categorii. Legea canadiană din 1985 a anulat diferențele de tratament. Peste 100.000 de persoane și-au recâștigat astfel statutul de indian.

Cu toate acestea, legea amintită nu a dus la eliminarea acestor discriminări. Statutul de indian nu este moștenit de copiii unei femei indiene măritată cu un non-indian (măsura nu se aplică bărbaților indieni). În acest fel, problema discriminării a fost transferată la un nivel secundar, dacă putem spune așa. Putem vorbi deci de un model care ar putea fi importat din America și aplicat la populația roma? Cred că tendința pe continentul american este de a da prioritate drepturilor și libertăților individului.

S-ar putea cita și alte exemple cu privire la tensiunile posibile dintre drepturile individului și ale grupului care privesc în mod special autodeterminarea de care se bucură triburile indiene și care țin de statutul lor de etnie indigenă și nu de cel de minoritate. Cu toate acestea, tratamentul și drepturilor lor au relevanță pentru minoritățile din alte țări.

21. TOAMNA ANULUI 1999: MINORITĂȚI NAȚIONALE, ACTIVITATE CIVICĂ ȘI ȘTIINȚE SOCIALE

Chiar dacă activitățile civice sunt în primul rând axate pe interese publice, ele nu pot trece peste datele psihologice personale. Unele persoane au înclinații radicale iar altele preferă să evite conflictele. Probabil, radicalismul este indispensabil

supraviețuirii într-o lume dificilă și crudă cum era România înainte de 1989. Cu toate acestea, cum am mai arătat, în ce privește viața publică tendința către radicalism trebuie respinsă. Micul grup care s-a dedicat militantismului în sprijinul minorităților trebuie să facă uz de compromisuri, să găsească idei salvatoare și rezolvarea problemelor. Acesta este motivul pentru care, pentru a duce lucrurile mai departe, trebuie să negociem cu lideri recunoscuți și cu lideri contestați, cu ipocriți și oportuniști, cu cei puternici și cu cei slabi.

Zece ani mai târziu se poate afirma că s-a obținut ceva semnificativ. În primul rând, așa cum am menționat deja, a fost oprită o escaladare distructivă. Nu spun că România ar fi devenit Serbia lui Miloșevici, dar ar fi putut deveni România lui Iliescu, Vadim Tudor și Gheorghe Funar, cu un conflict intern similar întrucâtva cu cel al kurzilor din Turcia, care ar fi blocat sistemul democratic la un nivel foarte scăzut și ar fi creat tensiuni în relațiile externe, ceea ce ar fi dus la marginalizarea completă a țării.

Nu a fost numai evitarea escaladării. A fost câștigat ceva esențial, și anume un progres substanțial în logica statului "național unitar român". Minoritățile au devenit prezente în conștiința publică nu numai ca exemple negative, amenințătoare și străine, dar și ca parte a lumii în care trăim și ca elemente pozitive în anumite situații.

Prezența UDMR la guvernare constituie un fapt simbolic și excepțional. Suntem încă prea aproape de evenimente pentru a ne da seama de semnificația faptului că o formațiune politică maghiară a fost chemată să participe la guvernarea României.

În opinia mea, situația legislativă a minorităților în România este în spiritul Constituției, cu măsurile speciale pe care aceasta le oferă. Este adevărat că maghiarii nu au obținut posibilitatea de a studia istoria și geografia în limba maternă în liceu. De asemenea, universitățile pot fi multiculturale, dar nu numai ale unei singure etnii. Aceste limitări sunt însă mai degrabă minore în comparație cu principalul scop al educației în limba maternă.

Dacă suntem de acord că avem un rezultat tangibil la capătul acestor zece ani, cui îi putem atribui acest succes? Acțiunii politice? Intervenției străine? Logicii, conceptelor și teoriei? Militanței civice? Am văzut că viața politică, acest front de luptă pentru putere ce s-a transformat în golul de după căderea comunismului, a fost mai degrabă un generator de tensiuni, confruntări și manipulări interetnice. Faptul excepțional că un partid reprezentativ al maghiarilor a fost integrat pentru un timp într-o coaliție românească se datorează presiunilor de dincolo de spațiul politic. Se poate spune că aceasta s-a întâmplat și în Bulgaria și Slovacia. În toate cazurile, acesta a fost un fenomen târziu și a fost determinat de circumstanțe.

Din punct de vedere al intervențiilor străine pentru protejarea minorităților, acestea au fost importante dar au fost condiționate de existența actorilor interni. Trebuie notat că forțele șovine au fost și xenofobe în același timp. Cei care au

manipulat ura etnică au fost tot aceia care s-au opus prezenței străine. Cel mai interesant lucru pentru ei a fost cooperarea cu mafia și entitățile autoritare din fosta Uniune Sovietică. Cazul Serbiei a arătat că intervențiile externe nu au un țel fără o contrapartidă internă.

22. CONCLUZII

Tot ceea ce s-a spus până acum aruncă o lumină asupra rolului activității civice în afirmarea realizărilor interculturale române. Totuși, ce poate realiza activitatea civică fără forța conceptelor? Ce poate ea spune dacă nu este alimentată de științe academice?

Pentru a răspunde la această întrebare, aș dori să atrag atenția asupra unui comentariu scris de un minunat filosof, Richard Rorty: "drepturile omului au nevoie de pasiune și curaj, nu de motive și teorie"³². Pentru el, "căutarea unor fundamente filosofice sigure asupra practicii drepturilor omului este destinată eșecului și practic nefolositoare." Nu există nici un dubiu că în formula pentru drepturile omului trebuie să includem și drepturile minorităților.

Dar cum ar trebui să îl înțelegem pe Rorty? Să fim oare de acord că este suficient să avem doar pasiune și curaj pentru a crea o societate care să protejeze drepturile minorităților? Bineînțeles că nu ad literam. Statutul minorităților într-o societate multiculturală nu este ușor de înțeles și descris. Pentru a evita stereotipurile este nevoie de argumente, nu numai de voința de a o face. Întreaga mea experiență îmi spune că conceptele apar dacă există o dorință reală pentru a le folosi în prevenirea răului. Nu cred că vreuna din persoanele menționate până acum în această prezentare de căutare a păcii interetnice a avut încă de la început cunoștințe academice asupra doctrinelor minorităților, și nici că au trăit într-un mediu intercultural. Dar aceștia au fost oameni care au dezvoltat prezentele concepte despre raportul interetnic în România, și nu universitățile sau instituțiile academice. Din contră, lumea academică din România a arătat că are puține cunoștințe în domeniu atunci când subiectul a fost pus pe tapet.

Mai am o altă observație în legătură cu o temă mai generală a științelor sociale. Acestea pot fi privite mai degrabă din perspectiva soluționării conflictelor decât din cea academică. Aceasta ar implica un concept pragmatic asupra științelor sociale, o abordare activă și mai puțin teoretică. Principiile menționate mai sus sunt legate de tema funcționării conceptelor noastre. Științele sociale au rămas în domeniul abstract pentru prea multă vreme. Au rămas cu mult în urma dezbaterilor reale din scena publică. Ele se pot declara mature numai în măsura în care devin funcționale. Poate de aceea științele sociale devin din ce în ce mai integrate în noua paradigmă a științelor conflictului.

---

³² Richard Rorty, "Drepturile omului, rațiune și sentimentalism", în Stephen Shute & Susan Hurley, *On Human Rights*, 1993.

În final, trebuie spus ceva despre locul detaliilor și al contextului în cazul doctrinei multiculturale. Cum ar fi posibil să înțelegem statutul insulelor Aland și al suedezei, limbă oficială a Finlandei, deși acolo sunt numai 295.000 (5,8%) din finlandezi vorbitori de suedeză, fără să știm că Suedia a condus aceste ținuturi sute de ani, până în 1809? Finlandezii au aspirat la cultura suedeză. Atunci când au devenit vasali ai țarului Rusiei, și-au căutat identitatea, dar au păstrat respectul față de cultura suedeză. Faptul că astăzi toți finlandezii trebuie să studieze suedeza nu poate fi înțeles numai ca o măsură de protecție luată de o majoritate importantă, dar și ca o expresie a unui întreg context care nu poate fi regăsit în România sau Bulgaria.

Nu se poate judeca raportul dintre societatea americană și indienii americani fără a cunoaște că ultimii au fost considerați de la începuturi ca oameni cu anumite drepturi și că trebuia negociat cu aceștia. Când Francisco de Vitoria, consilierul regelui Spaniei a ajuns (în 1532) la concluzia că indienii americani au dreptul la pământul lor, el a introdus un element care a determinat rezultatele unor evenimente ulterioare³³. Mai târziu, urmând aceeași logică, statele americane au început să semneze tratate cu triburile de indieni. În consecință, dată fiind competența în domeniul tratatelor, președintele Statelor Unite și-a asumat un rol covârșitor de control a situației indienilor. Spațiul de negociere din zilele noastre, între indieni, autoritățile federale și statele a fost generat de-a lungul aceleiași direcții de acțiune. Gândirea care a produs soluții pentru stabilirea unui raport echilibrat între societățile umane de pe teritoriul american, a trebuit să ia în considerare factorii precedenți. (Autorii studiului Vine Deloria Jr. și Clifford M. Little, au exprimat acest adevăr în felul următor: "capacitatea legii de a încorpora tradiții în cadrul ei intelectual"³⁴).

A lua în considerare detaliile înseamnă a lua în considerare viața adevărată. Din acest motiv cred că științele sociale trebuie să fie mai intim legate de activitatea civică și politică. Științele sociale reprezintă numai dimensiunea conceptuală a efortului pe care îl datorăm acestei lumi pentru a o face mai decentă. Istoria salvării raportului interetnic în România în ultimii ani este de asemenea istoria modului în care gândirea a reușit să dea o șansă mai bună oamenilor și comunităților umane.

---

33 Doctrina lui Vitoria a avut importanță deoarece mai târziu a influențat pe europeni să aibă "respect pentru triburi ca pentru societăți de oameni" (Vine Deloria Jr., Clifford M. Little, *American Indians, American Justice*, Austin, University of Texas Press, 1983, p.3).

34 *Ibidem*, p.60.

George Shöpfli
(Profesor de științe politice, Universitatea din Londra)

PE CĂI DIFERITE SPRE MULTICULTURALITATE

Chestiunea centrală în orice context multicultural o constituie faptul că fiecare grup dispune de o conștiință de sine și își afirmă dreptul la putere, statut și recunoaștere ca o comunitate culturală.

Se face simțită o puternică înclinație de a stabili premisele multiculturalismului. Una din ele este aceea că singurul model posibil îl constituie conviețuirea cu diversitatea, inclusiv cea etnică; cealaltă este faptul că problemele fiecăruia în conviețuirea cu diversitatea sunt unice. Această a doua premisă este adesea însoțită de o ideologie a victimizării, de ideea că problemele proprii nu sunt numai unice, ci și de un grad de dificultate unic, că nici un alt grup nu suferă la fel ca propriul grup. Pasul următor în acest proces logic este acela de a afirma că, dată fiind suferința prin care s-a trecut, ne putem considera unici și purificați din punct de vedere moral. Ambele premise, ca și argumentațiile logice care decurg din ele, sunt discutabile.

Prezentarea de față își propune să abordeze chestiunea diversității pe o bază largă, plecând de la ideea că în timp ce unele din trăsăturile oricărei relații interetnice sunt, într-adevăr, unice, ele împărtășesc aspecte structurale care le fac comparabile și că există lucruri ce pot fi învățate dintr-o asemenea experiență, transferabile altora. Astfel, este cu puțință să înțelegem ceea ce altfel ar părea de neînțeles, să depistăm dinamici și să formulăm strategii care pot ușura, dacă nu rezolva, măcar tensiunile ce iau naștere din noțiunea de diversitate. La urma urmelor, oriunde în lume politica presupune o luptă pentru putere, rezultantă a diferențelor; important este că unele sunt mai dificil de abordat decât altele și că lucrul acesta cere tehnici diferite.

Chestiunea centrală în orice context multicultural o constituie faptul că fiecare grup dispune de o conștiință de sine și își afirmă dreptul la putere, statut și recunoaștere ca o comunitate culturală. Punând accentul pe unicitatea propriilor revendicări, va tinde să le desconsidere pe ale altora. Acolo unde a avut loc o polarizare, adică în locurile unde cultura constituie singura sau aproape singura bază de organizare a puterii, grupurile vor resimți în mod negativ puterea culturală acumulată de alte grupuri, pe care vor tinde să le vadă ca amenințătoare. În același fel, comunitățile culturale vor manifesta o lipsă de sensibilitate la nevoile și revendicările altor grupuri, dacă nu există un sistem clar și transparent de distribuție a puterii pe baze non-culturale.

POLITICA IDENTITĂȚILOR

Atunci când luăm în discuție politica identităților și multiculturalismul, este important să identificăm trăsăturile structurale ale acestor interacțiuni care pot fi privite ca universale. Dăm dovadă de un universalism banal dacă considerăm că excluderea poate fi eliminată cumva sau făcută să dispară. Sloganuri precum "frăția universală", "egalitatea pentru toți" și așa mai departe sunt iluzorii și potențial periculoase, pentru că pot deveni baza unui control autoritar și hegemonist, a unui sistem în care cei ce conduc decid, pornind de la cele mai bune intenții, să creeze egalitatea și frăția, impunând sancțiuni aceluia care se află în dezacord cu viziunea lor. Sistemul sovietic a fost un exemplu.

Conceptele occidentale ale multiculturalismului pornesc de la o serie de premise. În primul rând, democrația reprezintă un sistem mai eficient de rezolvare a conflictelor multiculturale decât non-democrația. Acolo unde ideile, interesele, identitățile diferite au loc să concureze pentru sprijin, resurse, valori și rezultate, cu deplina susținere oferită validității și legitimității sistemului de către toți actorii implicați, potențialul de rezolvare a celor mai dificile conflicte interetnice este mai mare decât în alte sisteme. "Mai mare" însă nu reprezintă garantarea unei soluții, ci este doar o condiție.

În al doilea rând, pentru ca o democrație să funcționeze eficient, toți concurenții trebuie să accepte ideea că restul concurenților acționează de bună credință; și, în mod ideal, ei trebuie să accepte un set de valori care fac posibilă democrația: autolimitarea (acceptarea regulilor formale și informale), responsabilitatea, dedicația, moderația. Nu există în lume nici un sistem în care toți competitorii să respecte mereu toate aceste reguli; acesta este doar un model.

În al treilea rând, atunci când sunt puse în discuție diferențele culturale - iar diferențele culturale sunt în general, dar nu întotdeauna același lucru cu etnicitatea - tipul ideal de democrație acceptă faptul că, indiferent de cultură și identitate etnică, cei care trăiesc într-un stat îi acceptă și respectă normele. Totuși, și acesta este un aspect esențial al prezentării mele, culturi diferite generează norme diferite de guvernare, iar multiculturalismul trebuie să țină cont de acest factor. Este crucial ca multiculturalismul să accepte dreptul deplin al grupurilor culturale de a-și urmări propria reproducere culturală.

MULTICULTURALISMUL

Multiculturalismul este acceptat în prezent ca modalitatea cea mai eficientă și mai dezirabilă din punct de vedere moral de a rezolva diferențele culturale. El are însă accepțiuni diferite, ceea ce poate da naștere unor politici contradictorii, ca și unor premise ascunse care îi pot submina eficacitatea, atunci când este scos dintr-un context în care funcționează bine.

Ideea fundamentală a multiculturalismului este aceea că mai multe culturi diferite care conlocuiesc în același stat au drepturi egale, iar cultura majoritară nu trebuie să fie în situația de a-și impune normele minorităților. În același timp însă, multiculturalismul spune că aceste culturi nu trebuie să trăiască izolat una de cealaltă, ci să își împărtășească din realizări și valori.

Acest model de multiculturalism suferă din mai multe puncte de vedere. El s-a născut din experiența Statelor Unite, în primul rând, și reprezintă o interpretare eronată a ceea ce se întâmplă pe alte meleaguri. Transferat în forma originală, fără adaptări și respect pentru normele locale, el poate deveni profund dăunător minorităților și chiar majorităților, pentru că nu recunoaște faptul că acestea au nevoie de garanții pentru promovarea propriilor culturi, ca și pentru definirea modului de interacțiune cu alte culturi.

Apoi, modelul standard al multiculturalismului privește chestiunea limbii ca pe una gata rezolvată. El se bazează pe experiența unor culturi din țări precum Statele Unite, Marea Britanie sau Franța, unde o singură limbă se bucură de un statut dominant, sau hegemonic. Efectul este că împrăștierea culturii se face, într-adevăr, mai ușor, dar în termenii definiți de către majoritate. Minoritățile lingvistice care doresc să continue să-și vorbească și să-și dezvolte limba se simt drastic dezavantajate.

În consecință, există în Europa trei (sau poate patru) modele de multiculturalism și fiecare își are propriile tradiții, reușite și eșecuri. (a) Primul model se bazează pe dominarea unui singur grup; alte grupuri se află pe o poziție de subordonare ierarhică (de exemplu în Marea Britanie, Franța, Germania). (b) Al doilea acceptă toate grupurile culturale și lingvistice ca egale și acționează în conformitate. Dacă acesta dă naștere unor societăți paralele cu contacte interculturale limitate, rezultatul nu este privit ca o problemă importantă. Este modelul cunoscut sub numele de consoțiaționalism sau împărțirea puterii etnice. El se bazează de obicei pe atașamente teritoriale (de pildă Belgia sau Elveția). (c) Al treilea model acoperă drepturile imigranților, mai ales din lumea a treia, și se apropie cel mai mult de modelul dezvoltat în Statele Unite. (d) Al patrulea model este cel al "populațiilor indigene", care ar trebui să includă și populația romă. Acest model este încă în evoluție; lipsa unei legături teritoriale puternice creează dificultăți în definirea modelului.

STATUL

Decurge din cele de mai sus că statul are un rol de pivot în reglementarea puterii politice, inclusiv în relațiile interetnice. Statul modern democratic s-a dovedit a fi un instrument remarcabil în crearea și menținerea coerenței și ordinii, în negocierea tensiunilor constante între stabilitate și inovație, între amenințarea stabilității prea mari, care devine stagnare, și schimbarea prea multă care generează dezintegrare.

Statul ideal, de aceea, furnizează o bună guvernare, transparentă, responsabilitate și constanță în asumarea puterii care împiedică pe oricare dintre actori să dobândească puteri necuvenite asupra altora. Menținerea statului de drept este vitală din acest punct de vedere, la fel ca și aderarea la cel mai înalt grad de neutralitate posibil. Nici un stat nu este absolut neutru, toate au programele lor tacite, implicite, dar neutralitatea ca țel este o garanție pentru minorități. Neutralitatea în acest sens este complementul calității de cetățean, care asigură egalitatea tuturor actorilor politici dintr-un stat.

LIMBA

Limba și rolul ei în politică sunt adesea înțelese greșit. Sunt mulți aceia care privesc cu suspiciune multiplicitatea sau, după cum o denumesc ei, proliferarea limbilor, ca pe un fenomen ce se interpune în calea eficienței. Este tipic pentru universalisti, care tind să considere că singura limbă dominantă ar trebui să fie a lor. Faptul că membrii majorității înclină să vadă în limbile minorităților un motiv de nemulțumire, în cazul cel mai bun, sau chiar o piedică, este o trăsătură a multor relații multilingvistice. În realitate, fiecare limbă codifică un set diferit de posibilități de exprimare a ideilor care îi sunt proprii, ca modalitate unică de a înțelege lumea. Dacă prețuim biodiversitatea, atunci avem toate motivele pentru a vedea aceeași valoare și în glotodiversitate.

În orice caz, limbile operează la trei niveluri și fiecare are implicații diferite pentru multiculturalitate. Primul este nivelul filologic, care se leagă numai de definiția limbii ca fenomen de comunicare. În al doilea rând, prin intermediul nivelului cultural sunt codificate valorile și sensurile comune, ca și lumea înțelegerilor implicite, ideile "de bun simț" pe care le putem prelua fără să le punem la îndoială, fiindcă sunt făcute să pară "normale și naturale".

În al treilea rând, există dimensiunea socio-politică a limbii. O dată cu modernitatea și cu politica maselor, care include și democrația, limba a început să joace un rol central în menținerea sferei politice. Pentru ca o comunitate politică de masă să poată funcționa, este nevoie de o limbă comună, prin intermediul căreia se apreciază și se aprobă strategiile, liderii și societățile comunică, iar opinia publică își articulează aspirațiile. Statul modern, cu rolul său vital de reglementare a vieții de zi cu zi, își aplică regulile prin intermediul unei limbi și încearcă să concentreze puterea eliminând semnificațiile concurente - el încearcă să stabilească o monologie. Din această perspectivă, limba de stat nu este niciodată neutră, pentru că ea constituie în același timp vehiculul pentru mesajele și metamesajele culturale și politice. În situații multilingvistice, trebuie luate măsuri speciale pentru ca toate limbile să primească un tratament egal.

ETNICITATEA

Etnicitatea este una din numeroasele modalități folosite de comunitățile umane pentru a condensa identitatea și a-și articula diversitatea. Este o formă durabilă a identității și, chiar dacă suntem tentați să o privim ca pe o relictă a trecutului, ea este departe de a-și fi epuizat potențialul ca sursă de semnificații comune. Prin etnicitate, colectivitățile își stabilesc forme cheie pentru încredere, solidaritate și comunicare. Și nu avem nici un motiv să credem că procesul de formare a etniilor s-a încheiat, fie și numai în Europa. Atunci când grupuri care se recunosc și se definesc ca fiind diferite constată că reproducerea culturală le este în vreun fel amenințată, (activitățile de reglementare ale statului modern constituind un aspect esențial al acestui proces), ele vor căuta să obțină accesul la puterea politică, pentru a-și asigura viitorul. În loc să eliminăm, să negăm sau să marginalizăm etnicitatea, așa cum preferă să facă unii, este mai bine să încercăm a o reglementa. Există modalități variate pentru a face acest lucru.

Mai mult, chiar dacă etnicitatea este prost văzută în unele cercuri, ca instrument al violenței și opresiunii, ea nu reprezintă altceva decât o sursă de primejdii dacă restul proceselor și instituțiilor democratice sunt slabe. Într-un stat neutru, devotat normelor impersonale, procedurile democratice și o societate civilă viabilă sunt recunoscute ca eficiente în acest sens. Merită adăugat că și colectivitățile occidentale au o etnicitate, chiar dacă multe dintre ele par să facă eforturi pentru a nega acest lucru. Unele din modalitățile coeziunii sociale și din formele de cunoaștere necesare funcționării democrației sunt codificate de etnicitate.

EUROPA

Trebuie reținut că Europa dispune de un set de trăsături particulare, destinate să asigure rolul continuu al etnicității. Esențial în acest context este faptul că Europa reprezintă o arenă de state mici; statul mic constituie norma europeană. Statele mari ale continentului (Marea Britanie, Franța, Germania, Italia, Spania) și-au putut utiliza prestigiul cultural și politic pentru a-și "naturaliza" normele și a-și reglementa propriile etnii; acestea există și au un rol important de jucat.

Uniunea Europeană însăși a devenit o sursă de identitate sau identități. Pe măsură ce concentrează puterea, mai ales prin extinderea a ceea ce se numește aquis communautaire și edificarea unei cetățenii europene, UE creează o identitate. În acest context, stabilirea caracterului normativ al drepturilor omului, precum criteriile de la Copenhaga, a devenit o parte integrantă a identității de tip european.

GLOBALIZAREA

În fine, globalizarea a început să aibă un impact asupra identităților europene și din alte zone, într-o măsură mult mai mare. Două aspecte ale acestui proces merită subliniate. Procesele globale (economice, tehnologice, care țin de modul de viață, informaționale) au început să erodeze în parte forța tradițională a statului de a reglementa societatea și de a asigura securitatea. Chiar dacă statul continuă să dețină monopolul violenței legitime, al sistemelor de impozitare și al circulației monedei, multe dintre activitățile economice trebuie aplicate luând în considerare procesele globale. Nici un stat nu este imun în fața acestui fenomen. Din punct de vedere cultural, acum este practic imposibilă izolarea unei societăți, ceea ce are implicații profunde asupra gamei de opțiuni, a modului de viață și a aspirațiilor.

Toate acestea dau naștere întrebării dacă statul mai are destulă forță pentru a asigura securitatea, coeziunea și ordinea și dacă nu cumva erodarea acestei forțe nu constituie o posibilă sursă de insecuritate. Apoi, pe măsură ce statul european, cu prestigiul său ridicat, a început să fie supus presiunilor, el a răspuns punând tot mai mult accent pe modalitățile etnice de autoarticulare. Etnicizarea marilor puteri culturale ale Europei poate fi interpretată ca o fațetă a contrarevoluției herderiene, etnicitatea revitalizată după colapsul marxism-leninismului care a subminat dublul monopol al marxismului și liberalismului ca discursurile hegemoniste principale ale epocii dinaintea de 1989. Astăzi, etnicitatea a devenit o parte de neeradicat a vieții noastre, iar marile puteri culturale au fost la fel de afectate de ea ca și statele mai mici, dintotdeauna nevoite să mizeze mai mult pe etnicitate. Cazul Franței, care a emis pretenții ridicate la un prestigiu extraordinar de ridicat în virtutea unui discurs universalist, își formulează în prezent revendicările la valoarea morală într-un limbaj care pare să se apropie tot mai mult de etnicitate; același lucru se poate observa în Germania, Anglia și Italia. Toate aceste procese au implicații în negocierea identităților și în nevoia de acceptare a faptului că politica identităților a devenit trăsătura centrală a peisajului politic european în secolul XXI.

SOCIETĂȚILE PARALELE

După cum am văzut, literatura apărută pe tema multiculturalismului și a premiselor larg acceptate care stau la baza lui manifestă un nivel ridicat de suspiciune la adresa societăților paralele. Ele sunt privite ca periculoase, reacționare sau separatiste și, de aceea, indezirabile din punct de vedere politic și cultural. Matricea de gândire hegemonistă occidentală afirmă că, în societățile divizate etnic, toate grupurile trebuie să-și "împărtășească" din cultură, diminuându-și calitățile separate. În spatele acestei abordări stă premisa universalistă care ignoră cu desăvârșire realitatea culturală conform căreia orice tip de universalitate este într-o oarecare

măsură colorat de trăsături particulare și că această particularitate este în mod necesar dominată de normele culturale ale majorității. Ca o consecință a acestei abordări, însă, particularitățile culturale ale minorităților trebuie să se contopească treptat cu cele ale majorității.

Astfel, în Statele Unite sau în Marea Britanie, multiculturalismul presupune ca toate culturile să fie vorbitoare de engleză și, chiar dacă limbile imigranților sunt acceptate (urdu, gujerati etc) este și trebuie să fie doar o chestiune de timp până când ele vor dispărea. Integrarea este monolingvistică. Hispanicii din Statele Unite pot continua să vorbească spaniola în cercurile lor private, dar ideea că poți fi american în oricare altă limbă decât engleza cu accent american este privită ca absurdă. Franța, care respinge multiculturalismul, a urmat o cale diferită și îi acceptă ca cetățeni egali pe toți cei care au fost aculturați în modalități franceze, măcar din punct de vedere conceptual. În Olanda, după ce s-a experimentat față de imigranți politica lui "trăiește și lasă-i și pe ceilalți să trăiască", în anii '90 s-a produs o schimbare, iar aceștia trebuie să învețe limba olandeză, ca pas necesar spre integrare.

Aceste modele, după cum se va vedea clar, sunt derivate din experiența post-colonială și din procesul de imigrare a populațiilor din fostele colonii. Partea la care ele nu răspund în nici un fel este cea legată de populațiile diferite etnic dar stabilite cu multă vreme în urmă, adică grupurile etnice rezidente încă dinaintea epocii moderne și/sau cu o conștiință modernă; de asemenea, modelul nu spune nimic despre coloniști, imigranți din etnia colonială dominantă care au rămas pe loc după dispariția imperiului (statele baltice). Multiculturalismul pare să nu fie aplicabil nici coloniilor statelor vestice, ca de exemplu în cazul coloniștilor albi care s-au stabilit în Africa, să zicem, și și-au asumat cetățenia locală (ca în Zimbabwe și Kenya).

Concluzia pe care o putem trage din cele de mai sus este că modelul anglo-saxon de multiculturalism nu ne este de prea mare ajutor în alte zone și că, cel puțin în ceea ce privește restul Europei, va trebui găsită o formulă nouă. În mod esențial, odată constatat că integrarea în multiculturalismul anglo-saxon înseamnă acceptarea hegemoniei culturale și lingvistice a majorității ca preț al integrării, pentru restul Europei această definiție de pornire nu este aplicabilă. Aici, premisa trebuie să fie că acele colectivități existente care se autodefinesc ca niște comunități ale solidarității, respectului și valorilor morale vor continua procesul de reproducere culturală și nu își vor abandona identitatea. Acolo unde sunt supuse presiunilor pentru a o face, și dovezi în acest sens avem numeroase, ele vor ridica alte granițe de demarare și vor crea alte filtre de delimitare care să le asigure integritatea internă neafectată de presiunile asimilante. Indivizii pot fi și sunt asimilați, dar colectivitățile își vor păstra autonomia. De aceea, reglementarea eficientă a acestei stări de lucruri presupune recunoașterea acestei separări și existența unui mod de reprezentare politică.

Esențială din acest punct de vedere este recunoașterea și acceptarea diferențelor, atunci când ele se traduc prin coexistența unor norme morale, a unor lumi interioare

și a unor moduri de gândire separate. Colectivitățile diferite își vor produce și reproduce propriile granițe și mecanisme de delimitare, propriile lumi mitice și simbolice, propriile matrice de reproducere culturală. Acolo unde limbile sunt diferite, distincția va fi evidentă. În astfel de situații, integrarea dispune de un set separat de reguli, care presupun conviețuirea în contextul unei diferențe mult mai mari decât în cazul modelului anglo-saxon. Toate grupurile implicate trebuie să accepte revendicările altora asupra bunurilor materiale și simbolice (recunoașterea limbilor publice, expunerea simbolurilor etc), care constituie adesea sursa fricțiunilor.

O condiție necesară pentru succesul societăților paralele este cetățenia efectivă și starea de neutralitate care să o susțină. Nici un stat nu va fi complet neutru, dar el va reflecta premisele și lumea interioară a majorității. Dar autolimitarea - aspect fundamental al democrației - trebuie aplicată de toate părțile implicate. Un derivat al democrației este accesul egal la puterea politică și acceptarea faptului că aceste procese se vor modifica în timp, ceea ce înseamnă că toate comunitățile vor trebui să se adapteze permanent una la cealaltă, că nici o problemă nu poate fi considerată ca definitiv rezolvată, chiar dacă un cadru permanent poate ușura cu mult acest proces.

Importanța adaptării constă în faptul că, în cele din urmă, toate comunitățile vor ajunge să împărtășească un set de caracteristici, chiar dacă îndepărtate de toate - și mai ales în sectorul public. În mod esențial, grupul sau grupurile minoritare își vor adapta orizontul de așteptare față de stat, de ceea ce poate face statul pentru ele, de statul de drept, de gradul de oficializare sau neoficializare a relațiilor cu sectorul public și cu funcționarii statului, de eficiența sau lipsa de eficiență a normelor impersonale etc. Trebuie observat în acest context că majoritățile etnolingvistice tind să considere limba de stat ca neutră. Nu este adevărat, din moment ce adăugarea unei limbi secundare va dezavantaja invariabil minoritatea. Rezultatul pe termen mediu al acestei adaptări este că grupurile minoritare cu un stat de origine se vor îndepărta de normele acestuia și își vor asuma normele (civile, etatiste) ale statului adoptiv, condiționate într-o oarecare măsură de lumea interioară a majorității. Experiența continuă a multiculturalismului constituie un aspect esențial al acestui proces.

Cel mai eficient sistem politic și cultural de reglementare a societăților paralele este acela cunoscut sub denumirea de consociaționalism sau împărțirea puterii. Condițiile esențiale ale consociaționalismului presupun că toate comunitățile au acces la puterea politică în raport cu dimensiunile lor, că toate grupurile au drept de veto în ce privește deciziile care le vor afecta drepturile vitale, că toate au un angajament clar față de integritatea statului și că toate au acces la bunurile simbolice și materiale ale statului. Există câteva exemple reușite de consociaționalism, dintre care Elveția este cel mai evident, dar și Belgia, sudul Tirolului și Finlanda intră oarecum în această categorie.

În fine, mai este problema statului de origine, statul unde coetnicii unei minorități formează majoritatea. Statele de origine sunt expuse câtorva tentații. Ele pot încerca să influențeze sau să afecteze politica statului adoptiv, cel în care locuiește minoritatea; îl pot amenința și pot încerca să îl destabilizeze; pot finanța minoritatea; și pot atrage minoritatea în sfera lor de informare, încetinind astfel procesul de adaptare. Esențial aici este ca statele de origine să își exercite puterea fără a depăși cadrul impus de autolimitare. Dificultățile apar atunci când opinia publică din statul de origine își are propria percepție, distorsionată, asupra minorității din țara de origine, pe care o vede nedreptățită și amenințată, respingând ideea că această minoritate ar fi putut demara un proces de adaptare. Presiunile exercitate de comunitatea internațională pot fi utile în dezamorsarea unor eventuale tensiuni.

ELEMENTE SPECIFICE PENTRU ROMÂNIA

O scurtă comparație între situația din România și colapsul Iugoslaviei, cu tot ceea ce a urmat, scoate în evidență diferențe importante.

- Statul român a fost întotdeauna unul hegemonist, în care etnia română, dominantă, a constituit fundamentul statului, iar ideologia care l-a legitimat a derivat din normele etnice românești;
- Statul român a fost în mod tradițional un stat cu capacitate scăzută, lipsit de abilitatea de a concentra puterea politică, economică și culturală separat de comunitatea etnică;
- Statul român este în mod istoric fundamentat pe o ideologie centralizatoare de tip iacobin, care nu a putut fi niciodată aplicată din lipsa capacității adecvate a statului;
- Tensiunea dintre imperativul centralizator și inabilitatea de a-l pune în aplicare a marcat relațiile interetnice, cei care nu aparțin etniei române nefiind percepuți în mod natural ca membri ai comunității cu drepturi egale;

Experiența comunistă a demonstrat că integrarea bazată pe o ideologie străină nu va funcționa, dacă ea intră în contradicție cu normele acceptate ale etnicității;

- În același timp, coerciția comunistă putea suprima diferențele etnice, dar nu putea stabili modele impersonale de interetnicitate;
- Membrii comunităților etnice nonromânești s-au dovedit capabili să-și asigure reproducerea culturală, dar au rămas marcați de experiența coerciției comuniste, pe care au interpretat-o ca pe o dublă oprimare, atât din partea comuniștilor, cât și a românilor;

- Ideologia care a legitimat statul iugoslav de după 1945 a fost comunismul și, o dată cu slăbirea lui în anii 1980, a fost pusă în discuție supraviețuirea statului;
- În Iugoslavia nu a existat un grup etnic hegemonist; în eventualitatea dezintegrării comunismului, toate grupurile se vor găsi în minoritate;
- Comunismul nu a reușit să creeze modele coerente care să combine nevoia de modernitate (complexitatea, schimbarea) și interetnicitatea (modele concurente ale complexității și schimbării);
- Izbucnirea violențelor în Iugoslavia a acționat ca un puternic factor de descurajare pentru grupurile etnice din România;
- Implicarea Occidentului în sprijinirea modelelor nonviolente pentru relațiile interetnice, împreună cu seturile de condiții impuse pentru includerea în arhitectura instituțională occidentală, au fost utile în prevenirea extinderii violențelor în România;
- Experiența comunistă a modernizării (distorsionate) a adus o mare masă de populație rurală în zonele urbane; cu toate acestea, dacă în România s-a dovedit posibilă adaptarea modelelor premoderne de interetnicitate la noile condiții, în Iugoslavia încercarea a eșuat;
- La 10 ani după căderea comunismului, statele post-iugoslave se confruntă cu grade diferite de presiune în direcția purității etnice; în România, succesele la nivel local în negocierea relațiilor interetnice se manifestă paralel cu relativul eșec al înaltei politici românești de a-i accepta, pe cei care din punct de vedere etnic nu sunt români, ca parteneri egali în ce privește cetățenia română și a le recunoaște dreptul la reproducere culturală neîntreruptă în toate sectoarele private, locale și publice.

György Csepeli, Antal Örkény, Mária Székelyi
(Sociologi, Universitatea din Budapesta)

REPREZENTĂRI ALE COEXISTENȚEI ETNICE ÎN TRANSILVANIA*

Pentru moment populația Transilvaniei este în mod primordial preocupată de consecințele negative ale tranziției și de stabilitatea existenței lor personale, lăsând la o parte toate celelalte probleme.

INTRODUCERE

În urma schimbării de regim, spațiul politic și ideologic public a fost acaparat de componente care au dramatizat sau simplificat relațiile dintre populația majoritară și grupurile etnice minoritare, servind unor interese politice de moment. În ultima parte a anilor '90, Institutul de sociologie al Universității Eötvös Lóránd din Budapesta a lansat o serie de sondaje pentru a cerceta componentele sociologice și socio-psihologice ce caracterizează relațiile dintre populația majoritară și grupurile minorităților etnice care coexistă în zona carpatică. În iarna lui 1997, ca parte a unei serii de sondaje, am creat un lot reprezentativ de grupuri de români și maghiari din Transilvania, iar prin interviuri personale am cerut răspunsuri la întrebările noastre utilizând limba maternă a persoanelor interviewate.

Eșantionul a fost constituit din 717 români și 1090 de maghiari. La eșantionare au fost luate în considerație în primul rând structurile locale etno-ecologice (maghiari majoritari și români minoritari, români și maghiari în proporții comparabile, maghiari minoritari și români majoritari), care ar putea fi utilizate ca variabile independente în plus față de variabilele socio-economice standard.

Întrebările incluse în chestionare pot fi divizate în patru tematici majore. Pe baza răspunsurilor primite la prima tematică am putut reconstrui temerile și speranțele persoanelor interviewate, opiniile lor asupra șanselor României de a ajunge nivelul de dezvoltare al țărilor din Europa Occidentală și cum consideră ei această perspectivă. În cadrul celei de a doua tematici, am introdus întrebări cu privire la diverse elemente constitutive ale identității naționale. La nivelul celei de a treia tematici au fost

---

* Acest studiu se bazează pe rezultatele Proiectului „Carpați”, desfășurat în 1997 și 1998. Sondajul a fost efectuat cu sprijinul generos al PHARE. Pentru ajutorul lor inestimabil, autorii datorează mulțumiri speciale următorilor colaboratori: Péter Huncik și Sándor Bordás de la Fundația „Sándor Márai” din Bratislava, Irina Culic, István Horváth, Marius Lazăr și Nándor László Magyar de la Departamentul de Sociologie al Universității Babeș-Bolyai din Cluj.

investigate perspectivele elaborării de politici pornind de la identitatea națională. În cele din urmă, al patrulea grup de întrebări a pus în evidență modul în care persoanele intervievate au trăit și consideră relațiile dintre majoritate și minorități în societatea românească.

I. EXPERIENȚE POSTSOCIALISTE ÎN TRANSILVANIA

1. Speranțe și temeri

Am selectat nouă potențiale surse de temeri și am rugat subiecții să le ordoneze în funcție de gradul în care acestea constituie pentru ei motive de îngrijorare. Rezultatele au indicat o imagine caracteristică țărilor postsocialiste, adică subiecții sunt cel mai preocupați de crizele economice, adâncirea inegalităților și a sărăciei, creșterea criminalității și instabilitatea politică. În cadrul ambelor grupuri, problemele tipice societăților postmoderne (amenințarea americanizării, tensiuni care decurg din imigrare, amenințările externe ale țării și poluarea mediului) se află cu mult în urma celor menționate mai sus. Din aceste motive, se pare că pentru moment populația Transilvaniei este în mod primordial preocupată de consecințele negative ale tranziției și de stabilitatea existenței lor personale, lăsând la o parte toate celelalte probleme.

În ordonarea pericolelor, subiecții maghiari și români urmează în mod esențial tipare cognitive identice. Cea mai mare diferență în ordonarea pericolelor este reflectată de faptul că eșantionul românesc consideră amenințările externe și emigrarea ca probleme mai serioase decât eșantionul maghiar.

Ar trebui notat că subiecții maghiari au atribuit în mod sistematic o importanță mai mare problemelor și amenințărilor materiale și existențiale, comparativ cu conflictele derivate din diferențele etnice. Dintre subiecții maghiari, 46% au marcat crizele economice, 41% criminalitatea și 38% sărăcia ca fiind cele mai importante două teme de îngrijorare. În contrast, numai 28% au considerat conflictele etnice ca fiind unul din primele două motive de îngrijorare.

Aparent, indivizii sunt cel mai preocupați de problemele existențiale zilnice și de siguranța vieții de zi cu zi, fie români sau maghiari. Aceste probleme nu au coincis întotdeauna cu obiectivele urmărite de organizațiile politice care au pretins că le reprezintă. Subiecții maghiari au fost întrebați dacă consideră că propriile lor obiective și cele stabilite de UDMR se suprapun sau sunt diferite. Rezultatele au tras un semnal de alarmă foarte puternic: subiecții maghiari consideră că obiectivele stabilite de politicieni sunt aproape în total contrast cu problemele lor. Pentru ei, cele mai importante probleme sunt rata mare a inflației, spectrul șomajului și standardele tot mai scăzute de viață, în timp ce tot ei cred că politicienii care îi reprezintă consideră că cele mai importante probleme sunt educația în limba maternă, autonomia teritorială și culturală și scăderea tensiunilor etnice dintre maghiari și români.

Tabelul 1. Ordinea priorităților în cazul a unsprezece probleme considerate de subiecți ca priorități personale și cum este percepută reflectarea lor în politică (valori medii)

	Prioritățile subiecților	Prioritățile UDMR
Reducerea inflației	3,1	6,7
Eliminarea șomajului	3,7	6,4
Standarde scăzute de viață	3,9	5,9
Corupție	5,3	7,0
Privatizare lentă	5,8	6,7
Prevalența structurilor comuniste	5,8	6,7
Lipsa educației în limba maternă	6,1	2,8
Relații fragile între maghiari și români	6,3	3,2
Lipsa autonomiei culturale	7,2	4,4
Lipsa autonomiei teritoriale	7,3	4,8

2. Anomie

Răspunsurile date la întrebările cu privire la atitudinile legate de legitimitate, lege, ordine și in justiție socială indică faptul că subiecții nu consideră tranziția post-socialistă ca legitimă. Aparent, atât românii, cât și maghiarii acționează în aceeași direcție negativă atunci când iau în considerație schimbările sociale postsocialiste: 89% din subiecții maghiari consideră că "toate legile au lacunele lor". Într-o proporție mai scăzută, dar tot majoritară, 57% din subiecții români acceptă această declarație.

O proporție mai ridicată din subiecții maghiari consideră că "în zilele noastre nici măcar instanțele de judecată nu pot face dreptate oamenilor". Procentele celor care declară acest lucru sunt totuși semnificative în ambele grupuri etnice (75% maghiari, 62% români). Ambele grupe consideră cu precădere că îmbogățirea este lipsită de legitimitate, în timp ce acei care consideră că există căi cinstite de îmbogățire constituie o minoritate: 73% dintre subiecții maghiari și 64% dintre cei români au admis cu amărăciune că "în țara asta, poți să devii bogat numai prin căi necinstite".

Indiferent de naționalitate, cei mai mulți subiecți prezintă contradicții; 86% dintre maghiari și 77% dintre români consideră diferențele dintre venituri ca injuste, dar o proporție la fel de înaltă admit că sărăcia este inevitabilă pentru dezvoltarea economică (66% dintre maghiari și 75% dintre români).

3. Injustiție

Sondajele comparative precedente referitoare la conștientizarea injustiției¹ dovedesc în mod clar că nivelurile de considerare a injustiției diferă semnificativ în societățile avansate și în țările postsocialiste. În timp ce în vest, sensibilizarea și conștientizarea injustiției personale și sociale devin din ce în ce mai mult o parte importantă a vieții

---

1 *International Social Justice Programmes*, Kluegel et al., 1996.

de zi cu zi și pot fi considerate trăsături ale cetățeanului modern, oamenii din țările postsocialiste au păreri diferite în ceea ce privește gradul de injustiție la care trebuie să reacționeze.

Sondajul cu privire la injustiția trăită a fost reperat în cinci țări foste socialiste în cursul anului 1996. În aceste cazuri, am întrebat subiecții mai întâi despre injustiția potențială înainte și după schimbarea regimurilor. Cum întrebările noastre au fost identice cu cele utilizate pe parcursul sondajului din Transilvania din 1997, rezultatele ne-au oferit șansa de a compara subiecții din România cu cetățenii altor țări ale regiunii.

Cele două sondaje mai sus amintite au demonstrat că oamenii nu sunt încă conștienți de injustiția pe care o trăiesc sau nu pot conceptualiza această categorie. Indiferent dacă au fost români sau maghiari din Transilvania, majoritatea au răspuns cu "nu" la întrebarea dacă au suferit nedreptăți. În medie, subiecții, indiferent de apartenența etnică, au menționat mai puțin de un domeniu atunci când au fost întrebați dacă au suferit nedreptăți în perioada socialistă sau în cea de șapte ani ce a urmat schimbării de regim.

Tendințe similare cu cele din România pot fi găsite și în alte țări, cum ar fi Ungaria, Rusia sau Bulgaria. Cel mai mare număr de persoane care conștientizează nedreptățile împotriva lor tinde să fie localizat în Germania de Est și Republica Cehă.

Cum apartenența la o minoritate a fost listată ca un potențial factor de injustiție, am examinat rolul acestui factor în percepția subiecților din Transilvania. Așa cum era de așteptat, maghiarii (în mod esențial) au raportat astfel de probleme. Este vorba îndeosebi de diferențele nivelurilor de acceptare a injustiției la maghiari și români, de care tocmai am pomenit. În mod surprinzător, mai puțin de o cincime dintre maghiari (15%) au menționat că ar fi trăit înainte de 1990 nedreptăți legate de apartenența la minoritatea maghiară. Numărul cazurilor unor astfel de experiențe după 1990 a scăzut, numai 7% dintre maghiarii intervievați considerând că au suferit nedreptăți legate de faptul că aparțin unei minorități etnice.

Subiecții cu nivel de educație mai ridicat sunt mai sensibili la cazurile de nedreptate. Este vorba în mod special de subiecții maghiari, dintre care 37% din cei cu educație superioară au raportat cel puțin un caz de injustiție pe care l-au trăit înainte de schimbarea de regim. Această tendință poate fi observată și la subiecții români, dar nu este atât de evidentă. Cu toate acestea, putem vedea că subiecții maghiari cu educație superioară au semnalat un număr mai scăzut de cazuri de nedreptate în urma schimbării de regim, iar această cifră depășește semnificativ numărul de cazuri raportate de subiecții cu nivele mai scăzute de educație.

Numai 31% din subiecții din Transilvania au menționat cazuri când ar fi încercat să joace un rol activ pentru eliminarea injustiției. Este vorba de o proporție mai ridicată decât în alte țări cercetate pe parcursul sondajului întreprins în 1996 în zona central și est europeană: un procent mai scăzut, cu puțin mai mult de

20% din subiecții din Ungaria, Rusia sau Bulgaria, au raportat astfel de cazuri. Singura excepție a constituit-o Germania de Est, unde procentul a fost cu mult mai ridicat (peste 80%).

Nu există diferențe în modalitățile de încercare a îndreptării nedreptăților, în cazul românilor și maghiarilor din Transilvania. Maghiarii tind să-și amintească participarea la demonstrații sau proteste. Protestul, petițiile sau greva au fost cele mai utilizate modalități menționate de subiecții români. În general, maghiarii tind să fie mai activi decât românii atunci când este nevoie de "îndreptare" a unei injustiții.

4. Satisfacție

Cercetarea transnațională dovedește că oamenii de oriunde în lume sunt mult mai mulțumiți cu microcondițiile pe care le pot controla decât cu situațiile la nivel macro în domeniile politic, social sau economic, pe care nu le pot influența parțial sau total. Locuitorii din Transilvania nu fac excepție de la regulă. Atât maghiarii cât și românii sunt satisfăcuți cu viața de familie (media obținută a fost de 4.0 pe o scară cu scorul maxim de 5.0). Aceasta a fost urmată de satisfacția legată de împrejurimi (3.8 și 3.5). Maghiarii sunt mult mai mulțumiți cu slujbele lor decât românii (3.4 față de 2.3). Pe de altă parte, românii sunt mult mai mulțumiți de regimul politic decât maghiarii (3.2 față de 2.8). Nici unul din grupuri nu este satisfăcut cu standardele de viață și situația veniturilor.

5. Așteptări

Am dat subiecților câte nouă cartoane cu numele câte unei țări din Europa Centrală și de Est și am cerut să le ordoneze în funcție de standardele de viață, varietatea vieții culturale, șansele de a face carieră și respectarea drepturilor omului.

Subiecții au indicat Germania ca fiind în frunte la toate aspectele. Nu există diferențe semnificative între români și maghiari la acest capitol. Pentru maghiari, Ungaria a fost clasificată a doua la fiecare categorie. Românii au plasat de asemenea Ungaria pe locul doi, cu excepția culturii. Cehia și Polonia pot fi găsite în grupul favorit pentru amândouă categoriile de subiecți. Pentru maghiari, România conduce grupul țărilor din urma Europei, fiind urmată de Bulgaria, Serbia, Slovacia și Ucraina.

Întrebați despre șansele României de a ajunge din urmă nivelul european, subiecții au fost mult mai puțin optimiști, iar maghiarii mai pesimiști decât românii. 59% dintre maghiari cred că standardele de viață din România nu vor fi niciodată egale cu cele din Germania. Numai 27% dintre subiecții români au avut o atitudine extrem de sceptică. Proporțiile pesimismului absolut în alte trei domenii au fost mai scăzute la ambele grupuri, dar a fost întotdeauna mai ridicat la maghiari decât la români.

La alte întrebări subiecții au fost chestionați despre Uniunea Europeană și șansele ca România să intre în această organizație. Rezultatele indică o speranță

ridicată printre toți subiecții cu privire la aderarea României la organizațiile euro-atlantice. Cu o rată de non-răspuns de 13%, 96% dintre maghiari și 90% dintre români aprobă ideea aderării României la Uniunea Europeană. Aderarea la NATO este de asemenea aprobată de o majoritate a ambelor grupuri (83% dintre maghiari și 89% dintre români).

Ambele grupuri așteaptă ca aderarea, fie la Uniunea Europeană, fie la NATO, să fie obținută relativ curând, în următorii zece ani. Maghiarii cred cu tărie că potențiala aderare euro-atlantică va avea efecte benefice asupra respectării drepturilor minorităților în România. Această așteptare este împărțită de numai 52% dintre români.

La momentul sondajului se știa deja că Ungaria a fost invitată să înceapă procedurile de aderare la NATO în primul val destinat țărilor fost comuniste. 67% dintre maghiari au considerat că aderarea Ungariei la NATO poate fi avantajoasă pentru România și că acest lucru poate crește șansele ei de aderare. Pentru subiecții români, această poziție a fost susținută numai de o minoritate (31%). 50% dintre subiecții români cred că aderarea Ungariei la NATO nu va influența șansele României.

Dintre subiecții maghiari din Transilvania, 54% consideră că acceptarea mai devreme a Ungariei în Uniunea Europeană (față de România) va crește șansele de acceptare a României. Numai 31% dintre români cred că aderarea Ungariei la Uniunea Europeană va fi benefică pentru eforturile de integrare ale României, în timp ce 51% cred că aceasta nu va avea nici un efect asupra șanselor de aderare.

6. Mobilitatea

În termenii potențialului de mobilitate, deplasarea în cadrul țării (într-un oraș sau județ alăturat, în alt județ din Transilvania sau chiar dincolo de aceste limite) și intențiile de migrare care depășesc granițele țării (către Ungaria, Europa de Vest sau către alt continent) sunt diferite pentru cele două grupuri. Printr-o întrebare separată, subiecții au fost chestionați dacă în ultimii doi ani s-au gândit să se mute și să-și continue viața în alt loc.

Indiferent dacă au fost întrebați dacă au intenția de a se muta sau numai visează (ar dori) să se mute, subiecții români și maghiari au răspuns în proporții esențial identice. 50% dintre subiecți și-ar părăsi casa dacă ar putea, dar numai 30% au luat în mod serios în considerare posibilitatea de migrare.

Din rezultatele unui sondaj comparativ referitor la identitatea națională, desfășurat în 1995, la care au participat cetățeni din 22 de țări, putem compara potențialul de mobilitate găsit la românii și maghiarii din Transilvania cu cel măsurat în alte țări din regiune (Csepeli și Örkény 1998). În ceea ce privește mobilitatea locală, locuitorii din Transilvania pot fi considerați dintre cele mai mobile populații din centrul și estul Europei. Dacă punem laolaltă cifrele relevante pentru diverse destinații din țară atunci, din totalitatea subiecților, 32% și-au exprimat

dorința de a se muta și, deși acest indice este mai scăzut decât indicele înregistrat de Slovacia, este foarte aproape de indicii unor țări ca Slovenia, Cehia, Polonia și Bulgaria, și depășește cu mult pe cei (foarte scăzuți) înregistrați de Ungaria, Letonia și Rusia.

Din punct de vedere al potențialului de emigrare către alte țări, putem constata că tendința de emigrare a maghiarilor și românilor depășește cu mult, chiar tendința la nivelul globului: cifrele depășesc cele mai ridicate valori de emigrare determinate în Suedia și Canada și, în Europa Centrală și de Est, numai Bulgaria și Slovacia au valori similare, dar și acestea sunt mai scăzute decât cele înregistrate în România.

Dacă, în termenii intențiilor de deplasare, putem distinge trei grupuri în Transilvania, și anume grupul celor care nu doresc să se mute și grupurile celor care consideră mutatul în cadrul țării sau în afara ei ca acceptabil, atunci diferențele dintre grupurile etnice devin mai evidente. Subiecții români, atunci când este vorba de dorința de a se muta, arată o dorință mai mare de a se muta în cadrul țării decât în cazul maghiarilor. Deși maghiarii și românii nu se deosebesc cu mult în ceea ce privește dorința de emigrare, un număr remarcabil de maghiari ar dori să emigreze numai în Ungaria (11%). Luând în considerație pe cei care și-au exprimat intenția de a se muta, diferențele dintre cele două grupuri etnice devin mai obscure.

Tabelul 2. Procentajul dorinței/intenției de mutare

	Dorință		Intenție	
	Subiecți maghiari	Subiecți români	Subiecți maghiari	Subiecți români
Nu doresc să se mute	49,9	47,5	72,2	71,6
În țară	11,8	15,2	7,6	11,9
În afară: numai în Ungaria	10,9	0,4	7,1	0,3
În afară: în orice altă țară	27,4	36,9	13,1	16,2
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

Caracteristicile demografice și sociologice sunt corelate în efectul lor integrat, dar și separat, și explică potențialul diferit de mobilitate, ca și legăturile puternice ale diferitelor eșantioane. Pentru a demonstra această ipoteză am aplicat metoda analizei discriminante, în care variabilele socio-demografice incluse se potrivesc cu factorul principal care explică diferențele tipuri de migrație a românilor și maghiarilor. Cu toate acestea, anumite variabile se corelează cu acest factor în diferite grade pentru cele două grupuri etnice.

În cazul celor care îmbrățișează ideea de mutare, vârsta, educația și tipul de așezare par să fie principalii determinanți pentru maghiari. Dimpotrivă, rolul tipurilor de așezări este mai slab, iar viața are un rol mai important pentru români (față de maghiari).

Tabelul 3. Structura factorilor discriminanți pentru analiza mobilității efective

	Lotul maghiar	Lotul român
Vârsta	-0,812	-0,955
Educația	0,528	0,449
Tipul de așezare	-0,503	-0,268
Venitul per cap de locuitor	0,128	0,020
Sex	0,031	-0,062

Dacă luăm în considerație diversele destinații, scorurile factorului discriminant indică diferențe caracteristice. Devine astfel adevărat pentru ambele grupuri etnice că intențiile lor de a se muta în granițele țării sau în afară este o caracteristică principală a celor tineri, cu educație mai înaltă și care locuiesc la orașe. Cu toate acestea, dacă ne uităm la factorii de mobilitate, fie ei locali sau de emigrare, pentru maghiari această corelare este mai marcantă decât pentru populația majoritară română. Pe de altă parte, subiecții români care s-ar muta în alt loc decât România, sunt mult mai variați din punct de vedere al vârstei, tipului așezării în care trăiesc și educației. Același lucru se poate observa în legătura cu membrii lotului maghiar care s-ar muta numai în Ungaria; spre deosebire de cei care s-ar muta în vest, ei nu sunt mai tineri, mai bine educați și nu sunt neapărat de la oraș, comparativ cu media.

Tabelul 4. Scorurile medii ale factorului discriminant în diverse tipuri de migrație ale celor care au luat în considerare soluția mutării

	Lotul maghiar	Lotul român
Nu intenționează să se mute	-0,212	-0,562
În țară	0,549	0,153
În afară: dar numai în Ungaria	0,112	-
În afară: în orice altă țară	0,939	0,675

În general, putem afirma că maghiarii mai în vârstă și cu un nivel economic relativ modest nu doresc sau nu iau în calcul posibilitatea de a se muta în Ungaria. În contrast, cei orientați spre vest tind să fie tineri și cu un statut social mai ridicat.

Putem găsi o corelație care este identică în esență cu cea de mai sus atunci când am întrebat subiecții despre intenția teoretică de a emigra sau de a se muta. Singura variație se poate observa în faptul că maghiarii care sunt mai în vârstă și cu un statut mai modest sunt mai intens reprezentați în lotul celor care ar dori teoretic să se mute, dar numai în Ungaria.

Pentru maghiari, am găsit un factor discriminant care evidențiază femeile în vârstă din mediul rural, care au o situație modestă, și în baza cifrelor medii ale grupului a cărui dorință ar fi de a se muta în Ungaria, întemeindu-se pe ideea că au rude sau legături de familie acolo. Cum acest grup nu a putut fi bine separat față

de cel al intențiilor reale de emigrare, putem presupune că femeile în vârstă din mediul rural își doresc adesea să trăiască în Ungaria, deși nu ar putea avea mijloacele de a se muta.

II. IDENTITATE NAȚIONALĂ

1. Constituirea identității naționale

În cadrul formularului au fost oferite nouă alternative de autoidentificare națională, inclusiv cetățenia. În concordanță cu studiile similare privind identitatea națională a maghiarilor, autoidentificarea națională a fost indicată ca cea mai importantă proprietate pentru definirea identității naționale a maghiarilor care trăiesc în România. Afilierea religioasă și descendența au primit de asemenea scoruri ridicate și au servit ca bază pentru marcarea granițelor dintre maghiari și ne-maghiari în Transilvania. Aceasta corespunde realității politice că cetățenia maghiară nu poate fi considerată ca mijloc de identificare națională pentru maghiarii care trăiesc astăzi în Transilvania. Să te naști în Ungaria și să trăiești printre maghiari nu a constituit un factor semnificativ pentru condițiile categoriei "să fii maghiar care trăiește în Transilvania".

În contrast, subiecții români au atribuit cetățeniei române factorul determinant în obținerea identității naționale, dar autoidentificarea a primit și ea un scor important. Din punct de vedere al proprietăților identității naționale, subiecții români au acordat prioritate aspectelor culturale și de comunicare, precum și celor de religie și descendență. Dacă luăm în considerare diferențele existente între români și maghiari, în ceea ce privește afilierea religioasă și naționalitatea, strategia de tip reciproc - care poate fi observată atunci când se încearcă trasarea delimitărilor de-a lungul diferențelor dintre relee și origini etnice - pune în evidență efectul de oglindire care duce la creșterea diferențelor dintre maghiari și români. Deși toți subiecții sunt cetățeni ai aceleiași țări, puterea psihologică a categorisirii pe criterii de cetățenie este scăzută datorită unor interferențe, cum ar fi diferențele de religie și descendență.

Tabelul 5. Constituirea identității naționale printre maghiarii și românii din Transilvania (valori medii pe o scară cu valoarea maximă de patru)

Autoidentificare maghiară	3,9	Autoidentificare română	3,8
Asimilare culturală	3,8	Asimilare culturală	3,7
Limba maternă maghiară	3,7	Limba maternă română	3,5
Descendență maghiară	3,5	Descendență română	3,4
Respect față de steagul maghiar	3,5	Respect față de steagul românesc	3,7
Afilieră la o biserică non-ortodoxă creștină	3,4	Afilieră la o biserică creștin-ortodoxă	3,2
Trăind printre maghiari	2,3	Trăind printre români	2,9
Cetățenie maghiară	1,5	Cetățenie română	3,3
Născut în Ungaria	1,3	Născut în România	3,2

Similaritățile esențiale ale tiparelor caracteristice ale identității naționale care pot fi regăsite în cazul celor două naționalități sunt de asemenea susținute de analiza factorială. În mod corespunzător, analiza a indicat o dihotomie a criteriilor celor două naționalități. Răspunsurile ambelor grupuri indică autoidentificarea, comunitatea culturală și limba maternă, ca prim factor al identității naționale. Descendența, respectul față de drapelul național, afilierea religioasă, mediul social, cetățenia și locul de naștere au adus în evidență un alt factor.

Diferențele tipare de identitate națională își găsesc rădăcinile mai degrabă în conținutul criteriilor de interpretare a identității naționale decât în formele lor. De fapt, punerea în aceeași ordine a cetățeniei, de către membrii ambelor grupuri, arată clar că aspectul etnic și cultural depășește ca importanță conținutul politic atât pentru maghiarii, cât și pentru românii din Transilvania.

2. Legăturile conflictuale ale cetățeniei și etnicității

Limitele dintre grupurile etnice din Europa Centrală și de Est sunt departe de a fi clare, iar diviziunile culturale și politice dintre comunități nu se potrivesc unele cu altele. Astfel, definiția termenului de categorie națională nu are o singură accepțiune. Categoria națională, definită ca cetățenie, poate intra în conflict cu naționalitatea individului. Tabelul 6 indică felul în care maghiarii din Transilvania rezolvă această dualitate, în contrast cu românii, care nu au astfel de probleme.

Tabelul 6. Loialitatea cetățenească printre români și maghiari (valori medii pe o scară între 0 și 4)

	Maghiari	Români
Oamenii ar trebui să-și susțină țara chiar dacă aceasta face o greșeală	3,2	3,8
Sunt multe lucruri care mă fac să mă rușinez că sunt cetățean român	3,1	2,2
Consider cetățenia română pe primul loc comparativ cu cea a altor state	2,3	3,2

Cetățenii maghiari din România tind să subestimeze apartenența lor la națiunea română concepută politic, în comparație cu cetățenii din lotul românesc. Maghiarii, în rândul cărora putem vorbi de o identitate psihologică scăzută, sunt mai înclinați să se rușineze de cetățenia lor decât românii.

Diferența semnificativă găsită în valorile medii ale răspunsurilor date de subiecții maghiari și români la primele două întrebări pare să decurgă în primul rând din descendență. Aici diferențele de educație nu au avut nici un rol. Pe baza acestor rezultate, putem sugera că românii tind să aibă o structură cognitivă mai pozitivă și mai echilibrată cu privire la cetățenia lor. Pe de altă parte, maghiarii au o structură cognitivă neechilibrată, care conține și factori cognitivi negativi, cum ar fi rușinea.

Deși subiecții cu descendență românească au dat în general prioritate cetățeniei române (în comparație cu subiecții de descendență maghiară), această diferență devine mai puțin evidentă când o raportăm la creșterea gradului de educație. În cazul ambelor naționalități, cei care au un grad universitar resping ideea că cetățenia română este factorul suprem. Categorișirea încrucișată scade contradicțiile ce derivă din apartenența la grupuri etnice diferite, în cazul subiecților intelectuali. În timp ce apartenența etnică și loialitatea politică se susțin reciproc în cazul românilor cu nivele mai scăzute de educație, afilierea etnică contrazice loialitatea politică în cazul maghiarilor cu nivele mai scăzute de educație.

3. Evaluarea istoriei comune

Identitatea națională contemporană se sprijină pe cunoștințele de istorie care le-au fost inoculate indivizilor, scopul lor fiind de a justifica legitimitatea existenței naționale. Ca rezultat al importanței istorice, așezările fizice încorporează lucruri care sugerează că merită să trăiești într-o anumită regiune chiar și din perspectivă etnică. Cu toate acestea, diferite compoziții istorice create pe baza unor realități identice duc la contradicții de neconciliat. Ele atribuie înțelesuri caracteristice (care se înscriu în tradiția națională) unor atitudini conflictuale față de aniversări, locuri și obiecte fizice cum ar fi sculpturi, morminte, monumente, sanctuare etc, în timp ce aceleași elemente pot să nu aibă nici o semnificație pentru alte tradiții naționale.

Chestionarul a inclus cinci declarații referitoare la istoria comună a românilor și maghiarilor din Transilvania. Pentru ambele grupuri, evaluarea istoriei comune s-a caracterizat prin formulări diferite. Mai mulți maghiari decât români au o interpretare a istoriei bazată pe conflict.

Prin acceptarea declarației că "istoria comună a adus același nivel de necazuri și de bucurie ambelor grupuri" se evidențiază o așteptare cu privire la coexistența pașnică a naționalităților. În timp ce numai 17% dintre români au fost de acord cu declarația de mai sus, maghiarii au considerat că este adevărată în proporție de 41%.

Românii au pus accentul pe coexistența pașnică în felul lor propriu: 55% dintre subiecți au fost de acord că fericirea comună depinde de istorie. Afirmația a obținut confirmarea a numai 5% dintre maghiari. Interpretarea maghiarilor asupra istoriei comune a scos în evidență experiențe negative ale maghiarilor, experiențe pe care românii nu le-au avut.

Dacă ne uităm la semnificația sărbătorilor naționale, această imagine devine mai contrastantă. Pentru maghiari, 15 martie este cea mai mare sărbătoare națională. În această zi, în 1848, Transilvania a fost declarată parte a Ungariei în pofida voinței locuitorilor români - bucurie pentru maghiari, tristețe pentru români. Subiecții români au identificat 1 decembrie ca fiind cea mai mare sărbătoare națională. La 1 decembrie 1918 Transilvania a fost declarată, împotriva voinței locuitorilor de etnie maghiară, parte a României Mari - bucurie pentru români și tristețe pentru maghiari.

1 Mai, care ar trebui să evoce o bucurie comună, fiind ziua internațională a muncii, nu a fost identificată ca o sărbătoare importantă de nici unul dintre grupuri.

4. Etnocentrism

Prima linie a tabelului 7 indică foarte evident faptul că autocompătirea este o caracteristică comună a ambelor grupuri. Suferințele datorate greutăților istoriei, sentimentul de a fi amenințat și deposedat sunt proprietăți ale autocompătirii. Tenta negativă a cadrului de referință sugerează de asemenea că supraviețuirea însăși este o mare realizare. Deși cu o extindere mai mică, amândouă grupurile aleg solidaritatea în caz de nevoie, atunci când sunt rugate să se autocaracterizeze. Două noi tendințe pot fi observate în același timp. Pe de o parte, ambele grupuri au subiecți care susțin că solidaritatea este o caracteristică a celuilalt grup. Pe de altă parte, există subiecți care sunt sceptici și tind să nu fie de acord cu declarațiile că oricare dintre grupuri are o putere coezivă deosebită.

Tabelul 7. Procentul celor care au fost de acord cu declarații etnocentrice (subiecți maghiari și români)

	Aplicabil la propria națiune		Aplicabil la cealaltă națiune		Aplicabil la ambele națiuni		Nu e valabil la nici o națiune	
	M	R	M	R	M	R	M	R
Această națiune a suferit multe pe parcursul istoriei, dar a supraviețuit	62	76	4	2	32	19	2	3
Solidaritatea acestei națiuni este admirabilă	33	39	19	22	34	32	14	7
Această națiune a fost dintotdeauna un pionier al civilizației în Europa	57	58	2	5	9	26	32	11
Nici o altă națiune nu putea să dea lumii atâtea personalități științifice, literare sau muzicale	41	53	2	1	25	21	32	25
Este o națiune lăudăroasă care e obișnuită să conducă	18	9	31	59	9	32	42	26
Ei își declară ospitalitatea, dar sunt numai profitori	8	11	41	38	12	14	39	37
Sunt puține națiuni în Europa Centrală care să fi vorbit atât de mult și să fi făcut atât de puțin	4	42	66	16	8	14	22	28
Indiferent ce spun despre ei, nu vor atinge niciodată normele democratice europene	2	17	64	12	10	15	24	56

M-Maghiari; R-Români

Prima linie a tabelului indică foarte evident faptul că autocompătirea este o caracteristică comună a ambelor grupuri. Suferințele datorate greutăților istoriei, sentimentul de a fi amenințat și deposedat sunt proprietăți ale autocompătirii. Tenta negativă a cadrului de referință sugerează de asemenea că supraviețuirea însăși este o mare realizare. Deși cu o extindere mai mică, amândouă grupurile aleg solidaritatea în caz de nevoie, atunci când sunt rugați să se autocaracterizeze. Două noi tendințe pot fi observate în același timp. Pe de o parte, ambele grupuri au subiecți care susțin că solidaritatea este o caracteristică a celuilalt grup. Pe de altă parte, există subiecți care sunt sceptici și tind să nu fie de acord cu declarația că oricare dintre grupuri are o putere coezivă deosebită.

Am măsurat etnocentrismul prin intermediul a două declarații. Istvan Bibó a fost cel care a scris că națiunile mici din Europa de Est sunt dispuse să se refere la realizările culturale, care sunt greu de verificat sau contestat în mod empiric, pentru a-și menține un anumit nivel pozitiv de autoapreciere. În oglinzile în care se uită, ei își pot astfel vedea ca justificabilă superioritatea față de vecinii din regiune. Tabelul indică faptul că majoritatea subiecților din ambele grupuri sunt de acord cu declarația că grupul lor are merite deosebite în susținerea civilizației europene. Activitățile culturale, adică educarea unui număr disproporționat de mare de oameni implicați în acest domeniu, au fost acceptate de 41% dintre maghiari și 52% dintre români. Anunțarea reciprocă a dominației culturale aduce aminte de modul de gândire a unei minorități. Nu a fost surprinzător că ambele grupuri au puțini reprezentanți care să aibă o părere mai bună despre celălalt grup decât despre propriul grup.

Cealaltă fațetă a etnocentrismului poate fi circumscrisă din declarațiile peiorative cu privire la "celălalt" grup. Proiectarea caracteristicilor peiorative asupra celuilalt acompaniază o întărire a evaluării pozitive a propriului grup. Cu toate acestea, modalitatea indirectă de autoîntărire nu este un semn de tărie internă a grupului.

O reacție bună este dată de faptul că numeroși subiecți au respins validitatea declarațiilor peiorative la adresa celuilalt grup. Acest rezultat poate fi de asemenea interpretat ca un semn de toleranță, dar poate însemna totodată acceptarea adevărului simplu că ignorând calitățile pozitive ale celuilalt grup se poate ajunge la conflicte.

În legătură cu declarațiile peiorative, putem spune că naționalismul tinde să nega atributele negative ale propriului grup și să accepte că acestea aparțin celuilalt grup. Numai o minte critică poate accepta riscul de a considera că declarațiile peiorative se aplică propriului grup și va respinge atribuirea lor celuilalt grup. Am putut identifica acest tip de autocritică numai într-un singur caz: românii au acceptat declarația că națiunea lor vorbește mult și face puțin.

În contrast, maghiarii nu au dovedit tendințe de autocritică. Cel mai adesea au criticat celălalt grup, acuzându-l de atitudine antieuropeană, poziție schimbătoare și zgârcenie. Românii au atribuit maghiarilor aceste caracteristici cu o frecvență mai mică, ceea ce ar putea însemna că românii sunt mai puțin critici față de maghiari.

Cu toate acestea, românii consideră că maghiarii sunt agresivi și vanitoși, dar aceste caracteristici sunt mai rar atribuite de maghiarii românilor.

Pentru a face analiza sistemului dincolo de aceste răspunsuri, a fost aplicată analiza multivariată. Înainte de a căuta anumite dimensiuni în răspunsurile primite, am contabilizat cazurile în care au existat preferințe pentru grupul propriu (naționalism), preferințe pentru celălalt grup (corectitudine), declarații pozitive acceptate pentru ambele grupuri (reciprocitate), atribuirea declarațiilor peiorative celui alt grup (respingere), atribuirea declarațiilor peiorative propriului grup (autocritică) și atribuirea declarațiilor peiorative ambelor grupuri (neîncredere). Pe baza acestor constatări au fost create șase noi variabile care au fost agregate în trei dimensiuni prin intermediul analizei factoriale. Acești factori sunt indicați în tabelul 8.

Tabelul 8. Matricea factorilor de etnocentrism

	Etnocentrism	Anti-etnocentrism	Scepticism
Naționalism	0,921	- 0,075	0,048
Corectitudine	-0,063	0,730	-0,292
Reciprocitate	-0,786	-0,224	0,178
Respingere	0,499	-0,259	-0,496
Autocritică	0,108	0,795	0,211
Neîncredere	-0,051	-0,096	0,831

Așa cum se poate vedea din tabel, primul factor este etnocentrismul, care are o înaltă valoare pozitivă pentru naționalism și o valoare negativă pentru reciprocitate. Al doilea factor, care indică valori ridicate pentru corectitudine și autocritică este anti-etnocentrismul. Al treilea factor, pentru care declarațiile peiorative adresate ambelor grupuri sau celui alt grup au fost respinse, a fost numit scepticism.

Analiza variantelor a fost aplicată pentru toți factorii, pentru a determina efectele apartenenței la un grup etnic sau altul, respectiv ale educației asupra etnocentrismului, anti-etnocentrismului și scepticismului. Nivelul de educație s-a dovedit hotărâtor pentru etnocentrism. Cu cât nivelul de educație a fost mai înalt, cu atât valoarea factorului de etnocentrism a fost mai scăzută. Această tendință a fost identificată la ambele grupuri. Nu este de mirare că educația are un rol în sens invers pentru anti-etnocentrism. Subiecții cu o educație mai înaltă tind să aibă o viziune anti-etnocentrică. Cu toate acestea, un număr mai mic de maghiari decât de români acceptă opiniile anti-etnocentrice. Scepticismul se modifică de asemenea odată cu nivelul educației. În mod particular, deținătorii de titluri academice au tendințe de scepticism în cazul ambelor grupuri. În comparație cu românii, maghiarii au evitat în general să exprime scepticism, adică să refuze atribuirea de declarații peiorative oricăruia din cele două grupuri. Din nou, etnocentrismul deschis care a fost măsurat prin intermediul declarațiilor de mai jos, poate fi caracterizat prin efectul de oglindire menționat mai sus.

Tabloul 9. Etnocentrism în Transilvania (valori medii pe o scară de la 1 la 4)

	Maghiari	Români
Lumea ar fi mai bună dacă locuitorii altor țări ar fi precum românii	1,4	2,7
Lumea ar fi mai bună dacă locuitorii altor țări ar fi precum maghiarii	2,5	1,8

III. RELAȚIILE DINTRE MAGHIARII ȘI ROMÂNII DIN TRANSILVANIA

1. Auto și hetero-stereotipuri

Un recent sondaj comparativ al auto și hetero-stereotipurilor din Europa Centrală și de Est a scos în evidență o dihotomie a structurilor. Pornind de la rezultatele acestui sondaj, una dintre structuri este grupată în jurul ideii de competență, în timp ce moralitatea reprezintă nucleul celeilalte structuri (Poppe, 1998).

În chestionar au fost prezentate opt însușiri. Patru dintre ele au fost concepute astfel încât să indice trăsături derivate din competență, cum ar fi inteligent, competitiv, neajutorat și leneș. Celelalte patru însușiri s-au raportat la trăsăturile specifice moralității, cum ar fi agresiv, egoist, serviabil și tolerant. Patru dintre cele opt însușiri au conotații pozitive, iar patru au conotații negative.

Subiecților li s-a cerut să estimeze frecvența cu care se regăsește fiecare trăsătură în rândul diferitelor naționalități. Ei aveau de specificat procentul în care trăsătura în discuție se reflectă în cadrul grupului respectiv, de la 0% (aproape nimeni) până la 100% (aproape toată lumea). Estimările au fost cerute pentru patru grupuri țintă. Aceste grupuri au fost: maghiari locuind în România, maghiari locuind în Ungaria, români locuind în România și români locuind în Republica Moldova.

Pentru a caracteriza aceste grupuri țintă, subiecții au fost nevoiți să se confrunte cu dilema produsă de conflictul dintre afilierea etnică și loialitatea cetățenească. Pentru maghiari, etnia diferită și cetățenia identică au dus la un conflict în caracterizarea făcută de ei concetățenilor români. Românii locuitori în România s-au lovit de aceeași problemă când a trebuit să-i caracterizeze pe concetățenii lor de descendență maghiară. Etnia identică și cetățenia diferită au ridicat o problemă de natură diferită în momentul în care subiecții maghiari i-au evaluat pe maghiarii locuitori în Ungaria, iar subiecții români i-au caracterizat pe românii din Republica Moldova.

Subiecții pot fi ordonați în următoarea schemă logică

Cultural	Politic	
	Propriul grup	Celălalt grup
Propriul grup	Maghiari: Maghiari în România Români: Români în Republica Moldova	Maghiari: Maghiari în Ungaria Români: Români în Moldova
Celălalt grup	Maghiari: Români în România Români: Maghiari în România	Maghiari: Români în Republica Moldova Români: maghiari în Ungaria

Tabelul 10 ilustrează modul în care subiecții români și maghiari au caracterizat cele patru grupuri țintă prin intermediul însușirilor puse la dispoziție.

Tabelul 10. Procentul mediu al validității însușirilor estimate de maghiari și români, proiectate asupra celor patru grupuri țintă

	Grupuri țintă							
	Neapartenența etnică și politică		Aparținerea etnică și politică		Aparținerea etnică, neapartenența politică		Neapartenența etnică, aparținerea politică	
	R	M	R	M	R	M	R	M
Agresiv	36	41	25	31	36	29	44	42
Inteligent	54	32	57	56	46	55	46	41
Leneș	26	44	44	25	44	32	31	49
Egoist	50	40	39	36	39	46	56	45
Serviabil	46	38	55	64	48	44	39	43
Neajutorat	26	35	27	28	35	23	27	39
Tolerant	40	37	56	49	48	45	31	36
Competitiv	57	34	53	54	45	58	51	40

Valorile ridicate indică o posibilitate mare de atribuire a însușirii date unui grup țintă, în timp ce valorile mici se referă la fenomenul opus. Valorile care depășesc 50% pot fi considerate mari, în timp ce valorile sub 25% pot fi considerate mici. Tabelul 10 dovedește că reprezentarea pozitivă a auto-stereotipurilor este semnificativă îndeosebi pentru categorisirea încrucișată, când subiecții aparținând fiecărei naționalități au caracterizat propriul grup, adică pe aceia care aparțin grupului lor atât din punct de vedere etnic, cât și politic. De aceea, între maghiarii și românii din Transilvania pot fi observate similitudini, în sensul că ei preferă trăsăturile pozitive ale imaginii colective despre ei înșiși, respingându-le pe cele negative.

Inteligența, competitivitatea și toleranța sunt însușiri preferate în mod deosebit, în timp ce neajutorarea și agresivitatea sunt respinse. Grupurile constituite pe baza aparținerei etnice sunt mai puțin favorizate. Românii din Transilvania sunt mai critici în privința românilor din Republica Moldova decât sunt maghiarii din Transilvania față de maghiarii din Ungaria. Faptul că cel de-al doilea se manifestă ca oponent al primului grup are o importanță specială.

Comparând hetero-stereotipurile subiecților maghiari în caracterizarea românilor din Transilvania, se pare că subiecții români au menționat hetero-stereotipuri oarecum mai corecte în legătură cu maghiarii din Transilvania. Printre aceste hetero-stereotipuri pot fi găsite trăsături pozitive, cum ar fi inteligența, serviabilitatea și competitivitatea. Maghiarii par, totuși, să fie mai zgârciți în a acorda însușiri pozitive; ei tind să le atribuie trăsături negative concetățenilor lor de alte naționalități.

Factorul analiză s-a dovedit a fi neaplicabil în a distinge dimensiunile competenței și ale moralității. De aceea au fost creați doi factori: unul plasat în zona pozitivă și celălalt în zona negativă a valorilor. Prin comparație cu evaluarea făcută românilor din străinătate de către subiecții maghiari, subiecții români le-au aplicat mai multe hetero-stereotipuri de factură occidentală maghiarilor din străinătate (de exemplu: valorile estimate ale competitivității și egoismului).

Pe baza evaluării celor patru grupuri țintă, a fost creată următoarea tipologie, prin intermediul analizei de grup:

Tabelul 11. Subgrupe de subiecți din Transilvania, bazate pe evaluarea făcută de ei celor patru ținte

	Aparență etnică și politică		Neapartență etnică și politică		Neapartență etnică, apartenență politică		Aparență etnică, neapartență politică	
	Pozitiv	Negativ	Pozitiv	Negativ	Pozitiv	Negativ	Pozitiv	Negativ
Critic	-0,3	1,4	-0,2	0,7	-0,4	1,2	0,5	0,7
Partizan	-0,5	-0,1	-0,6	0,8	0,3	0,1	-0,4	1,0
Non-stereotip	0,9	-5	-0,9	-0,7	-0,8	-0,6	-0,8	-0,6
Evitarea conflictelor	-0,7	-0,4	0,7	-0,3	0,6	-0,3	0,6	-0,4

În concordanță cu modelul de stereotip referitor la propriul grup și la al celuilalt grup etnic, primul grup de subiecți se distinge de celelalte prin dorința lor de a critica. Fie că judecă propriul grup sau alt grup etnic, trăsăturile negative au un rol deosebit în conceptele stereotipice. În acest grup pot fi găsiți 18% dintre subiecți.

În al doilea grup putem afla subiecți care au vederi partizane despre propriul grup, indiferent de țara în care aceștia sunt cetățeni, astfel ei preferând motivele pozitive celor negative în reprezentările stereotipice. În acest domeniu putem găsi 29% dintre subiecți.

Se pare că membrii celui de al treilea grup nu sunt influențați de stereotipuri. Acești subiecți, atunci când au fost întrebați despre auto și hetero-stereotipuri pozitive sau negative, tind să nu aplice valorile medii ale cunoștințelor propriului grup, preferând metode mai individualizate (29%).

Membrii celui de al patrulea grup sunt prieteni ai păcii, din moment ce aplică o imagine autogenerată în mod stereotip, dar care este una iubitoare, și în care sunt incluse toate celelalte grupuri. Acest tip care evită conflictele caracterizează 33% dintre subiecți.

Tabelul 12. Distribuția în subgrupe a românilor și maghiarilor

	Români (%)	Maghiari (%)
Critic	19	15
Partizan	18	30
Non-stereotip	28	33
Evitarea conflictelor	36	22
Total	100	100

Tabelul indică faptul că putem observa diferențe semnificative între maghiarii și românii din Transilvania în ceea ce privește stereotipurile fie în privința lor, fie a celuilalt grup sau a grupurilor etnice din afara țării. Comparativ cu românii, maghiarii sunt mai puțin generoși, având tendința de a fi partizani în favoarea propriului grup. Identificarea cu propriul grup derivă din experiența comună și aceasta provine la rândul ei din dualitatea cetățeniei române și etniei maghiare. În contrast, românii sunt mai critici și tind să evite conflictele în ceea ce privește stereotipurile din propriul grup sau din grupurile din afara Transilvaniei. Experiența grupului ca majoritate contribuie în mod cert la o reprezentare mai generoasă a relațiilor de intergrup, în timp ce asupra maghiarilor, faptul că sunt o majoritate, are o influență în sens opus.

Etnocentrism și mobilitate

Dacă vorbim de români sau de maghiari, dorința de a se muta în vest exclude atitudinile etnocentrice puternice. Sau, în mod opus, persoanele care nu au o atitudine etnocentrică puternică sunt înclinate să emigreze în vest. În contrast, atașamentul de domiciliu întărește atitudinile etnocentrice. Etnocentrism puternic înseamnă atașament puternic de pământul natal. Scăderea atitudinilor etnocentrice este datorată și de faptul că persoanele care doresc să emigreze în vest sunt în general mai tinere și mai bine educate.

Din punctul de vedere al maghiarilor, tendința de emigrare nu este în mod necesar legată de atitudini pozitive față de maghiarii din Ungaria. Am identificat stereotipuri foarte puternice și pozitive legate de maghiarii din Ungaria pentru un singur grup, și anume cei care ar dori să se mute în Ungaria, și numai acolo, dar nu s-au gândit să o și facă. Pe de altă parte, pentru maghiarii din Transilvania care doresc să emigreze în vest stereotipurile cu privire la maghiarii din Ungaria nu sunt în nici un caz pozitive.

Pentru români, dorința de a se muta întărește judecățile negative față de România și de români. Cei care se gândesc să emigreze au atitudini de respingere față de români, iar lucrul acesta este indicat de faptul că acceptă stereotipuri negative. În contrast, maghiarii, fie că doresc să rămână unde locuiesc, fie sunt gata să se mute sau să emigreze, acceptă stereotipuri identice față de români.

2. Distanța socială

O componentă importantă, sau chiar parțial o explicație pentru relația dintre români și maghiari, poate fi distanța pe care cele două naționalități din Transilvania o percep din partea membrilor proprii sau a membrilor națiunii asociate. "Membru de familie" a fost indicat ca punctul cel mai apropiat și "persona non grata" a fost indicat ca punctul cel mai distant pe o scală de 9 puncte de tip Bogardus. Între cele două extreme putem găsi termeni ca "prieten", "vecin", "coleg", "șef", "coetnic", "cetățean", "turistic". Pe această scală, maghiarii percep o distanță de 2.1 față de maghiari. Sentimentele reciproce nu diferă semnificativ. Amândouă valorile corespund mai mult sau mai puțin acceptării celuilalt ca prieten sau vecin. Este totuși de notat că opiniile maghiarilor asupra acestui subiect sunt mai omogene decât ale românilor (pentru români, dispersia relativă este o dată și jumătate mai mare, adică de 90%).

Gradul de distanțare percepută variază în funcție de domiciliu și de diferitele structuri etnice. Atât românii, cât și maghiarii percep o distanță mai mică față de ceilalți pe măsură ce ne deplasăm de la nivel de majoritate la nivel de minoritate. În zonele unde românii domină, ei percep o distanță de 2.2 grade față de maghiari, în timp ce în zonele în care maghiarii sunt în majoritate, distanța este percepută la un nivel de 1.3. Maghiarii percep o distanță de 2.1 față de români atunci când ei se află în majoritate și o distanță de 1.7 când sunt în minoritate.

Dacă membrii unei anumite naționalități formează o minoritate într-o așezare, atunci disimilaritățile devin o experiență de zi cu zi și astfel se creează mai mult loc pentru toleranță. În mod evident, această tendință nu este independentă de eforturile de asimilare a celor care constituie statul sau de tendințele de integrare pe care oamenii care trăiesc în grupuri sporadice le pot trăi. Este interesant de constatat că în timp ce maghiarii nu percep o distanță față de maghiari, indiferent de zonele în care trăiesc (majoritate maghiară sau română), distanțarea românilor față de români crește oarecum pe măsură ce ne deplasăm către așezăminte cu o majoritate maghiară. Ca și cum românii din aceste zone ar percepe pe români în general cu mai multă rezervă.

Scala Bogardus poate fi utilizată pentru a evalua distanțarea socială a românilor și maghiarilor față de terțe grupuri etnice. Românii îi consideră pe germani puțin mai aproape decât pe maghiari, distanța față de evrei este considerabil mai mare și sunt foarte distanțați față de romi. Maghiarii îi consideră pe români ca pe cei mai apropiați, urmași de germani, evrei și foarte departe de romi.

Pare rezonabil să examinăm motivele maghiarilor și românilor care își exprimă distanța față de ceilalți. Este respingerea globală a disimilarităților sau este ceva care ține de structura etniilor? La această întrebare se poate răspunde cu un model de regresie. Am cercetat măsura în care distanța pe care o percep maghiarii față de români depinde de etniile listate și dacă distanțele față de cele patru etnii constituie o singură dimensiune în termenii disimilarităților. Numai 22% din distanța per-

cepută de maghiari față de români poate fi explicată de distanța față de celelalte trei etnii, iar valorile beta ale regresiei au sugerat că, în termenii distanței sociale percepute, maghiarii au o privire diferențiată față de etniile care trăiesc în Transilvania. Modelul care explică distanțarea românilor față de maghiari este mult mai interesant. Aici se manifestă atitudinile de omogenizare ale națiunii majoritare - judecata românilor față de alte etnii care trăiesc în România este mai apropiată ($R^2 = 40\%$). Mai mult, este interesant în mod particular că distanța față de maghiari este în corelație foarte bună cu cea față de evrei. Deși, cum am spus mai sus, românii au o tendință mai scăzută de a-i considera pe evrei mai apropiați decât pe maghiari, valoarea ridicată beta a regresiei conduce la ideea că românii proiectează asupra maghiarilor o serie de stereotipuri caracteristice evreilor. Rezultatul că în opinia românilor etnia maghiară este un factor de succes în domeniul întreprinderilor și al cererilor de împrumut la bancă, dovedește că afirmația de mai sus nu este numai o presupunere.

3. Rețeaua socială

În chestionar a fost introdus un bloc referitor la o rețea de mică dimensiune, ca o abordare alternativă la perceperea distanței sociale.

Rețelele sunt foarte închise la nivel de etnii - majoritatea persoanelor menționate în răspunsuri (80-90%, în funcție de întrebare) erau de aceeași naționalitate cu cea a subiectului. Principalul motiv al acestei închistări etnice este că majoritatea celor menționați ca membri în aceste rețele (70%) au fost membri de familie. Această cercetare nu aduce date suficiente pentru a putea trage o concluzie, dacă sistemul de relații interpersonale este constituit în majoritate din rude (fapt ce derivă din natura tradiției societății românești) sau dacă dimensiunea etnică joacă un rol important.

Relațiile sociale ale maghiarilor sunt ceva mai largi decât ale românilor; într-o rețea de 12 persoane, maghiarii au în medie 3.6 contacte, în timp ce românii au în medie 2.9 contacte. Printre persoanele de ambele etnii, cei care locuiesc în orașe au raportat rețele mai largi, în timp ce extinderea medie a rețelelor la sate a indicat o valoare mai mică. Închistarea etnică printre maghiari și români este la un nivel similar: în rețelele maghiare raportul maghiari-români este de 9:1, în timp ce în rețelele românești raportul români-maghiari este de 10:1. Închistarea etnică crește pe măsură ce ne apropiem de așezăminte mici - 88% din rețelele maghiare și 83% din rețelele românești din orașe erau formate din membri de aceeași etnie cu subiectul, în timp ce la sate această proporție atinge 96% atât la maghiari, cât și la români.

4. Percepția conflictului interetnic

Rețelele etnice închise și distanța socială percepută de fiecare grup din partea celuilalt, așa cum a fost măsurată pe scara Bogardus, a sugerat deja conflicte între

cele două grupuri etnice. În fapt, aproape 80% dintre maghiari și peste jumătate dintre români cred că există conflicte între cele două grupuri etnice.

Pentru a examina perspectiva etnică asupra conflictului, subiecții au fost întrebați dacă ei cred că anumite personalități sau organizații maghiare sau române au atenuat sau accentuat conflictele percepute. Proporția celor care cred că un anumit agent nu a avut nici un efect asupra conflictului, nu a fost indicată în tabelul de mai jos.

Tabelul 13. Conflict și armonie în relația dintre maghiari și români

	Maghiari în Transilvania		Români în Transilvania	
	Accentuat	Atenuat	Accentuat	Atenuat
Vatra Românească	98	1	71	11
Gheorghe Funar	97	2	83	7
Ion Iliescu	86	8	36	17
Românii în general	42	34	29	29
László Tőkés	29	63	95	3
Maghiarii din România	10	57	75	11
UDMR	8	82	86	9
Guvernul Ungariei	7	68	61	13
Opinia publică din Ungaria	6	45	58	10
Béla Markó	5	87	79	11
NATO	4	78	15	35
Națiunile Unite	4	17	10	36
Uniunea Europeană	4	83	18	35
Emil Constantinescu	3	88	16	51

Acest tabel indică faptul că perspectiva maghiarilor și a românilor este foarte rar identică. Evaluarea aportului lui Gheorghe Funar, care este considerat un factor de accentuare a conflictului atât de români (83%), cât și de maghiari (97%) pare să fie o excepție. În general, românii sunt mai partizani față de români, în timp ce maghiarii sunt mai partizani față de maghiari, adică tind să menționeze personalități sau organizații aparținând propriei etnii ca atenuatoare a conflictului. Analiza diferențelor de percepție a conflictului este mai transparentă dacă încercăm să grupăm factorii în dimensiuni. Analiza factorilor a rezultat în trei variabile latente, în mare majoritate judecând asupra: (1) agenților maghiari, (2) agenților internaționali și (3) agenților români. Tabelul de mai jos arată valoarea factorilor caracteristici pentru aceste trei dimensiuni. Valorile pozitive indică faptul că subiecții atribuie un caracter atenuator respectivei dimensiuni, în timp ce valorile negative indică faptul că ei consideră dimensiunea și agentul specific acelei dimensiuni ca factor de accentuare a conflictului. Tabelul următor ne permite să comparăm diferitele opinii ale românilor și maghiarilor și de asemenea indică dacă subiecții locuiesc într-o așezare în care sunt majoritari sau minoritari.

Tabelul 14. Perspective asupra conflictului și poziții etno-ecologice

		Agenți români	Agenți maghiari	Agenți internaționali
Maghiari	majoritari	-0,60	1,26	0,57
	paritate	-0,65	1,18	0,75
	minoritari	-0,63	1,06	0,54
Români	majoritari	0,24	-0,57	-0,30
	paritate	-0,23	-0,22	-0,25
	minoritari	-0,68	1,23	-0,10

Indiferent de poziția majoritară sau minoritară pe care se situează, maghiarii sunt unanimi în a atribui efectele de accentuare a conflictului agenților români și au tendința de a-și pune speranțele în agenții internaționali, ca factori de atenuare a conflictului. La fel, maghiarii situați pe poziții atât majoritare, cât și minoritare tind să le acorde agenților maghiari, într-o măsură mai mare decât celor internaționali, funcția de atenuare a conflictului.

Părerile românilor sunt mult mai dependente de situarea lor pe o poziție majoritară sau minoritară. Cei care locuiesc în așezări cu o populație majoritar românească (N.B.: 80% din totalul populației din Transilvania) atribuie agenților români un rol moderat, dar încă atenuator, în conflict. Pe măsură ce ne apropiem de așezările cu o populație majoritar maghiară, atitudinea autocritică apare din ce în ce mai frecvent la subiecții români, care manifestă tendința de a crede că agenții români sunt aceia care sporesc tensiunea dintre cele două grupuri etnice. Români nu apreciază organizațiile internaționale, ei cred de fapt că acestea accentuează conflictele. Părerile despre agenții maghiari sunt în conformitate cu cele descrise mai sus: populația care trăiește în așezări majoritar românești îi consideră pe maghiari o sursă de tensiune, dar, pe măsură ce ne apropiem de așezările cu o populație majoritar maghiară, părerile despre agenții maghiari devin din ce în ce mai favorabile.

5. Conflictul și distanța socială

Părerile cu privire la rolul acestor agenți sunt legate de distanța socială percepută din partea celeilalte etnii. Această relație variază la subiecții maghiari sau români. Maghiarii tind să vadă rolurile agenților români și maghiari în același mod, chiar dacă îi percep pe români mai apropiați sau mai depărtați de ei. Cu toate acestea, persoanele care îi resping pe români și cei care îi simt mai aproape (în conformitate cu scara Bogardus) au opinii diferite în legătură cu factorii externi, reproducând stereotipul care a fost atât de des atribuit "spiritului" maghiar și conform căruia maghiarii cred că "cei mari" îi vor proteja. Subiecții care îi resping pe români au speranțe mari în agenții internaționali, atribuindu-le un rol în atenuarea conflictelor. Pe de altă parte, subiecții care îi acceptă pe români au mai puțină încredere în patronajul forțelor internaționale.

Românii judecă în mod diferit rolurile celor trei factori care influențează conflictele, în funcție de gradul în care le plac sau se asociază cu maghiarii, sau dacă îi resping. Românii, care sunt distanțați față de maghiari, văd agenții români din viața publică ca pe niște factori de atenuare a conflictelor, în timp ce consideră că agenții maghiari contribuie la accentuarea conflictelor. În mod similar, ei tind să considere agenții internaționali factori de accentuare a conflictelor. Pentru românii care îi acceptă pe maghiari se pot evidenția opinii care sunt în exactă opoziție cu cele de mai sus.

6. Conflicte simbolice și reale

Problema limbii în care sunt scrise inscripțiile publice este o sursă de conflict. Românii sprijină ideea de a avea inscripții numai în limba română, în timp ce maghiarii susțin utilizarea inscripțiilor bilingve, una lângă alta. 79% dintre subiecții români cred că inscripțiile publice din întreaga Transilvanie trebuie să fie realizate numai în limba română. Marea majoritate nu agreează ideea inscripțiilor în limba maghiară în locurile unde proporția maghiarilor este de 95-100%. Problema proporției de la care să se admită inscripții bilingve a divizat subiecții români. 79% dintre ei cred că nu există locuri unde inscripțiile maghiare ar fi necesare, 7% cred că inscripțiile maghiare pot fi utilizate acolo unde cel puțin o jumătate a populației este de această origine etnică, iar 14% consideră că inscripțiile bilingve ar trebui permise acolo unde cel puțin 10% din populație este maghiară. 9% dintre maghiari consideră că inscripțiile în limba maternă ar trebui admise în toate așezările Transilvaniei, iar o treime cred că inscripțiile maghiare ar trebui utilizate oriunde locuiesc maghiari. Mai mult de o jumătate dintre maghiari cred că inscripțiile bilingve ar trebui să fie obligatorii acolo unde raportul populației maghiare este între 10% și 50%, în timp ce 6% cred că inscripțiile bilingve ar trebui utilizate numai în localitățile în care maghiarii reprezintă o majoritate.

În plus față de această sursă simbolică de conflicte, este mult mai important ceea ce românii și maghiarii cred asupra priorității statutului care derivă din etnie. Am prezentat 11 funcții și am rugat subiecții să aprecieze dacă o anumită etnie este un avantaj sau un dezavantaj pentru îndeplinirea acestor funcții.

Percepțiile conflictuale ale maghiarilor și românilor pot fi separate în funcție de funcțiile de autoritate (polițist, ofițer, judecător), funcții obținute în urma alegerilor (senator, primar, membru al consiliului local) și funcții în sfera economică. În timp ce există un anumit consens al punctelor de vedere ale românilor și maghiarilor în ceea ce privește funcția de autoritate și cele economice, prima fiind atribuită românilor și cele din urmă maghiarilor (deși în concordanță cu o poziție de subestimare, o parte dintre maghiari consideră că etnia nu contează, pentru funcțiile alese, și în mod special pentru cea de membru în conducerea locală), proporții mari din ambele grupuri cred că apartenența la celălalt grup etnic creează mai multe

Tabelul 15. Discriminarea etnică percepută

	Cealaltă etnie este avantajoasă (%)		Propria etnie este avantajoasă (%)		Nu are importanță etnia (%)	
	M	R	M	R	M	R
Polițist	84	27	4	51	12	22
Ofițer în armată	84	26	3	53	13	21
Judecător	73	34	6	38	21	28
Angajat la TV	63	35	4	33	31	32
Senator	54	33	11	38	35	29
Primar	52	29	14	45	34	26
Profesor universitar	33	39	7	24	49	37
Membru al Consiliului local	37	33	20	36	43	31
Angajat la un post TV maghiar	27	41	9	18	64	41
Solicitant de împrumut bancar	23	44	4	11	73	45
Întreprinzător	16	45	7	11	77	44

șanse. Aparent este destul loc pentru opțiuni iraționale din moment ce 27% dintre maghiari cred că este mai ușor pentru un român să obțină o slujbă ca speaker la un post de televiziune maghiar.

Am constatat că, dacă dorim să utilizăm răspunsurile date la întrebările analizate mai înainte și care au evidențiat frustrare etnică, ar trebui să utilizăm indici agregați. Pur și simplu am numărat funcțiile pentru care subiecții au considerat că propria etnie constituie un avantaj și cele pentru care cealaltă etnie constituie un avantaj.

Tabelul 16. Numărul mediu de funcții unde propria etnie constituie un avantaj, cealaltă etnie constituie un avantaj și unde etnia nu are importanță

	Maghiari	Români
Propria etnie este un avantaj	0,8	3,2
Etnia nu are importanță	3,8	3,0
Cealaltă etnie este un avantaj	4,6	3,0

Părerile românilor sunt lipsite de orice complex de superioritate care ar putea deriva din poziția lor majoritară. Funcțiile publice, așa cum am văzut, reprezintă o varietate de subsisteme în cadrul structurii sociale, iar românii cred că în aceste subsisteme etnia maghiară contează ca un avantaj, ca de altfel și cea română, iar într-o serie de funcții etnia nu are importanță. Părerile maghiarilor radiază o anumită senzație de frustrare. În medie, ei au putut cu greu să identifice o funcție în care etnia maghiară este un avantaj, în timp ce numărul funcțiilor în care etnia română reprezintă un avantaj este considerabil mai mare. Faptul că maghiarii nu acordă importanță etniei face ca părerile lor să fie cumva mai optimiste.

Tabelul 17. Procentul de funcții pentru care subiecții au considerat că propria etnie constituie un avantaj sau în care etnia nu are importanță (rezultatele sunt prezentate în funcție de starea etno-ecologică)

	Maghiar (%)	Român (%)
Majoritate maghiară		
Propria etnie este avantajoasă	13	29
Etnia nu are importanță	42	51
Cealaltă etnie este un avantaj	45	20
	100	100
Egalitate		
Propria etnie este avantajoasă	2	35
Etnia nu are importanță	44	37
Cealaltă etnie este un avantaj	54	28
	100	100
Majoritate română		
Propria etnie este avantajoasă	4	35
Etnia nu are importanță	38	32
Cealaltă etnie este un avantaj	58	33
	100	100

Pe măsură ce ne mutăm de la așezările cu majoritate maghiară către cele cu majoritate română, crește proporția maghiarilor care scot în evidență că românii au un avantaj, iar proporția celor care văd propria etnie ca un mijloc de a-și spori competențele descrește. Românii, mai puțin cei care locuiesc în localitățile unde sunt în minoritate, vorbesc despre o explicită egalitate a șanselor. Ei susțin că posibilitățile sunt deschise maghiarilor ca și românilor și că sunt numeroase zone unde naționalitatea nu are importanță. Această impresie a fost formulată mai cu seamă în localitățile în care românii sunt majoritari și a fost mai slab remarcată în așezările în care proporțiile sunt egale. În locurile în care românii sunt în minoritate, lucrurile se schimbă; românii susțin că etnia nu are importanță pentru obținerea celor mai multe funcții.

IV. VARIETĂȚI ALE ATITUDINILOR INTERETNICE

Am încercat prin analiza subgrupurilor să consolidăm într-o tipologie schemele schițate până acum. Pentru maghiari se poate dezvolta un subgrup stabil considerând cinci variabile.

Tabelul 18. Atitudini intergrup printre maghiari

	Îngrijorați	Cu speranță	Naționaliști	Integrați
Bogardus	-0,31	0,14	2,96	-0,39
Rețea românească	-0,23	-0,38	-0,36	2,6
Agenți români	-0,24	2,64	-0,17	0,22
Agenți maghiari	-0,07	0,26	0,36	-0,24
Agenți internaționali	-0,07	0,37	0,29	-0,24

Primul tip este constituit din maghiari care, deși nu au evidențiat o distanță mare față de români, au rețele din care sunt excluși românii și simt că oricine vrea poate accentua conflictele etnice. Acest subgrup poate fi numit de "îngrijorați" și constituie 60% dintre subiecții maghiari. Al doilea subgrup percepe pe români ceva mai distanți, dar crede că lumea este plină de bunăvoință și că toți agenții contribuie la atenuarea conflictelor. Este grupul celor care speră și reprezintă 20% din subiecții maghiari. Al treilea subgrup percepe o distanță socială mare față de români, nu are participanți români în rețelele lui și crede că românii accentuează, în timp ce maghiarii și agenții internaționali atenuază conflictele. Ei au fost numiți naționaliști și reprezintă 10% din subiecții maghiari. În cele din urmă, al patrulea subgrup este reprezentat de cei care au fost integrați și care au un număr mare de români în rețelele lor; în mod evident ei percep o mică distanță socială față de români și cred că maghiarii accentuează conflictele în timp ce românii și agenții internaționali au un rol de atenuare. Proportia acestui subgrup este de 10%. În continuare putem observa distribuția maghiarilor în funcție de structura așezărilor în care trăiesc.

Tabelul 19. Atitudini intergrup și situație etno-ecologică pentru maghiari

	Poziție majoritară (%)	Paritate (%)	Poziție minoritară (%)
Îngrijorați	57	62	59
Cu speranță	27	22	17
Naționaliști	14	8	4
Integrați	2	8	20
Total	100	100	100

Cea mai alarmantă informație este proporția înaltă a celor îngrijorați, iar această proporție nu se modifică considerabil în funcție de proporția etniilor. Procentul celor care speră scade pe măsură ce ne deplasăm către așezările unde maghiarii sunt minoritari, în timp ce numărul naționaliștilor scade și el. Proporția celor integrați este în mod justificat mai mare în localitățile în care maghiarii se află în minoritate, iar datele de care dispunem nu ne permit să tragem o concluzie: dacă acești maghiari au fost conduși către așezările majoritar românești din dorința de integrare și a statutului mai bun atribuit sau din cauza majorității covârșitoare a românilor.

Variabilele descrise mai sus au fost utilizate pentru a-i caracteriza pe subiecții români în diferite tipuri:

Tabelul 20. Atitudini intergrup printre români

	Permisivi	Distanți	Naționaliști
Bogardus	-0.51	-0.49	0.80
Rețeaua maghiară	3.12	-0.17	-0.30
Agenți români	-0.50	-0.53	0.54
Agenți maghiari	0.45	-0.31	-0.55
Agenți internaționali	0.45	-0.31	-0.55

În timp ce tipologia maghiară a fost construită de-a lungul a două dimensiuni, axa teamă/speranță și axa naționaliști/asimilați, cele două axe pentru români au fost de "amestec cu", "rezervați față" de maghiari și naționalism moderat extrem (din cauza diferențelor ne semnificative categoriile de naționalism moderat și extrem au fost unite într-o singură categorie).

Prima categorie atrage cei mai puțini subiecți, 7% dintre români. Subgrupul a fost denumit „permisivi”, deoarece aceste persoane au o rețea extinsă de maghiari. Cred în acțiunea atenuatoare a agenților internaționali și îi acuză pe români de inducerea conflictelor etnice.

Al doilea grup este cel al „distanților” care, deși se simt ca și cei din primul grup, mai aproape de maghiari, nu au membri maghiari în rețelele lor, îi consideră atât pe români, cât și pe agenții internaționali ca factori de accentuare a conflictelor și nu îi acuză pe maghiari de acest lucru. Este grupul cel mai numeros și include aproape 50% din subiecții români. Al treilea grup este cel al „naționaliștilor”, care percep o distanță socială mai mare față de maghiari și cred că aceștia sunt principala cauză a conflictelor, în timp ce românii și agenții internaționali sunt considerați ca atenuatori de conflict. Proporția lor este remarcabil de ridicată (46%).

Tabelul 21. Atitudini intergrup și situația etno-ecologică printre români

	Poziție majoritară (%)	Paritate (%)	Poziție minoritară (%)
Permisivi	4	14	56
Distanți	49	45	28
Naționaliști	47	41	16
Total	100	100	100

Condiția de minoritate este de asemenea favorabilă pentru românii permisivi: proporția românilor permisivi față de maghiari în aceste așezări este de 56% (numai 3% din românii din Transilvania locuiesc în așezări unde ei sunt minoritari). În aceste localități procentul „distanților” este mai mic. Cea mai mare arenă pentru naționaliști este în localitățile în care românii sunt în majoritate.

O constatare importantă în acest domeniu este că statutul social și parametrii demografici au un efect mai mic decât structura etnică a așezărilor atunci când este vorba de relațiile cu alte grupuri etnice. Analiza multidimensională indică faptul că șablonul format despre etniile conlocuitoare pe baza faptelor istorice și a credințelor anistorice este puternic modificat de poziția în ierarhia socială. Numai experiența de zi cu zi și conștientizarea faptului că sunt diferiți pot aduce mult mai multe culori în acest peisaj.

BIBLIOGRAFIE

Bibó, I. 1991 (1946). *The Distress of the East-European Small States in Democracy, Revolution, Self-determination. Social Science Monographs*, Boulder. ARP: Highland Lakes, NJ. Distributed by Columbia University Press, p.13-86.

Bordás, S., Fric, P., Haidova, K., Huncik, P., Máthe, R. 1996. *Counter-Proof. The examination of the Slovak-Hungarian relationship with sociological and ethnopsychological methods in Slovakia*. Bratislava: Nap

Csepeli, Gy., Örkény, A. 1998. *Nemzetközi összehasonlító szociológiai vizsgálat a nemzeti identitásról*. Szociológiai Szemle. 3. p.3-36.

Csepeli, Gy., Örkény, A., Székelyi, M. 2000. *How the nations see each other in Central Europe?* Budapest: Akadémiai Kiadó (in press).

Csepeli, Gy., Örkény, A., Székelyi, M., Csere, G. 1998. *Report from the Fairy Garden: The National Identity Models of Romanian Hungarians and Romanians*. In Kolosi, T., Tóth, I., Vukovich, Gy. (eds.), *Social Report*, Budapest: TARKI, p.519-540.

Culic, I., Horváth, I., Stan, Ch. 1999. *Reflections on Difference. Focus on Romania*. Cluj: Limes.

Kluegel, J.R., Mason, D.S., Wegener, B. 1996. *Social Justice and Political Change. Public Opinion in Capitalist and Post-Communist States*. New York: Aldine de Gruyter, p.179-209.

Poppe, E. 1998. *National and Ethnic Stereotypes in Central and Eastern Europe. A study among adolescents in six countries*. Utrecht: ERCOMER.

DISCUȚII

George Lăcătuș: *Ce părere aveți despre felul cum suntem tratați în România, comparativ cu țările despre care vorbeți?*

György Csepeli: *Toate discuțiile de aici se desfășoară pe tema aceasta, deci nu pot să-mi exprim părerea. Nu știu.*

George Lăcătuș: *Credeți că suntem discriminați?*

György Csepeli: *Eu sunt cercetător, nu călător, și nu mă aflu aici în calitate de persoană particulară. Ca cercetător vă pot spune că există în această țară unele*

persoane de etnie maghiară care consideră că sunt supuse discriminării, dar există altele care afirmă că nu, iar eu nu mă aflu în poziția de a vă spune care este situația reală.

Mircea Toma: *Pornesc de la constatarea referitoare la percepția românului despre sine, negativă în ce privește faptul că e vorbăreț și nu face nimic, așa cum este văzut și de coetnicul său maghiar. Ați afirmat că această percepție critică față de sine este un handicap în comunicare. Însă nu aș fi de acord, deoarece eu consider că atunci când doi parteneri de conversație au aceeași părere, lucrul acesta este deja un element de comunicare.*

György Csepeli: *Este un lucru paradoxal. Dar, ca să traducem în limbajul relației interpersonale, este foarte dificil să comunicăm pe baza faptului că unii au o percepție foarte proastă despre sine, iar alții sunt de acord cu ea. Deci, în primul rând trebuie să-ți îmbunătățești autopercepția și abia după aceea putem să comunicăm; în caz contrar, comunicarea va avea o tentă de masochism.*

Gábor Kolombán
(Consilier județean, Harghita)

PROBLEMA AUTONOMIILOR ȘI MANAGEMENTUL COMUNITĂȚILOR MULTIETNICE

Dezvoltarea este un proces prin care o comunitate sau locuitorii unei regiuni sporesc calitatea vieții. De aceea, prin creșterea capacității individuale și instituționale în ceea ce privește managementul, achiziționarea și distribuirea beneficiilor se va face conform aspirațiilor proprii fiecărei comunități, definită nu pe criteriul etnic, ci al participării comune la viața locală.

S-a vorbit până acum mai mult despre principiile și scopurile acțiunii politice a reglementărilor legislative, încercând a se da un răspuns asupra problemei convingerii interetnice, asupra a ceea ce s-a realizat, ce trebuie făcut și care sunt valorile universale ce trebuie să guverneze activitatea politică publică. Sunt teme indispensabile, însă eu aş părăsi această abordare, încercând să vorbesc mai ales despre cum ar trebui sau cum se poate face acest lucru. Evident, sunt detalii ce presupun un anumit grad de dificultate, întrucât referințele se fac la spațiul mirific al autonomiilor - pentru că asta înseamnă administrația publică -, iar în România acest domeniu mi-a oferit satisfacții profesionale deosebite de aproape opt ani, de când activez fără întrerupere în cadrul lui.

Pentru unii, domeniul administrației publice este un fel de pădure a basmelor cu spirite dure, demoni, stafii, pentru alții devine o sursă bogată în fructe și creativitate, plină de dinamism. S-a vorbit deja aici despre federalism, iar din intervențiile câtorva interlocutori se pare că acest concept constituie una din stafiile care mai bântuie pe la noi. Însă asta este viața noastră, acest lucru face parte din caracteristicile modelului românesc; de multe ori suntem confrunțați cu imagini, cu viziuni despre lucruri care nu sunt întocmai conforme cu realitatea. Și de foarte multe ori ni se atribuie afirmații care nu s-au făcut.

Cred totuși că problematica autonomiilor, în general, nu poate fi evitată atunci când se vorbește despre relațiile interetnice, despre problematica minorităților. Iar acest lucru este valabil în primul rând pentru că autonomiile sunt indisolubile de diversitate. Deci, dacă noi acceptăm faptul că o societate complexă constituie o valoare modernă - și am o serie de argumente în acest sens, care provin din teoria generală a sistemelor -, atunci trebuie să fim convingși că aceasta este capabilă să se adapteze la niște condiții schimbătoare de mediu. Mai mult chiar, complexitatea înseamnă capacitatea de a prelucra informația socială. Așadar, o societate simplă,

simplificată, cum este cea guvernată prin dictatură, nu este în stare să proceseze nici măcar informația despre propria stare în care se află. Este o concluzie derivată din teoria sistemelor generale, care prezintă cauzele pentru care au eșuat dictaturile: acestea n-au fost în stare nici măcar să-și creeze o imagine despre societatea pe care trebuiau să o conducă. De aceea, cred că există o tendință de-a lungul vremii în evoluția societății umane, iar aceasta constă în creșterea complexității ei. Faptul că acum Uniunea Europeană sau Statele Unite prezintă diversitatea ca o valoare ce trebuie protejată și promovată cu metode publice, cu metode politice chiar, face ca măsurile de acțiune afirmative sau discriminările pozitive să fie de fapt consecința unei percepții mult mai complexe și mai fundamentale despre evoluția societății, și anume a faptului că avem nevoie de organisme sociale care să fie în stare să ches-tioneze diversitatea intrinsecă mult mai mare decât în cazul societăților anterioare pe care le-a cunoscut istoria. Demersul duce foarte departe, la problematica globalizării și la trecerea spre societatea informațională. Iar eu cred că acest lucru trebuie avut în vedere, pentru că se modifică raporturile de forțe între diferitele elemente sau grupări culturale datorită faptului că se schimbă modul de acțiune publică prin apelul la metodologiile oferite de societatea informațională.

Nu am în vedere aici mediile globale, internaționalizarea unor probleme specifice care până acuma au fost foarte ușor localizabile etc. Mă limitez doar la a vă spune că, din punctul meu de vedere, autonomia nu este un cuvânt generic și că trebuie vorbit despre autonomii; există o multitudine de autonomii, iar diferitele forme ale autonomiilor și autonomiile sunt modul de existență, de funcționare a diversității în societate. Fără autonomii nu se poate vorbi despre o diversitate durabilă. Altfel, s-ar putea constata apariția sau scipirea unei diversități, un moment de creativitate din partea unei grupări etnice sau culturale, dar dacă nu există un sistem instituțional care să facă durabilă afirmarea acestei identități sau acestei specificități, atunci ea dispare în timp. Și avem în vedere aici elemente începând de la autonomia universitară până la autonomia confesiunilor religioase, de la autonomia locală până la cea regională și autonomiile culturale etc. Există o mare diversitate de manifestare instituțională a acestui concept.

Al doilea element pe care aș dori să-l menționez este cel al managementului comunităților multi-etnice sau multiculturale. În paranteză fie spus, sub aspectul terminologiei, optez mai ales pentru acest concept - de comunitate multiculturală. Este mai pragmatic, mai ușor de lucrat cu el, conceptul de etnie și comunitate multi-etnică fiind prea difuz, destul de greu de instrumentalizat, foarte dificil se pot crea instituții pe baza lor. Identitatea etnică provine din foarte multe elemente tradiționale, vine din istorie, din mitologii, cu alte cuvinte identitatea etnică, cu care sociologii vor trebui să lucreze încă multă vreme de acum înainte, va putea fi utilizată în politică și în administrație ca un mijloc de management sau inginerie socială (social engineering). În cazul identității culturale este mult mai ușor de făcut

managementul, și trebuie să se facă clar o diferențiere între identitatea etnică și cea culturală, cu toate că cele două se suprapun oarecum, identitatea culturală fiind un element definitoriu al identității etnice. Iar în cadrul societăților moderne este mult mai permisibil un sistem de management al comunităților multiculturale. De pildă, când o comunitate etnică își formulează identitatea culturală prin limba și cultura proprie, atunci ea este capabilă să formuleze care sunt serviciile de care are nevoie din partea autorităților locale sau de stat pentru a-și menține acea cultură. Însă dacă se limitează doar la nivelul identificării etnice, atunci este extrem de dificil să solicite ceva. O să beneficieze pe de o parte de serviciile culturale, iar în rest o să genereze semne de întrebare pentru ceea ce mai are nevoie. Or, sunt niște lucruri extrem de complicate care ar trebui soluționate dacă această identitate etnică formulează necesități sau nevoi de servicii publice din partea administrației locale.

Probabil, în câțiva ani, sociologii și experții în materie vor găsi metode și mijloace prin care și identitățile etnice să poată fi instrumentalizate într-o formă comparabilă cu societatea modernă, însă pentru noi, aici, lucrurile nu sunt așa de simple. Din punctul de vedere al omului care lucrează în administrație publică, minoritarii sau comunitățile etnice nu sunt lucruri abstracte care trăiesc în neant. Este vorba despre oameni care au locuințe, proprietăți, afaceri, vecini, prieteni, nevoi ce trebuie satisfăcute. De aceea, principiile managementului comunităților multietnice nu sunt tocmai ușor de aplicat. Și am să mă refer la un caz concret, cel al județelor Harghita și Covasna, în care aplicarea unor concepte etnicizante despre această regiune este complet inutil și contraproductiv. Cercetările făcute de Dumitru Sandu de la Universitatea din București, prin care, cu metode exacte, sociologice, a încercat să depisteze niște arii culturale în România, oferă câteva rezultate demne de reținut. Printre altele, elementul cultural etnic, de limbă maternă, respectiv religia, este doar unul din elementele definitorii ale culturii. Însă gradul de dezvoltare rurală și urbană, modul de lucru al pământului, deci cultura într-un sens mai larg, oferă pentru România imaginea unei diversități mult mai mari decât se bănuiește, dacă ne-am raporta doar la etnii și la minorități. Iar dacă am compara comportamentul politic, rezultatele sunt de-a dreptul relevante. De aceea, consider că o atare abordare, pe criterii etnice, trebuie părăsită.

Cu alte cuvinte, o asemenea perspectivă ar fi unul dintre instrumentele metodologice pe care îl propun pentru a fi luat în considerare, prin părăsirea perspectivei etnicizante și includerea problematicii relațiilor interetnice într-o abordare regională și, respectiv, locală.

În ceea ce privește problema administrației publice, din acest punct de vedere, România se află chiar în momentul de tranziție de la modul de abordare teoretică la ceea ce înseamnă administrație publică. Și pentru că trebuie avut în vedere viitorul, nu este lipsit de importanță a evidențierii orientărilor generale în această privință. Sunt trei mari curente în administrația publică. Curentul francez, care derivă

din administrația publică a statului național, în cadrul căruia administrația publică se naște prin descentralizarea statului național și prin introducerea unui control al comunității locale pe baza principiilor democratice. Curentul anglo-saxon, care oferă servicii accesibile comunității locale pornind de la nivelul individual. În cazul acesta, deja nu se mai vorbește despre comunități, ci despre indivizi, ca locuitori ai diverselor aglomerații urbane. A treia abordare, aplicată mai ales în Statele Unite ale Americii, dar care a câștigat teren și la granița noastră, în Ungaria, este cea a self-government-ului sau „școala autoguvernării”, care afirmă că administrația publică este o formă prin care comunitatea locală își rezolvă singură problemele interne. Diferența dintre curentul francez și cel american constă în aceea că în cadrul self-government-ului legitimitatea administrației publice derivă de la comunitatea locală și nu de la statul național. În momentul de față, România se află în tranziție, administrația publică locală inspirându-se din modelul francez, dar în unele regiuni din România, în special în Transilvania, se aplică și forme apropiate de modelul self-government. Diferența dintre cele două concepții derivă din modul și natura participării comunității locale la administrația publică locală. Deci, unde avem o participare mai pronunțată, unde există o societate civilă care dorește să influențeze administrația publică locală, acolo avem de-a face cu un model ce tinde spre self-government.

Problema care trebuie rezolvată - și eu cred că s-au făcut multe lucruri cu succes în județul Harghita - este colaborarea între toate tipurile de comunități existente în cadrul unei regiuni definite politico-administrativ. Ca să existe o colaborare între două comunități, trebuie asigurate câteva lucruri elementare, fiind nevoie de evidențierea unor interese care să capaciteze în aceeași direcție ambele comunități. Colaborarea nu se face de dragul colaborării, cu toate că ea are o valoare modernă; ea trebuie privită ca o misiune comună, ca un interes comun. Ca să abia loc, mai există o cerință: e nevoie de o identitate care transcende diversitatea partenerilor cu care se formează colectivitatea. Ce înseamnă acest lucru? Dacă eu sunt român, respectiv partenerul meu este maghiar, și trăim amândoi în Miercurea Ciuc, atunci colaborarea noastră va fi de facto numai dacă în mintea amândurora va exista o identitate raportată la locul viețuirii, cu alte cuvinte dacă avem o identitate locală. Or, tocmai aici este una din probleme, care în cazul modelului românesc ar trebui îmbunătățită. Experiența mea spune că la ora actuală în România identitățile locale, respectiv regionale, nu sunt destul de puternice ca să depășească această diversitate. Pe alocuri sunt, pe alocuri nu. Dar semnele care se pot deduce de pe urma alegerilor locale din acest an mă îndreptătesc deja să afirm că identitatea locală sau, mai curând, puterea, influența identității locale, este în creștere, făcând posibile alianțe alteori greu de imaginat.

Aș încheia referindu-mă la câteva elemente legate de posibila evoluție a modelului românesc, părăsind puțin sfera administrației publice. Sunt câțiva factori pe

care i-am circumscris într-o analiză făcută cu o altă ocazie, factori care determină condiția maghiarilor în România. Lucrurile nu sunt așa de simple cum ar putea părea în discursul public, mai ales în mediile românești. În mod clar nu este vorba despre o comunitate omogenă.

Comunitatea maghiară este extrem de complexă, lucrul acesta reflectându-se și în aspectul demografic, teritorial al acestei comunități. Există grupuri compacte, grupuri în diasporă sub 10% ș.a.m.d. Nici din punct de vedere cultural comunitatea maghiară nu este omogenă. Să nu mai vorbim de religii. Sunt 3-4 religii foarte puternice în interiorul comunității maghiare, iar ceea ce partidele politice românești nu prea recunosc este faptul că nici din punct de vedere politic nu putem defini pe maghiari ca pe o comunitate omogenă. Deci, fie că se recunoaște, fie că nu, în interior lucrurile sunt mult mai complicate. Însă comunitatea maghiară are o relație foarte bine instituționalizată cu națiunea culturală maghiară (avem aceste concepte, de națiune politică și națiune culturală, pentru a putea să ne definim mai bine). Iar ca să putem trăi această dihotomie, trebuie să avem și o dihotomie aferentă, prin apartenența la națiunea politică românească.

Totodată, dezvoltarea unei societăți civile în interiorul comunității maghiare indică progrese semnificative. În afară de aceasta, avem și o societate civilă mixtă, de co-organizații neguvernamentale, în care ambele comunități sunt participante. Se constată tot mai frecvent, îndeosebi după 1996, și implicarea UDMR-ului la actul guvernării, că participarea publică a maghiarilor în administrația locală și centrală, politica de dezvoltare regională în România, au un impact major asupra relațiilor interetnice.

Așadar, în acest context, care sunt sfidările de care trebuie să ținem cont în evoluția acestui model? În primul rând este clar că există o serie de așteptări politice din partea comunității maghiare, care n-au fost încă satisfăcute. Trebuie reflectat asupra acestora - universitatea maghiară și, în general, cele legate de legea învățământului, problema proprietăților comunitare și confesionale, pământurile și pădurile, mai ales în zona secuimii etc -, toate fiind foarte strâns legate de viitorul maghiarilor din România. S-ar cuveni acordată o atenție deosebită mai ales ținuturilor locuite de secui, întrucât, de pildă, vreme de zece ani fiecare guvern al României a omis să modernizeze drumurile din această regiune. La ora actuală, în Harghita și Covasna rețeaua rutieră este aproape impracticabilă. Fondurile alocate - și acuma nu fac politică din treaba asta - au fost mereu insuficiente și la fel stau lucrurile și în clipa de față. Pot să afirm pe baza experienței mele că dezvoltarea unei regiuni sau a unei localități este o misiune care la ora actuală, în condițiile României, este în stare să mobilizeze toate resursele și energiile unei comunități. Cu alte cuvinte, dezvoltarea este o misiune care poate să facă colaborarea pozitivă și posibilă.

Dezvoltarea este un proces prin care o comunitate sau locuitorii unei regiuni sporesc calitatea vieții. De aceea, prin creșterea capacității individuale și insti-

tuționale în ceea ce privește managementul, achiziționarea și distribuirea beneficiilor se va face conform aspirațiilor proprii fiecărei comunități, definită nu pe criteriul etnic, ci pe cel al participării comune la viața locală. Și în fapt, aici este cheia acestui model pentru că sunt două elemente în această definiție care se leagă foarte strâns de comunitățile etnice, respectiv culturale. Cine decide aspirațiile comunității respective? Ce înseamnă resurse pentru dezvoltare? Răspunzând la aceste două întrebări, vom ajunge la diversitate, pentru că foarte multe resurse pentru dezvoltare, acum, la început de secol XXI, sunt de sorginte culturală, pentru că intrăm în societatea informațională bazată pe cunoaștere, iar aici resursele devin mult mai importante decât cele financiare.

DISCUȚII

György Csepeli: *Sunt foarte interesat de prezentarea pe care ați făcut-o. În legătură cu problema ridicată de dumneavoastră, referitoare la relația cu națiunea culturală maghiară în numele comunității maghiare de aici din Transilvania, aș avea două întrebări. Prima: care este subiectul culturii maghiare? A doua vizează relația ce există între comunitatea maghiară de aici și națiunea politică maghiară, reprezentată prin stat: care este opinia dumneavoastră în ceea ce privește practicile selective ce se referă la minoritatea de aici, aplicate în numele acestui stat-națiune creat pe criterii politice?*

Gábor Kolumbán: *Problema pusă este destul de dificilă și nu știu dacă se va putea răspunde doar în câteva cuvinte. Națiunea culturală maghiară este alcătuită din toți acei indivizi, respectiv grupările acestora, care își formează o identitate culturală maghiară. Deci, cine afirmă că are identitatea culturală maghiară, afirmă că este maghiar, face parte din această națiune culturală, indiferent unde trăiește, în ce context, în ce relații se află cu statul respectiv și care sunt elementele lui definitorii; cu alte cuvinte, produce și consumă - într-un mod foarte vulgar spus - cultura maghiară. Acesta este un concept care o să apară și la alte națiuni. Deja armenii vorbesc despre o altfel de identitate, pentru că în procesul globalizării unei culturi trebuie să ai posibilitatea unei afiliații la cultura respectivă. Există acum metode, mijloace moderne prin care, într-un spațiu virtual, poți să-ți trăiești afilierea sau apartenența la o cultură indiferent dacă locuiești în Islanda sau la Budapesta; întrucât pur și simplu poți să crezi în limba respectivă, să aderi la valorile care sunt vehiculate în cultura respectivă și să-ți întărești identitatea, să o construiești din produsele culturale respective. Este o problemă extrem de importantă pentru noi, în Transilvania, deoarece pierdem importante resurse culturale nu pentru că pleacă intelectualii din această regiune, ci mai mult pentru că se afiliază la alte structuri culturale decât cele etnice tradiționale. Iar acestea acționează în mod practic, participă la o reală competiție, se afirmă în cadrul națiunii culturale*

maghiare, fiindu-i destul de greu să facă față concurenței culturale existente. Este așadar o problemă foarte dificilă, care există, și cred că la ora actuală comunitatea maghiară încă nu și-a găsit toate instrumentele necesare ca să-și trăiască această afiliere la cultura maghiară.

În ce privește problema politică, situația este cât se poate de clară, pentru că politica este în strânsă relație cu sistemul democratic, cu statul, cu constituția, cu drepturile cetățenești, cu legile etc. Însă nu se poate neglija ceea ce se numește lobby, care acționează în cadrul sistemului de relații dintre comunitățile minoritare și organizațiile reprezentative și partidele politice din Ungaria. Acest lucru a existat mereu după 1989 și cred că va exista și în viitor. O parte dintre resursele folosite de comunitățile minoritare provin în baza unor decizii politice din Ungaria. Așa se va întâmpla probabil și cu minoritățile românești care trăiesc în alte țări, așa cum se petrec lucrurile acum, de pildă, cu cei din Moldova, unde anumite decizii ale guvernului român (precum în chestiunea pașapoartelor, a vizelor etc) afectează viața locuitorilor de acolo.

Întrebare: O primă problemă ar fi cea a autonomiei, exprimată și de dl. Eckstein-Kovács, care a afirmat că în România acest lucru este o temă în „plan de așteptare”. În al doilea rând, problema națiunii culturale, a conceptului de națiune culturală, care nu are circulație în literatura de specialitate. Gábor Kolumbán a afirmat că acest termen va intra în circulație și se va impune, dar pentru moment este doar un concept teoretic. Pe de altă parte, ar fi interesante două probleme: cum se prezintă așa-zisul „dublu standard” în zona Harghita, adică ceea ce se cere pentru minoritatea maghiară, nu se acceptă și pentru partea românească; ce rol acordați cercetărilor făcute în această zonă și care nu sunt comandate de dumneavoastră?

Gábor Kolumbán: În primul rând, după cunoștințele mele, nu se aplică dublul standard în județele Harghita și Covasna, pentru că administrația publică locală de aici nu este alcătuită pe criterii etnice. Ea se realizează în conformitate cu legile românești, pe criterii democratice. Referința dumneavoastră, când afirmați despre un dublu standard, este o realitate care aparține sistemului legislativ de drepturi cetățenești al României. Faptul că nu există un reprezentant al populației românești din zonă în Parlament este rezultatul modului în care funcționează statul național român, care este un stat de drept neregionalizat. Este într-adevăr foarte dificil să acordați o serie de drepturi regionale pentru o comunitate teritorială ca a dumneavoastră de vreme ce nu aveți circumscripții electorale regionale în zona respectivă. Există, deci, o diferență foarte mare între discriminarea pozitivă aplicată prin legea electorală, cu privire la minorități, și dreptul de a avea un reprezentant chiar dacă nu se întrunesc voturile necesare. Asta ar însemna că de fapt s-ar dori o reprezentativitate teritorială etnică română pentru Harghita și Covasna, ceea ce maghiarii de aici nu solicită ca reciprocitate. Marea problemă este

că nu se poate vorbi despre minoritate regională dacă în România nu sunt regiuni. Dacă o să aveți un reprezentant român în Parlament din Harghita și Covasna, numit în baza unor asemenea temeieri, înseamnă că deja ați acceptat în viața politică ideea că zona este o regiune, un teritoriu cu statut politic special, ceea ce nu se dorește la ora actuală nici de maghiari, nici de români.

Gheorghe Siseștean
(Sociolog, Universitatea din Oradea)

FACTORI POTENȚIALI DE CONFLICT ÎN ISTORIA TRANSILVANĂ

În cadrul raporturilor româno-maghiare din Transilvania credem că nota dominantă la nivelul cotidianului - fie că e vorba de comunități rurale, fie urbane - a fost și este în continuare toleranța și respectul față de valorile celuilalt.

Deși demersul nostru ar putea părea oarecum temerar, vom încerca să identificăm în cele ce urmează posibii factori de conflict care se configurează periodic în istoria transilvană, evident, dintr-o perspectivă românească. Se constată din când în când o anume resurecție a unor teme de istorie transilvană, resurecție determinată prioritar politic și care are darul pe de o parte de a inflama spiritele, pe de alta de a denatura de cele mai multe ori adevărul istoric. Privit de la o anumită distanță, lucrul acesta ar putea sugera că între românii și maghiarii ardeleni ar exista probleme ireconciliabile, greu de soluționat și mai ales greu de înțeles.

În realitate însă, la nivelul cotidianului, găsim foarte multe elemente de coabitare, în care incidentele lipsesc cu desăvârșire. Pe de altă parte, trebuie să facem o distincție cât se poate de fermă între mediul urban și cel rural, în ceea ce privește gradul de penetrație al propagandei care să creeze eventuale stări conflictuale între cele două etnii. În mod cert, în mediul rural informația propagandistică majoră, care ar putea modela conștiințe, circulă evident mai greu, spre deosebire de orașe, unde abundența de mijloace media este mai mult decât vizibilă.

În cadrul raporturilor româno-maghiare din Transilvania credem că nota dominantă la nivelul cotidianului - fie că e vorba de comunități rurale, fie urbane - a fost și este în continuare toleranța și respectul față de valorile celuilalt. Această toleranță a presupus atât ideea de diferență prin complementaritate, cât și cea de similitudine. Diferența prin complementaritate s-a manifestat cu precădere la nivelul lingvisticului și a religiosului, în fond elementele de bază care au separat cele două popoare, în timp ce similitudinile sunt vizibile peste tot în Transilvania, la nivelul tehnicilor de habitat, al organizării teritoriului, al practicilor economice, inclusiv ale universului economiei tradiționale.

S-a invocat adeseori - iar sondajele de opinie par să confirme acest lucru - ideea rolului civilizator al minorității etnice maghiare. Sigur, este o chestiune ce trebuie tratată cu toată atenția de către istorici, dar și cu multă precauție. Aș putea spune

că se configurează la nivelul percepției colective românești ceea ce s-ar putea numi „mitul eroului civilizator”. Să mă scuze prietenii mei maghiari, dar există o asemenea tendință, de a se asimila elementele de civilizație, de modernitate, cu rolul agentului maghiar. În fond, este vorba de cu totul și cu totul altceva. Aici intervine în realitate rolul agentului austriac, în primul rând prin elementele de reformism josefinist, extrem de interesante, fiindcă iluminismul austriac este unul aplicat, diferit de cel francez, care avea o dimensiune abstract filosofică. Acest reformism austriac a avut în mod cert o notă civilizatorie, de modificare a realităților din teren. În acest context vom putea găsi peste tot în Transilvania elemente de planimetrie, de organizare a teritoriului, de organizare a orașului și a satului. Este evident că asemenea elemente nu au ținut seama de etnie. Ele au funcționat omogen atât pentru comunitățile românești, cât și pentru cele maghiare. Iar germanii din sudul Transilvaniei, și nu doar cei de acolo, au fost agenții purtători ai unor atari elemente în perioada medievală, dar mai ales în epoca modernă timpurie.

Revenind la complementaritate, este de reținut faptul că în momentele de normalitate istorică - mult mai numeroase decât cele de conflictualitate -, deosebirile de religie nu au reprezentat un factor de opoziție marcantă, exclusivistă, ci forme ale unei complementarități creștine, în care sărbătorile unuia erau respectate de celălalt și, chiar mai mult, la nivel comunitar, cele două etnii participau în comun la toate aceste evenimente. Multiculturalitatea, despre care se vorbește atât de mult acum, asumată și respectată, a reprezentat mereu una din valorile importante ale etniilor din Transilvania. Multiculturalitatea nu trebuie inventată, ea există ca realitate, ca o dimensiune a existenței transilvane. Deosebirile dogmatice, cum sunt cele dintre ortodoxism și calvinism, respectiv unitarianism, nu au produs niciodată în Transilvania distanțe etnice majore, generatoare de conflicte religioase. Obiceiurile legate de ciclul vieții, precum nunta, botezul sau înmormântarea, au fost dintotdeauna momente în care separațiile etnice se estompau de multe ori până la anulare. Un exemplu elocvent îl reprezintă numărul mare de căsătorii interetnice înregistrate în Transilvania, indiferent de perioada istorică și configurațiile politice. Recent am încheiat câteva studii în zona Bihorului, îndeosebi asupra localității Palota, și am putut urmări această dinamică a căsătoriilor interetnice, destul de bogată și semnificativă, care se manifestă ca o permanență a istoriei transilvane.

Cu toate acestea, istoria Transilvaniei a fost marcată și de suficiente momente de conflictualitate, iar aceste crize periodice, care afectau mai mult sau mai puțin raporturile etnice, credem că sunt expresia unor procese istorice de redefinire politico-etatistă a unor identități etnice. După cum se poate constata, o asemenea redefinire este specifică numai românilor și maghiarilor. Nici germanii, nici sârbii, nici slovacii, ucrainenii sau alte etnii mai mult sau mai puțin reprezentative statistic nu au încercat în istoria comună a coabitării o redefinire politică a propriei lor identități etnice. Dintr-o asemenea perspectivă credem că pot fi înțelese evenimentele

tragice ale revoluției din 1848-1849, care au așezat pe români și maghiari în tabere adverse, aceștia din urmă aspirând printr-o ideologie pseudo-iluministă la reconstrucția statală pe baze feudale, în vreme ce românii, prin cultul devotamentului față de împăratul de la Viena, doreau reaşezarea lor națională pe principii egalitare pe temeiul reformismului promovat de Curtea vieneză. Tot dintr-o asemenea perspectivă credem că pot fi înțelese și evenimentele legate de instaurarea, în 1867, a dualismului austro-ungar și contrareacția națională românească, care va culmina în anii 1918-1920, și Tratatul de la Trianon. Iar ca un contrarăspuns, evenimentele anului 1940 și refacerea vremelnică și parțială a statalității maghiare pierdută în 1918.

Dacă la nivel comunitar se poate constata dominația toleranței și a coabitării, în termenii similitudinilor și complementarităților istorice, la nivelul elitelor politice - cu intensități și variabilități istorice - se poate constata modelul divergent al statalităților de competiție, după cum l-am definit eu. Este evident că acest model instituit politic nu a rămas fără urmări sociale. El a fost instrumentalizat la nivelul cotidianului, devenind principalul instrument generator de conflicte care, în opinia noastră, nu sunt exclusiv etnice. De fapt, am putea spune că în Transilvania nu există conflicte etnice între români și maghiari, ci conflicte de definire a unor momente istorice.

Voi încerca în cele ce urmează să punctez câteva elemente ale acestui model cultural-politic divergent, resuscitat periodic și reconfigurat social-colectiv de către unii intelectuali și politicieni maghiari. Trebuie din nou să precizez că ele încearcă să sintetizeze sentimentele la nivelul cotidianului românesc.

1. Contestarea statului național român, considerat ca un stat balcanic conjunctural, și evocarea unui model de stat tradițional și civilizație europeană, asumat ca reprezentativ pentru stabilitatea maghiară.
2. Definirea identității, transilvanism versus românism. Minoritate etnică și culturală sau cultură națională de rezistență.
3. O temă foarte vehiculată în ultima vreme: cucerirea de către etnicii români a Transilvaniei, stabilirea lor preponderent în așezările urbane, prin mari fluxuri migraționiste extracarpatică dirijate spre această regiune, în special în perioada comunistă. O să revin asupra acestei probleme.
4. Ambiguitatea sociologică a ideii autonomiste.
5. Separația școlară. Reprezintă o recuperare a identității etnice sau segregacionism?
6. Diferențe în perceperea sinelui etnic.

Este evident că la o asemenea enumerare se mai pot adăuga noi dimensiuni, îndeosebi la ceea ce am putea considera că reprezintă modelul politic divergent prezent în spațiul transilvan, ca o constantă cu dozaje și intensități variabile în funcție de conjuncturi istorice. Unele dimensiuni ale acestui model divergent au o lungă tradiție istorică, altele sunt de dată mai recentă, conturate în perioada post-

belică, cum ar fi spre exemplu tema cuceririi etnice a Transilvaniei prin procese migraționiste provenite din spațiul extracarpatic, invocată de unele curente politice maghiare, identificabilă și ea la nivelul cotidianului.

Voi examina pe scurt unele dintre posibilele repere ale modelului politic divergent al statalităților de competență, și anume modelul statului balcanic de conjunctură, ca opus statului de tradiție și inspirație europeană. În cadrul unor segmente ale elitelor politice maghiare și în unele sfere ale cotidianului maghiar din Transilvania se poate constata existența tendinței de interpretare a disfuncționalităților actuale ale statului român ca fiind expresia unui presupus balcanism funciar, opus modelului civilizatoriu specific Europei Centrale, dar și celei Orientale. În cadrul unui asemenea curent se insistă asupra unei frontiere între civilizații, a unei rupturi pe linia Carpaților. De altfel, și definirea regiunilor se face într-o asemenea manieră, putându-se constata că frontierele între regiuni se situează tot pe linia lanțului Carpatic. Or, se știe că pentru popoare, cum este și poporul român de exemplu, sau bascii, muntele nu a reprezentat un element de separație, ci unul de unitate. Frontierele moderne și, în cazuri speciale, frontierele de tip imperial se așează pe munte. Francezii dinspre nord, spaniolii dinspre sud și-au așezat frontiera pe munte, delimitând două entități statale puternice și lăsând la mijloc o civilizație și o populație împărțită - este vorba de basci. De fapt, trasarea frontierelor între Moldova, Muntenia și Transilvania, de pildă, este rezultatul unui asemenea proces, care ține iarăși de înaintările unor instituții alogene înspre munte.

În mare, sunt încă foarte multe lucruri de spus în legătură cu această temă. Nu pot însă să închei fără a mai aborda problema schimbării raporturilor etnice. Este o evidență și nu se poate contesta faptul că orașul transilvan este prin excelență un atribut românesc, ca o veche realitate istorică. Mișcările de populație sau rezervele demografice pe baza cărora s-a produs expansiunea urbană încă din perioada post-belică, au continuat și sub regimul comunist, dar ele trebuie încadrate într-un proces mai larg, de sincronizare cu marea expansiune urbană de tip european, cu excepția județelor Harghita și Covasna, unde orașul a menținut vechea configurație etnică maghiară.

Au fost acestea doar câteva elemente referitoare la posibii factori de conflict în istoria transilvană, fără a putea nici pe departe epuiza subiectul. Sunt idei menite a stimula reflecția și a incita la discuții pe teme strict istorice, lăsându-se deoparte discursurile naționaliste, cu tentă emoțională și care nu ar face altceva decât să complice analizele și relațiile interetnice.

DISCUȚII

Întrebare: *Existența unui partid sau a unei uniuni organizate pe criterii etnice, a unui electorat stabil și disciplinat, prin motivare etnică și nu ideologică, care asigură în aceste zone perpetuarea inexorabilă la putere a unui partid, face așadar excepție de la regula democrației. S-ar putea spune că, mai degrabă, nu-i vorba de democrație, ci de etnocratie. Cum vedeți dumneavoastră problema raportului centru-autonomie locală pentru contracararea, în termenii cei mai buni, a unor tendințe care duc la fenomenele cunoscute și care pot lua în viitor tendințe nefirești?*

Gh.Siseștean: *În opinia mea, organizarea unor partide cum este UDMR-ul, pe baze etnice, mi se pare absolut îndreptățită într-un sistem democratic. Personal, nu contest legitimitatea unei asemenea organizări. În ceea ce privește unitatea cetățenilor maghiari în jurul UDMR-lui, lucrurile trebuie văzute cu multă maleabilitate, în sensul că putem constata o atare situație până în 1996. Acum însă, în mod paradoxal, în anul 2000, s-au schimbat puțin lucrurile. Putem constata că în anumite localități români și maghiarii s-au coalizat pentru un primar român, în alte localități pentru un primar maghiar. Cred, deci, că încetul cu încetul se vor estompa elementele de factură etnică, acest criteriu devenind mai puțin important.*

Întrebare: *Credeți că vecinătatea statului maghiar are vreun rol în acele tendințe de autodefinire statală pentru minoritatea maghiară? Credeți că dacă Ungaria ar fi plasată unde se află Suedia, lucrurile s-ar petrece la fel ca și cu germanii din Transilvania, care neavând vecinătate cu statul mamă, ca să spunem așa, nu au manifestat niciodată în decursul istoriei asemenea tendințe de unitate, de unificare statală.*

Gh.Siseștean: *Cred că da! Aproximarea de Ungaria face să existe în mentalul colectiv anumite elemente de resucitare a unor mituri de tip imperial. Nu cred că toată minoritatea maghiară gândește în mod absolut, să zicem așa, la o Uniune Europeană în viitor. Există și acolo, ca și la români, elemente extremiste care reînvie imaginea Ungariei Mari. După părerea mea însă, această apropiere nu este dăunătoare. Totul este ca atât românii, cât și maghiarii să dea dovadă de moderație. Și eu cred că sunt șanse să învingă acele curente de expresie moderată.*

